

# ПРАВНИ ПОТРЕБИ И ПРИСТАП ДО ПРАВДА ЗА ЛУГЕТО КОИ ИНЈЕКТИРААТ ДРОГИ И ЗА СЕКСУАЛНИТЕ РАБОТНИЦИ ВО МАКЕДОНИЈА

Ивица Цековски  
Вања Димитриевски

ХОПС, 2018





**ПРАВНИ  
ПОТРЕБИ  
И ПРИСТАП  
ДО ПРАВДА  
ЗА ЛУГЕТО КОИ  
ИНЈЕКТИРААТ  
ДРОГИ И ЗА  
СЕКСУАЛНИТЕ  
РАБОТНИЦИ  
ВО МАКЕДОНИЈА**

Ивица Цековски  
Вања Димитриевски

**Издавач** Здружение ХОПС – Опции за здрав живот Скопје

**За издавачот** Христијан Јанкулоски, Извршен директор

**Уредник** Ивица Цековски

**Автори** Ивица Цековски, Вања Димитриевски

**Лектура** Весна Костоска

**Дизајн** Кома лаб.

**Печати** Пропоинт, ул. 1520 бр. 12а, Скопје

CIP - Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

347.726:[176.5-052(497.7)]

347.726:[316.61-056.83(497.7)]

ЦЕКОВСКИ, Ивица

Правни потреби и пристап до правда за луѓето кои инјектираат дроги и сексуалните работници во Македонија / Ивица Цековски, Вања Димитриевски. - Скопје : ХОПС - опции за здрав живот, 2018. - 132 стр. :

граф. прикази ; 24 см

Фусноти кон текстот. - Библиографија: стр. 131-132

ISBN 978-608-4701-36-1

1. Димитриевски, Вања [автор]

а) Човекови права и слободи - Сексуални работници - Македонија б) Човекови права и слободи - Зависници од дрога - Македонија COBISS.MK-ID 107088394



# СОДРЖИНА

ИЗВРШНО РЕЗИМЕ .....	11
<b>1. ВОВЕД</b> .....	19
<b>2. МЕТОДОЛОГИЈА</b> .....	23
<b>2.1. Вовед во статистика за почетници</b> .....	28
<b>2.2. Демографски податоци и социоекономска состојба на испитаниците</b> .....	32
<b>3. ПРАВНИ ПОТРЕБИ НА ЛУЃЕТО КОИ ИНЈЕКТИРААТ ДРОГИ И НА СЕКСУАЛНИТЕ РАБОТНИЦИ ВО МАКЕДОНИЈА</b> .....	37
<b>3.1. Зачестеност на правните проблеми</b> .....	37
<b>3.2. Проблеми со кои се соочуваат луѓето кои инјектираат дроги и сексуалните работници</b> .....	43
<b>3.2.1. Проблеми со работен однос и вработување</b> .....	43
<b>3.2.2. Проблеми со домување и имот</b> .....	50
<b>3.2.3. Проблеми со изнајмување живеалиште</b> .....	52
<b>3.2.4. Проблеми со пари и пристап до јавни услуги</b> .....	54
<b>3.2.5. Проблеми со државни услуги и трансфери</b> .....	57
<b>3.2.6. Проблеми со образование</b> .....	60
<b>3.2.7. Проблеми со семејство</b> .....	61
<b>3.2.8. Проблеми со сопружник или со вонбрачен партнер</b> .....	63
<b>3.2.9. Проблеми поврзани со малолетни деца</b> .....	64

3.2.10. Проблеми во остварување права од здравствена заштита .....	67
3.2.11. Проблеми со Полиција .....	72
3.2.12. Проблеми при издржување затворска казна .....	81
3.2.13. Проблеми при вршење сексуална работа .....	84
3.2.14. Искуства со правосуден систем .....	85
3.2.15. Други правни проблеми .....	88
<b>4. ПАТИШТА ДО ПРАВДА: РЕАКЦИИ НА ПРОБЛЕМИТЕ И ИСКУСТВА СО ПРАВОСУДНИОТ СИСТЕМ .....</b>	<b>91</b>
4.1. Слика за најсериозните проблеми.....	92
4.2. Постапки по најсериозните проблеми .....	95
4.3. Побарана и добиена помош .....	98
4.4. Искуства со судска постапка .....	104
4.5. Причини и фактори кои придонесуваат за неактивност .....	106
4.6. Исходи од најсериозните проблеми.....	112
4.7. Влијание на најсериозните проблеми.....	115
<b>5. СТАВОВИ ЗА ПРАВОСУДНИОТ СИСТЕМ.....</b>	<b>119</b>
<b>6. ЗАКЛУЧОЦИ И ПРЕПОРАКИ .....</b>	<b>125</b>
Список на теренски единици.....	130
Библиографија.....	131





## БЛАГОДАРНОСТ

Сакаме да им се заблагодариме на сите чинители, од кои само дел се споменати овде, заслужни за подготовката на овој извештај кој за првпат во Македонија, а според достапните информации и во светот, ги анализира правните потреби и патиштата до правда на луѓето кои инјектираат дроги и на сексуалните работници како заедници кои многу често се наоѓаат на општествените маргини.

Најпрво огромна благодарност до Фондацијата Отворено општество Македонија за идејната и финансиската поддршка на оваа анализа, а посебно до Сузана Велковска за довербата.

Овој извештај немаше да биде можен без соработката од здруженијата на граѓани кои прават безрезервни напори за овозможување и унапредување на правата на луѓето кои инјектираат дроги и на сексуалните работници, а за потребите на ова истражување ги отворија своите врати и овозможија пристап до заедниците: ХОПС – Опции за здрав живот Скопје, Опција – Охрид, Виа Вита – Битола, Младински клуб – Штип, Центар за развој и унапредување на јавниот живот – Тетово и ХЕЛП – Гостивар. Голема улога во изработката на извештајот имаат и истражувачите кои ја заложиле заслужената доверба која ја уживаат во двете заедници во функција на доследно теренско собирање податоци (по азбучен ред): Денис Ампев, Дарко Бошков, Маргарита Глигуроска, Влатко Деков, Аница Димовска, Ана Јаковлева, Катерина Крстевска,

Јулијана Настоска, Зоран Попоски, Даниела Симовска, Весна Стевческа, Кате Тодоровска, Елеонора Чичевска и Хајди Штерјова - Симоновиќ.

Посебно сме благодарни на Хајди Штерјова - Симоновиќ и на Наташа Бошкова кои со својата правна експертиза ни помогнаа во дизајнирањето на инструментите за собирање податоци и интерпретацијата на наодите, како и на Марија Тошева, на Јасминка Фришчиќ, на Влатко Деков и на Наташа Бошкова кои го редактираа првиот нацрт од извештајот и дадоа корисни совети за поуредна и попрактична презентација на наодите.

Сепак најзаслужни за документот пред вас се луѓето кои инјектираат дроги и сексуалните работници кои несебично одвоија дел од своето време за учество во истражувањето и ги споделија своите животни приказни.

Сенадеваме дека наодите од ова истражување не само што ќе придонесат за подигање на јавната, на стручната и на институционалната свест за предизвиците со кои се соочуваат луѓето кои употребуваат дроги и сексуалните работници во Македонија во остварувањето на своите основни човекови права туку и дека преку иницирање на конкретни промени во политиките и практиките ќе резултираат со опипливо унапредување на пристапот до правда за граѓаните од овие заедници, а преку тоа и на нивната социјална, економска и здравствена благосостојба.

Од авторите

# СКРАТЕНИЦИ

- Б** Број или база
- БПП** Бесплатна правна помош
- ЗБПП** Закон за бесплатна правна помош
- ЗГ** Здружение(здруженија) на граѓани
- КПУ** Казнено-поправна установа
- КСТ** Европски комитет за спречување на тортура и нехуман или понижувачки третман или казнување
- ЛИД** Луѓе кои инјектираат дроги
- МВР** Министерство за внатрешни работи
- СР** Сексуални работници



## ИЗВРШНО РЕЗИМЕ

Ова истражување за првпат ги проценува правните потреби и патиштата до правда за луѓето кои инјектираат дроги и за сексуалните работници во Македонија. Спроведено беше на крајот од 2016 година и почетокот на 2017 година користејќи комбиниран истражувачки пристап. Квантитативната фаза опфати 250 испитаници избрани систематски во два чекора следејќи ги принципите на случаен избор, од кои 169 инјектираат / инјектирале дроги, а 107 се занимаваат или се занимавале со сексуална работа. Квалитативната истражувачка фаза, пак, вклучи 69 испитаници од двете заедници преку дискусии со фокусни групи, како и 7 претставници од надлежни институции опфатени со индивидуални или групни интервјуа.

Истражувањето покажа дека луѓето кои инјектираат дроги и сексуалните работници во Македонија се соочуваат со десеткратно повеќе нетривијални правни проблеми во споредба со општото население во државата. Истовремено ниската правна писменост, недовербата во институциите и системската дискриминација, меѓу другите фактори, ги спречуваат граѓаните од овие заедници да бараат заштита на своите права и остварување на правда по институционален пат. Со ова се потврдува нивната висока ранливост, како и потребата за унапредување на пристапот до информации, правно советување и заштита.

## ИЗВАДОК ЗА СЕКОЈДНЕВИЕТО НА ЛУЃЕТО КОИ ИНЈЕКТИРААТ ДРОГИ

Додека обичниот граѓанин во Република Македонија просечно се соочува со 1,3 до 1,5 правни проблеми, луѓето кои инјектираат дроги наидуваат на дури 14,9 проблеми со можна правна разрешница во период од околу три и пол години. Безмалку сите (98,2 %) се соочуваат со најмалку еден правен проблем во истиот референтен период. За граѓаните од оваа заедница најчести се проблемите поврзани со дискриминација при вработување и работен однос, прекршување на нивните права од страна на Полицијата, како и бројните предизвици со кои се соочуваат при издржување затворски казни. Проблемите се позачестени меѓу помладите припадници на заедницата, оние со македонска етничка припадност, како и оние кои живеат во внатрешноста на државата.

Освен проблемите со Полицијата, луѓето кои инјектираат дроги како најсериозни за нив ги посочуваат и пречките во добивање соодветна здравствена заштита, правните проблеми со нивните сопружници / партнери, како и проблемите со пари и пристап до јавни услуги. И покрај тоа што постои свесност за штетноста на проблемите, дури една четвртина од овие граѓани не преземаат ништо за нивно решавање, а дополнителни 18 % единствено самостојно се обидуваат да најдат некакво решение. Неактивноста е почеста доколку се работи за проблеми при вршење сексуална работа, при проблеми поврзани со Полицијата или со добивање здравствена заштита, а се должи на немањето надеж дека кој било може да им помогне поради недовербата во македонскиот правосуден систем, но и поради страв од влошување на проблемите или страв за личната безбедност доколку побараат решение.

Во поретки случаи кога овие граѓани бараат правен совет или помош за решавање на нивните проблеми, тие најчесто се обраќаат кај правници или други лица во здруженијата на граѓани, се советуваат со адвокати за кои плаќаат сами или пак со роднини и со пријатели, додека речиси и да не ги користат другите достапни механизми за заштита на нивните

права, како на пример Народниот правобранител, Комисијата за заштита од дискриминација или Секторот за внатрешна контрола при МВР.

Системската дискриминација со која се соочуваат луѓето кои инјектираат дроги кај нив креира негативни ставови за македонскиот правосуден систем, па над половина од овие граѓани воопшто не веруваат дека институциите се ефикасни во заштита на нивните права и дека законите се спроведуваат праведно, а речиси 85 % од нив се убедени дека правниот систем функционира подобро за побогатите отколку за посиромашните граѓани. Ваквите ставови веројатно се и причина за слабата мотивација на луѓето од оваа заедница за започнување постапка за заштита на нивните права и остварување на правда и за истрајност во таквите постапки.

## ИЗВАДОК ЗА СЕКОЈДНЕВИЕТО НА СЕКСУАЛНИТЕ РАБОТНИЦИ

Дури 96,3 % од сексуалните работници во Република Македонија се соочиле со најмалку еден нетривијален правен проблем во период од околу три и пол години, додека еден сексуален работник во истиот период наидува на просечно 13 проблеми. За споредба, само 49 % од општото население во државата пријавува најмалку еден правен проблем во сличен референтен период, а просечниот македонски граѓанин искусува 1,3 до 1,5 проблеми.

Заграѓаните од оваа заедница најчесто се проблемите кои произлегуваат од пристапот до вработување и при работен однос, при изнајмувањето место за живеење, како и предизвиците во пристапот до јавни добра и услуги. Но, за нив најсериозни се проблемите со кои се соочуваат поради нивниот избор да се занимаваат со сексуална работа, како и проблемите со нивните семејства, сопружници и вонбрачни партнери, а кои најчесто подразбираат изложеност на насилство и на понижување.

И покрај сериозноста на проблемите, дури една третина од сексуалните работници не преземаат ништо за нивно решавање, а дополнителни

една третина од нив единствено сами се обидуваат да ги решат своите проблеми без притоа да побараат помош или совет од кого било. Значително послаба проактивност во решавањето на правните проблеми се забележува кај сексуалните работници Роми, кај оние со понизок степен на образование, како и кај сексуалните работници мажи. Слично како и во групата луѓе кои инјектираат дроги, неактивноста најчесто се должи на изгубената надеж дека кој било може да им помогне во решавањето на проблемите, на недовербата во правосудниот систем и на слабата економска моќ.

Во случаите кога бараат помош во решавањето на нивните проблеми, сексуалните работници најчесто се обраќаат кај правници или други лица во здруженијата на граѓани, како и кај свои роднини и пријатели. Тие многу ретко бараат помош од Полицијата или од државните служби за социјална заштита, а речиси никогаш не користат други инструменти за остварување на нивните права, како на пример работнички синдикати или средби со пратеници или советници во општините.

Повторно, ваквите практики прозлегуваат од негативните ставови кон македонските институции и правосудниот систем бидејќи, на пример, над половина од сексуалните работници не веруваат дека спроведувањето на законите во нашава држава е праведно за сите граѓани и дека маргинализираните заедници имаат еднаков пристап до правда како и останатото население.

## ИМПЛИКАЦИИ ЗА ЈАВНИТЕ ПОЛИТИКИ

- Потребно е засилување на напорите за правно описменување на луѓето кои инјектираат дроги и на сексуалните работници во Македонија, а со цел препознавање на прекршувањето на нивните права и запознавање со постоечките механизми за добивање правна заштита и остварување на правда. Ваквите напори можат да се реализираат преку здруженијата на граѓани кои ја



уживаат довербата на заедниците, но и преку воспоставување и унапредување на парправните сервиси. Активностите би имале поголем ефект доколку се насочат во областите во кои ова истражување детектира поголема правна потреба.

- Бесплатните правни услуги кои ги нудат граѓанските организации треба да се прошират и да се унапредат бидејќи најголем дел од луѓето кои инјектираат дроги и од сексуалните работници најмногу им веруваат на здруженијата на граѓани при справувањето со нивните проблеми од правна природа. Овие услуги треба да се вклучат во системот за бесплатна правна помош поддржан од државата.
- Системската дискриминација кон граѓаните од двете заедници наложува потреба за сензибилизирање на вработените во јавните установи за работа со овие групи, што особено се однесува на Полицијата, на обвинителствата, на судовите, на затворите, како и на здравствените установи и установите за социјална заштита. Ова би можело да се оствари со времени мерки како обуки, теренски и студиски посети, но и преку системски измени во процесот на стручна подготовка на вработените во наведените институции. Сензибилизирањето на јавните службеници веројатно ќе придонесе и кон отстранување на институционалните практики кои без законска основа ги криминализираат употребата на дроги и сексуалната работа.
- Мора да се работи на подигање на довербата на луѓето кои инјектираат дроги и на сексуалните работници во македонските институции и во нивната ефикасност и правичност. Промената на институционалните практики би испратила позитивен сигнал кој веројатно брзо ќе се прошири во заедниците, а може да биде корисно и организирање работилници на кои државни службеници ќе ги едуцираат групите за начините за пристапување до правда, според областите на надлежност.

- Потребни се измени на Законот за бесплатна правна помош кои ќе ги земат предвид спецификите и потребите на луѓето кои инјектираат дроги и на сексуалните работници. Ова подразбира олеснување на строгите критериуми за квалификација и отстранување на административните пречки во пристапот до бесплатна правна помош, како и овозможување промоција на овој сервис во заедниците.
- Неопходно е отворање јавна дебата за декриминализација на личната употреба на дроги и за декриминализација на сексуалната работа во Македонија. Единствено со воведување хумани политики за дроги и за сексуална работа овие заедници ќе можат суштински да зајакнат и без страв од последици да бараат заштита на своите права во сите области на живеењето.





## ВОВЕД

Правната потреба, во потесна смисла, настанува кога граѓаните имаат потреба од правни услуги за решавање на проблемите со кои се соочуваат, а кои имаат правна димензија<sup>1</sup>. За остварување на правните потреби, граѓаните најпрво мора да бидат доволно информирани за сопствените права за да можат да изберат начин за решавање на проблемите; треба да имаат пристап до механизми за правно решавање на проблемите, доколку тоа го изберат; а освен тоа, неопходно е да имаат доверба во воспоставениот систем за правна заштита.

Пристапот до правда, пак, произлегува од Уставниот принцип на еднаквост и претставува значаен механизам во системот за обезбедување и унапредување на човековите права и слободи за сите граѓани на Република Македонија. Еднаквиот пристап до правда подразбира дека секој граѓанин под еднакви услови може својот случај да го претстави пред надлежните институции притоа имајќи еднаква можност за користење на правото за правен совет и за застапник<sup>2</sup>.

Правните потреби и патиштата преку кои граѓаните на Република Македонија ја остваруваат правдата беа проценети преку национално истражување спроведено во 2013 година<sup>3</sup>. Меѓу другото, тоа истражу-

1 Pleasence, *'Legal need' and legal needs survey*.

2 МЗМП, *Обезбедување на информации, совети и правна помош*.

3 Корунувска Србјанко и др., *Правните потреби и патот до правдата*.

вање покажа дека за македонските граѓани е вообичаено да живеат со нетривијални правни проблеми, но и дека најголем дел од граѓаните кога се соочени со правен проблем прават напори него да го решат.

Но, искуствата покажуваат дека граѓаните кои живеат на општествените маргини, меѓу кои се и луѓето кои инјектираат дроги и сексуалните работници, многу почесто преживуваат сериозно кршење на нивните права. Тие се во подредена и нееднаква положба во остварувањето и заштитата на нивните права пред судовите и управните органи во споредба со граѓаните од општото население. Оваа теза произлегува од впечатоците на луѓето кои долги години работат во програмите за намалување на штети од употреба на дроги и во програмите за поддршка на сексуалните работници според кои припадниците на овие заедници многу често не ги препознаваат проблемите со кои се соочуваат и прекршувањето на нивните права. Освен тоа, поради нивната слаба економска моќ, недовербата во институциите и системската дискриминација, тие многу ретко решаваат да бараат заштита на своите права и остварување на правда по институционален пат.

Оваа состојба е делумно документирана и со претходни истражувачки напори. Неколку извештаи, на пример, го потенцираат рестриктивното влијание на општествената и институционалната стигма и дискриминација кон луѓето кои инјектираат дроги (посебно во рамките на системот за здравствена заштита и од страна на Полицијата) врз напорите за застапување за унапредување на програмите за лекување зависности<sup>4,5</sup>. Насилството (од страна на клиентите, на семејството и на Полицијата), нарушувањето на приватноста и системското кршење на правата се, пак, добро познати проблеми со кои секојдневно се соочуваат сексуалните работници во Македонија<sup>6</sup>. Сепак, досега не е направен поопсежен напор за процена на честотата на различните видови правни проблеми со кои се соочуваат луѓето кои инјектираат дроги и сексуалните работ-

---

4 *Димитриевски и др., Излегување од плакарот.*

5 *Димитриевски, Застапување од/во заедницата.*

6 *Бошкова и Штерјова-Симоновиќ, Анализа на ставовите на сексуалните работници.*

ници, како и факторите кои влијаат на барање и добивање соодветна правна заштита.

Оттаму произлезе и потребата за целисходна студија за проценка на правните потреби и пристапот до правда за припадниците на овие заедници во Македонија. Документот пред вас претставува извештај од истражувањето спроведено на крајот од 2016 година и почетокот на 2017 година со цел да ги утврди најчестите правни проблеми со кои се соочуваат луѓето кои инјектираат дроги и сексуалните работници во Македонија, влијанието на овие проблеми врз нивните животи, патиштата преку кои граѓаните од овие заедници ја остваруваат правдата, како и нивните перцепции за правичноста на правосудниот систем во Македонија.

Првиот дел на публикацијата ги анализира стапките на зачестеност на правните проблеми, најпрво збирно и во корелација со социодемографските карактеристики на заедниците, а потоа и во рамките на петнаесет засебни области од интерес (вработување и работен однос; домување и имотно-прави односи; изнајмување живеалиште; пари и пристап до јавни услуги; пристап до државни услуги и трансфери; образование; семејство; сопружник или вонбрачен партнер; малолетни деца; здравствена заштита; Полиција; при издржување затворска казна; при вршење сексуална работа; во рамките на правосудниот систем; како и други правни проблеми). Паралелно се претставени и изворни приказни споделени од припадниците на двете заедници за илустрирање на нивните секојдневија. Вториот дел на публикацијата, пак, содржи анализа на пристапот до правда, односно постапките кои овие граѓани ги преземаат (или не ги преземаат) за решавање на нивните правни проблеми кои самите ги идентификуваат како најсериозни, нивните искуства при барање правна помош, како и нивните ставови за македонскиот правосуден систем. При крајот наодите се ставени во контекст на актуелните политики и практики на страните засегнати со овозможување правна помош за луѓето кои инјектираат дроги и за сексуалните работници во Македонија и осигурување на заштита на човековите права на сите граѓани, меѓу кои и припадниците на овие заедници.





## МЕТОДОЛОГИЈА

За истражувањето се користеше мешан секвенцијален објаснувачки методолошки дизајн кој подразбира употреба на квантитативни и квалитативни истражувачки методи при што квантитативната фаза ѝ претходи на квалитативната фаза. Во овој методолошки пристап, квалитативната фаза служи за објаснување и за интерпретација на наодите од квантитативната истражувачка фаза.

Во квантитативната фаза беа опфатени 250 луѓе кои инјектираат дроги и / или сексуални работници кои одговараа на интервјуиран прашалник. Испитаниците беа систематски избрани во два чекора: прво, предвидената големина на примерокот беше пропорционално поделена според проценетата големина на двете популации од интерес на различните локации за собирање податоци, и второ, можните испитаници беа случајно избрани од шифрираните листи за посетеност од различни клиенти во програмите за намалување на штети и / или за поддршка на сексуални работници во последните достапни три месеци пред периодот на собирање податоци, очекувајќи најмалку 50 % стапка на одговор. Листите на посетеност во последните три месеци беа користени како рамка за избор на примерокот за да се зголеми можноста за достапност на испитаниците.

Како подобни за вклучување во истражувањето се сметаа сите клиенти на возраст од 18 до 65 години

идентификувани на претходно опишаниот начин, а кои инјектирале дроги и / или разменуваа секс за добра или за услуги по 1 јануари 2013 година. Овој референтен период од приближно три и пол години пред периодот на собирање податоци, освен како критериум за вклучување испитаници во истражувањето, се користеше и за процена на зачестеноста на правни проблеми во различни области, како што е објаснето подолу. Должината на референтниот период беше избрана да кореспондира со референтниот период користен во истражувањето за правни потреби и пристап до правда за целокупното население во Република Македонија<sup>7</sup>, а со цел да се овозможи споредба на наодите.

		Заедница			Вкупно		
		лид	СР	лид и СР			
Место на живеење	Скопје	#	82	44	9	117	
		% од ЦГ	48,5%	41,1%	34,6%	46,8%	
	Битола	#	30	23	3	50	
		% од ЦГ	17,8%	21,5%	11,5%	20,0%	
	Тетово	#	25	1	1	25	
		% од ЦГ	14,8%	0,9%	3,8%	10,0%	
	Гостивар	#	6	7	6	7	
		% од ЦГ	3,6%	6,5%	23,1%	2,8%	
	Охрид	#	0	14	0	14	
		% од ЦГ	0,0%	13,1%	0,0%	5,6%	
	Штип	#	18	1	1	18	
		% од ЦГ	10,7%	0,9%	3,8%	7,2%	
	Друго	#	8	17	6	19	
		% од ЦГ	4,7%	15,9%	23,1%	7,6%	
	<b>Вкупно</b>		<b>#</b>	<b>169</b>	<b>107</b>	<b>26</b>	<b>250</b>

Табела 1. Вкрстен приказ на опфатени испитаници во квантитативната фаза според целна група и место на живеење

Во согласност со овие критериуми, во квантитативната фаза од истражувањето беа опфатени 169 испитаници кои инјектираат дроги и 107 испитаници кои се занимаваат со сексуална работа. Од нив, 26 испитаници истовремено се идентификуваат со двете заедници од интерес

<sup>7</sup> Коруновска Србјанко и др., *Правните потреби и патот до правдата*.

на истражувањето. Дистрибуцијата на примерокот според местото на живеење и целната група е прикажана во табела 1.

Податоците се собираа на шест локации низ државата (Скопје, Битола, Тетово, Гостивар, Штип и Охрид), но поради мобилноста на заедниците опфатени беа и испитаници кои живеат во: Струмица, Винаца, Кочани, Свети Николе, Куманово, Велес, Прилеп и Струга.

Инструментот за собирање податоци во квантитативната фаза во голема мера беше дизајниран според прашалникот на Ген<sup>8</sup>, подоцна адаптиран за македонскиот контекст во текот на истражувањето за правните потреби и патот до правда за населението во Македонија од 2013 година<sup>9</sup>. Дополнителни прилагодувања беа направени според препораките од три дискусии со фокусни групи, од кои две со претставници на заедниците од интерес и една со правници и со други професионалци кои секојдневно работат со нив. Во текот на овој процес беа идентификувани специфични правни проблеми релевантни за луѓето кои инјектираат дроги и за сексуалните работници во Македонија, па во прашалникот беа додадени, на пример, проблеми во текот на издржување затворска казна и проблеми при нудење сексуални услуги. Сепак, за дефинирање на терминот „правен проблем“ за потребите на истражувањето и на оваа публикација е задржана дефиницијата на Ген и др., според кои правен проблем (изворно: *justiciable problem*) е „секој настан кој покренува правни прашања, без разлика на тоа дали е препознаен како правен проблем од страна на оние на кои им се случува и без разлика дали потенцијално преземените активности за справување со настанот вклучуваат ангажирање на правниот, односно судскиот систем“<sup>10</sup>. Како подобни се сметаа правните проблеми кои им се случиле лично на испитаниците во референтниот период на истражувањето (по 1 јануари 2013 година) и на територијата на Република Македонија.

---

8 Genn et al., *Paths to Justice Scotland*.

9 Коруновска Србјанко и др., *Правните потреби и патот до правдата*.

10 Genn et al., *Paths to Justice Scotland*.

Пред финализирање на прашалникот беа земени предвид и препораките од проф. Паско Плезенс од Универзитетскиот колеџ Лондон, а македонската и албанската верзија од прашалникот беа пилотирани за валидност и разбирливост меѓу 18 претставници на двете заедници од различна етничка припадност.

За теренското собирање податоци во квантитативната фаза од истражувањето беа ангажирани единаесет професионалци кои работат со групите од интерес на дневна основа и ја уживаат нивната доверба. Иако голем дел од нив имаат претходно искуство во теренско собирање податоци, сите беа обучени за спецификите на ова истражување во тек на дводневна обука.

Податоците се собираа од крајот на септември до почетокот на ноември 2016 година со помош на електронска апликација со инсталиран прашалник на таблет-компјутери (SurveyCTO). При собирањето податоци беа применети мерки за контрола на квалитет, меѓу кои и аудиоконтрола со автоматско снимање на дел од разговорите, запишување на времетраењето на интервјуата и континуирано следење на конзистентноста на податоците. Собраните податоци беа префрлени во IBM SPSS (v.21)<sup>11</sup> за понатамошна анализа која опфати низа дескриптивни и инференцијални тестови (испитување на фреквенција, кростабулација, тестови за корелација и анализа на варијанса, меѓу останатите).

Со цел објаснување на наодите од квантитативната фаза, триангулација на податоците<sup>12</sup> и подобар увид во правите проблеми на испитаниците, беше спроведена и втора, квалитативна фаза од истражувањето во периодот од ноември 2016 година до јануари 2017 година. Првичните наоди од квантитативната фаза беа искористени за дизајнирање на квалитативната истражувачка фаза во која се спроведоа 9 дискусии со фокусни групи со претставници на заедниците, како и 5 индивидуални и групни интервјуа со испитаници од други засегнати страни.

---

11 SPSS е софтвер за анализа на квантитативни податоци.

12 Триангулација во контекст на истражувања подразбира 'употреба на повеќе методи за собирање податоци за исто истражувачко прашање со цел нивно валидирање'.

Со дискусиите со фокусни групи беа опфатени луѓето од засегнатите заедници, односно сексуалните работници и луѓето кои инјектираат или инјектирале дроги. Во табела 2. подетално е прикажан примерокот опфатен со дискусиите со фокусни групи.

Заедница	Град	Број на испитаници	Вкупно испитаници по целна група
Сексуални работници	Скопје	8	27
	Битола	5	
	Охрид	10	
	Гостивар	4	
Луѓе кои инјектираат дроги	Скопје	6+7	42
	Битола	16	
	Тетово	7	
	Штип	6	
Вкупно испитаници			69

Табела 2. Вкрстен приказ на испитаници опфатени со дискусии со фокусни групи, според место на живеење

Со интервјуата, пак, беа опфатени испитаници од клучни јавни институции и здруженијата засегнати и надлежни за владеењето на правото во Македонија, а со цел утврдување на состојбата и функционалноста на постоечките механизми за заштита на правата на заедниците од интерес. Од десет контактирани институции и здруженија, само пет одговорија на барањето да дадат своја перспектива за правите потреби и пристапот до правда за луѓето кои инјектираат дроги и за сексуалните работници. Интервјуа беа направени со претставници на:

- Секторот за социјална заштита и на Секторот за прекршоци од областа на работните односи и областа на безбедност и здравје при работа при Министерството за труд и социјална политика на Република Македонија;
- Управата за извршување на санкции при Министерството за правда на Република Македонија;
- Основното јавно обвинителство на Република Македонија;

- Министерството за внатрешни работи на Република Македонија;
- Македонското здружение на млади правници и
- Лекарската комора на Македонија.

Од Канцеларијата на Народниот правобранител беше одбиено барањето за интервју со образложение дека во дадениот период се преоптоварени со зголемен обем на работа. И покрај сите напори не успеавме да стапиме во контакт со Здружението на судии, со Левичарското движење Солидарност и со Организацијата на потрошувачите на Македонија. Сумарно, до затворањето на овој документ, беа направени шест интервјуа со 7 испитаници во кои е вброен и писмениот одговор од Министерството за внатрешни работи.

Дискусиите со фокусни групи и интервјуата беа транскрибирани и анализирани тематски со обиди да се зачува изворно перцепцијата на испитаниците за нивните права и претрпени штети.

Покрај примарните податоци од наменското теренско истражување, за интерпретација на наодите од оваа анализа се користени и искуства од претходни истражувања и од контакти на авторите со луѓето кои инјектираат дроги и со сексуалните работници остварени од други причини, но кои овозможуваат создавање појасна претстава за прашањата од интерес за оваа анализа.

## **2.1. Вовед во статистика за почетници**

Овој извештај е примарно наменет за практичари и носители на одлуки чија мисија и одговорност е унапредување на правата и пристапот до правда за граѓаните на Република Македонија, вклучително и за луѓето кои инјектираат дроги и за сексуалните работници. Затоа авторите направија напори графички и описно да ги прикажат наодите на начин за кој не се очекува значителна истражувачка поткованост од страна на читателите. Сепак, голем дел од анализата се темели на статистички податоци, што вроди потреба за местимично користење на специфична терминологија и прикажување на дел од значајните резултати од спроведените статистички тестови со цел поткрепа на наодите. Од тие при-

чини, во продолжение следува краток вовед во користените термини и прикажаните статистички тестови низ извештајот.

Апсолутната зачестеност, односно фреквенцијата, претставува апсолутен број на испитаници квалификувани за одредена вредност на дадена променлива. На пример: во истражувањето учествувале вкупно 142 машки испитаници (т. е. фреквенцијата на машки испитаници за променливата род е 142).

Релативната зачестеност, или пропорцијата, пак, е соодносот меѓу бројот на квалификувани испитаници за одредена вредност на дадена променлива и вкупниот број на квалификувани испитаници често изразена како пропорција од најблиските ниски цели броеви или од 100 (како %). На пример, во истражувањето учествувале 119 Македонци од вкупно 250 испитаници, односно речиси  $1/2$  (или 47,6 %) од опфатените испитаници биле Македонци.

Просекот, или просечната зачестеност, ја претставува математичката средина од бројчените вредности на дадена променлива. Се пресметува од збирот на сите пријавени бројчени вредности, поделен со бројот на пријави од квалификуваните испитаници, односно  $(a+b+c+d+\dots+n)/n$ . Вообичаено, околу просекот се пријавуваат и други мерки за дообјаснување на испитуваниот параметар, како на пример распонот (најниската и највисоката пријавена бројчена вредност за параметарот), стандардната грешка (SE – статистичка мерка која ја проценува можната девијација на просекот во примерокот од просекот на целокупната популација) и интервалот на доверба од 95 % (CI95%, се движи во распон од две стандардни грешки околу проценетиот просек во примерокот и во практична смисла гарантира со 95 % сигурност дека просекот на целокупната популација за испитуваниот параметар се движи во тој интервал). На пример, луѓето кои инјектираат дроги пријавуваат од 0 до 48 проблеми (распон) со просечно 14,9 пријавени проблеми (SE=0,7; CI95%=13,4-16,4), што значи дека испитаниците пријавиле најмалку 0, а најмногу 48 правни проблеми при што просекот на проблеми по испитаник во примерокот е 14,9, додека реалниот просек на проблеми по припадник во целата популација со 95 % сигурност се движи од 13,4 до 16,4 проблеми.

Статистичките тестови за корелација ( $r$ ) ја опишуваат поврзаноста меѓу два скалести параметри (параметри кои можат да се изразат со нумеричка вредност, на пример возраст, број на проблеми и сл.). Како и сите други статистички тестови, корелацијата се смета за значајна (т. е. не може да се припише на случајност) доколку вредноста на  $p \leq 0,05$  (дава силен доказ за отфрлање на нултата хипотеза, дека не постои поврзаност меѓу двата параметра во испитуваната популација). Вредноста на корелацијата може да се движи од  $-1$  (обратнопропорционална поврзаност), преку  $0$  (нема зависност меѓу испитуваните параметри) до  $+1$  (постои право пропорционална поврзаност). Корелацијата може да биде слаба ( $r < 0,3$ ), средна ( $r = 0,3-0,6$ ) и силна ( $r > 0,6$ ). На пример, корелација меѓу параметрите возраст и вкупен број (фреквенција) на пријавени проблеми во групата луѓе кои инјектираат дроги изнесува  $r_s = -0,241$ ;  $n=169$ ;  $p=0,002$ . Бидејќи  $p \leq 0,05$ , поврзаноста на овие два параметра е статистички значајна, односно не може да се припише на случајност. Негативната вредност на  $r$  ( $-0,241$ ) покажува дека поврзаноста е обратнопропорционална, односно помладите луѓе кои инјектираат дроги се соочуваат со поголем број проблеми. Бидејќи  $r < 0,3$ , возраста е слаб (но, сепак значаен) предиктор за бројот на правни проблеми. Вредноста  $n=169$  едноставно прикажува дека анализата се темели на примерок од 169 квалификувани луѓе кои инјектираат дроги.

Анализата на варијанса (ANOVA) е група статистички модели кои служат за идентификување на разликите во просеците од одреден скалест параметар (на пример број на проблеми) меѓу две или повеќе (под) групи (на пример според родот на испитаниците, место на живеење и сл.). Разликата во варијанса на просеци меѓу испитуваните групи е значајна доколку  $p \leq 0,05$ . На пример, со ова истражување беше утврдена значителна разлика во честотата на проблемите меѓу луѓето кои инјектираат дроги од различни етникуми [ $F(3,165)=4,091$ ;  $p=0,008$ ], што значи дека анализата на варијанса ( $F$ ) со 3 меѓугрупни степени на слобода (број на испитувани групи (4: Македонци, Албанци, Роми и други) намален за 1) и 165 внатрегрупни степени на слобода (вкупниот број на опсервации / квалификувани испитаници - 169, намален за бројот на испитувани групи - 4) изнесува 4,091. Разликите се статистички значајни бидејќи  $p=0,008$  (т. е.  $p < 0,05$ ). Или во практична смисла, просечниот број



на пријавени правни проблеми значително се разликува во подгрупите на Македонци, на Албанци, на Роми и на испитаници од други етникуми, односно етничката припадност е фактор кој влијае на честотата на правни проблеми во оваа заедница. Анализата на варијанса единствено утврдува дека постојат меѓугрупни разлики, но не дава податоци за тоа кои од испитуваните подгрупи отстапуваат од просеците. Затоа се спроведуваат и т.н. „пост-хок“ тестови, од кои за ова истражување беше користен тестот на Туки (Tukey) кој ги утврдува паровите на испитувани подгрупи чии просеци за испитуваниот параметар значително се разликуваат. Во конкретниов случај утврдена беше значителна разлика во просекот на пријавени правни проблеми меѓу луѓето кои инјектираат дроги со македонска етничка припадност (со просек од 17 пријавени проблеми) и оние од албанскиот етникум (кои пријавуваат просечно по 11,4 правни проблеми).

Тестот на независност ( $\chi^2$  – хи квадрат) служи за утврдување на поврзаноста меѓу два категорични параметри (номинални, односно описни – на пример род или (не)преземање акција по доживеан правен проблем; како и подредени параметри – на пример степен на образование или висина на месечни приходи). Доколку  $p \leq 0,05$  се отфрла нултата хипотеза (дека двата параметра се неповрзани). Во ова истражување се испитуваше влијанието на социодемографските карактеристики на испитаниците врз непреземањето на каква било акција по доживеан правен проблем. На пример, беше идентификувано дека етничката припадност на сексуалните работници значително влијае на непреземањето акции за решавање на проблемите [ $\chi^2(3, N=97)=13,911$ ;  $V=0,379$ ;  $p=0,003$ ]. Ова значи дека вредноста на тестот на независност ( $\chi^2$ ) за 3 степени на слобода (пресметан со множење на бројот на можни вредности на двата испитувани параметри намалени за 1) изнесува 13,911 и постои значителна поврзаност меѓу испитуваните параметри ( $p=0,003$ , т. е.  $p \leq 0,05$ ) со среден ефект ( $V=0,379$ , од можен низок ( $V < 0,3$ ), среден ( $V=0,3-0,6$ ) и висок ( $V > 0,6$ ) ефект). Во овој случај, сексуалните работници Роми значително почесто не преземаат акции за решавање на нивните правни проблеми во споредба со нивните колеги од друга етничка припадност (кое согледување овде и понатаму е прикажано само описно, а произлегува

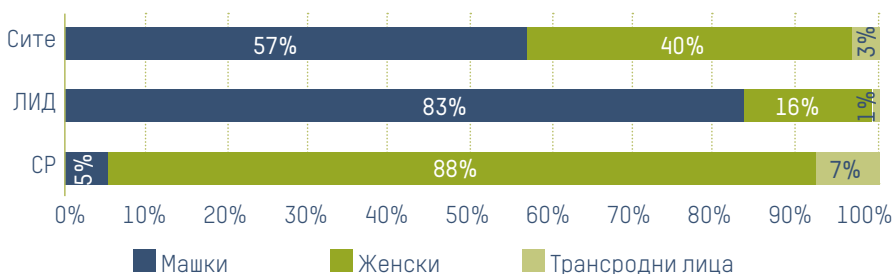
од прегледаните вкрстени табели кои не се прикажани со цел да не се оптоварува извештајот).

Резултатите од користените инференцијални статистички тестови (корелацијата, анализата на варијанса и тестовите за независност) во најголем дел се прикажани единствено кога наодите се значајни. Во останатите случаи вредностите од спроведените тестови најчесто не се прикажани за да се избегне оптоварување на извештајот.

## 2.2. Демографски податоци и социоекономска состојба на испитаниците

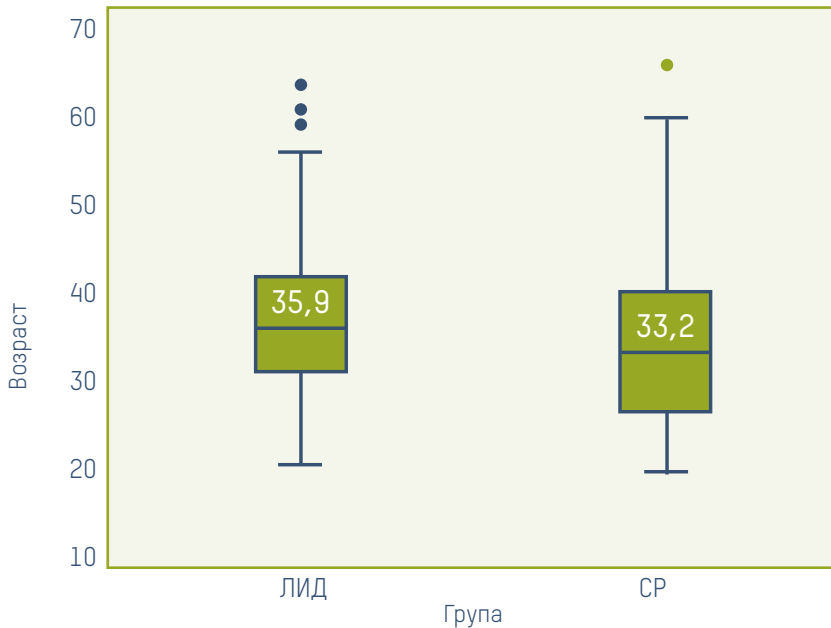
Со квантитативната фаза на истражувањето беа опфатени 250 испитаници. Од нив 169 изјавиле дека инјектираат / употребувале дроги со инјектирање, а 107 се занимаваат / се занимавале со сексуална работа во референтниот период на истражувањето. Во истражувањето учествуваа 142 машки (56,8 %), 100 женски (40 %) и 8 (3,2 %) трансродни лица. Родовата застапеност на испитаниците во рамките на двете заедници е претставена во графикон 1.

Родова структура на примерокот



Графикон 1. Родова застапеност на испитаници, според групи

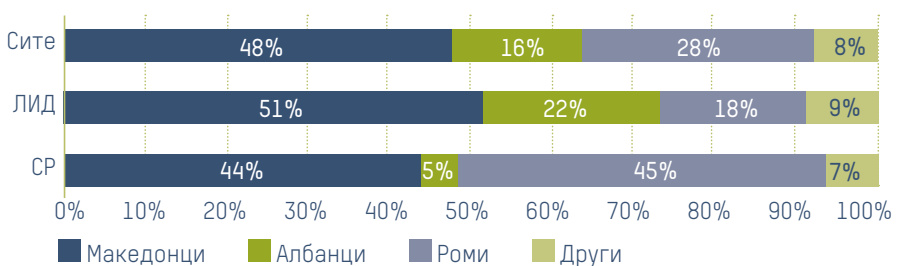
Во периодот на собирање податоци испитаниците биле на возраст од 18 до 65 години. Просечната возраст во целиот примерок е 35,4 години. Возрасната дистрибуција на испитаници во двете заедници заедно со мерките за централна тенденција се прикажани во графикон 2. Може да се забележи дека испитаниците кои се занимаваат / се занимавале со сексуална работа се нешто помлади, со средна возраст од 33,2 години, додека оние кои инјектираат / инјектирале дроги се во просек постари, со средна возраст од 35,9 години.



Графикон 2. Возрасна дистрибуција на испитаниците, според групи

Квантитативната истражувачка фаза опфати 119 Македонци (47,6 %), 41 Албанец (16,4 %), 70 Роми (28 %) и 20 (8 %) испитаници со друга етничка припадност (Срби, Турци, Бошњаци, Власи и останати). Етничката структура на опфатените испитаници е прикажана на графикон 3.

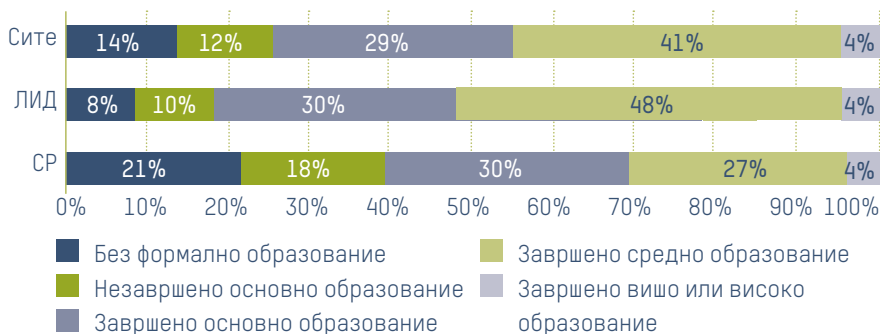
#### Етничка припадност



Графикон 3. Етничка структура на испитаниците

За околу една третина од сите испитаници основното образование е највисок степен на завршено образование. Дури 39,3 % од сексуалните работници се без формално или со незавршено основно образование. Истото ова е случај и за 18,4 % од луѓето кои инјектираат дроги. Степенот на формално образование кај двете заедници е прикажан во графикон 4.

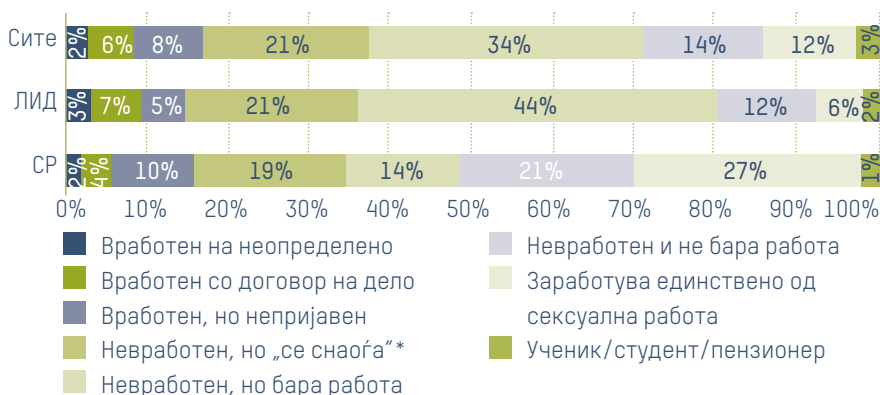
## Степен на образование



Графикон 4. Степен на формално образование, според групи

Од графикон 5, пак, може да се воочи дека двај една петтина од припадниците на двете заедници се вработени при што голем дел од нив немаат регулиран работен однос во согласност со Законот за работни односи. Луѓето кои инјектираат дроги најчесто не се вработени, но бараат работа (44,4 %), додека сексуалната работа е единствен извор на приходи за 27,1 % од сексуалните работници.

## Работен статус



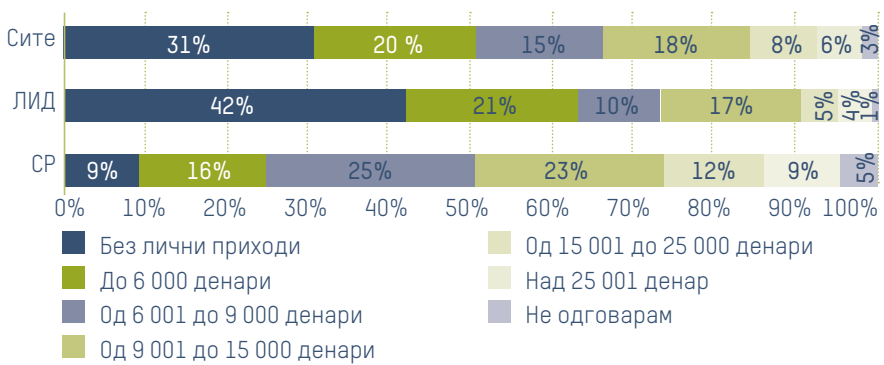
Графикон 5. Работен статус, според групи

(\*„Се снаоѓа“ подразбира дека испитаникот / испитаничката работи повремено, непријавен / непријавена, вообичаено физичка или помошничка работа.)

Следствено дури една третина од испитаниците немаат никакви лични месечни приходи, а дополнителни 20 % живеат со приходи под 6 000 денари (графикон 6.). Состојбата е полоша меѓу луѓето кои инјектираат дроги при што од нив дури 42 % не остваруваат никакви приходи, додека ова е случај и за 9,3 % од сексуалните работници. Припадниците на две-

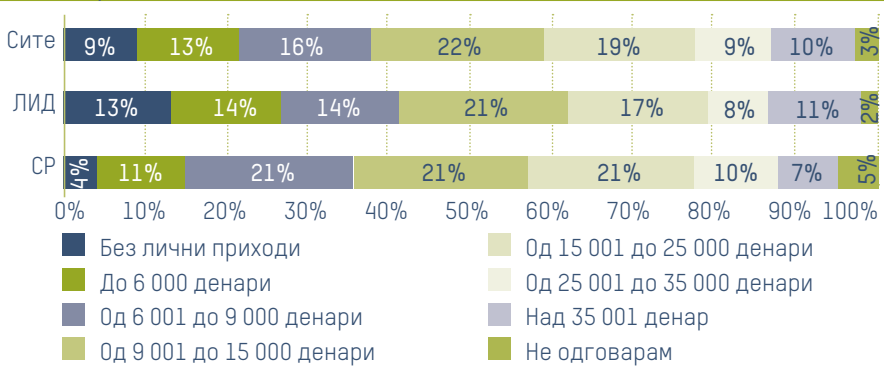
те групи живеат во домаќинства со просечно 3,3 членови. Сепак, две третини од овие домаќинства не остваруваат месечни приходи поголеми од 15 000 денари при што околу 21 % живеат без никакви приходи или со помалку од 6 000 денари месечно (графикон 7.). Воочлива е ниската економска моќ во голем дел од двете заедници.

#### Лични месечни приходи



Графикон 6. Лични приходи, според групи

#### Месечни приходи во домаќинството



Графикон 7. Месечни приходи во домаќинствата, според групи (просечна големина на домаќинствата е 3,3 членови)

Испитаниците опфатени со дискусиите со фокусните групи потврдуваат дека поради маргинализираниот статус во општеството не можат да обезбедат редовни примања и затоа зависат од туѓа помош и живеат во сиромаштија.



## ПРАВНИ ПОТРЕБИ НА ЛУЃЕТО КОИ ИНЈЕКТИРААТ ДРОГИ И НА СЕКСУАЛНИТЕ РАБОТНИЦИ ВО МАКЕДОНИЈА

### 3.1. Зачестеност на правните проблеми

За утврдување на правната потреба, односно на зачестеноста на проблемите кои би можеле да имаат правна разрешница, на испитаниците им беа поставени 108 прашања од 15 области, од кои 107 затворени прашања со цитиран конкретен правен проблем и со можност за избор на „да“ или „не“ (на пример: Дали по 1 јануари 2013 година сте имале проблеми со поделба на имот или оставина?), како и едно отворено прашање во кое испитаниците можеа да наведат други правни проблеми со кои се соочиле, а кои не биле дел од главниот прашалник.

Гледано збирно, дури 98,2 % од луѓето кои инјектираат дроги и 96,3 % од сексуалните работници се соочиле со најмалку еден правен проблем во референтниот период на истражувањето. За споредба, во целокупното население оваа пропорција изнесува 49 %<sup>13</sup>.

<sup>13</sup> Корунувска Србјанко и др., *Правните потреби и патот до правдата*.

Додека луѓето од општата популација просечно се соочуваат со 1,3 до 1,5 проблеми<sup>14</sup>, меѓу луѓето кои инјектираат дроги зачестеноста на пријавени правни проблеми е во распон од 0 до 48, со просечно 14,9 проблеми (SE=0,7; CI95%=13,4-16,4). Меѓу сексуалните работници, пак, распонот на пријавени проблеми во референтниот период е од 0 до 35, со просечно 13 проблеми (SE=0,8; CI95%=11,4-14,6). Мора да се напоми дека честотата на проблеми меѓу оние испитаници кои истовремено инјектираат дроги и се занимаваат со сексуална работа е многу поголема. Имено, распонот на пријавени проблеми во оваа подгрупа изнесува од 3 до 35, со просечно пријавени 18,1 проблем (SE=1,6; CI95%=14,8-21,4) со што се потврдува нивната двојна ранливост.

Пропорцијата на испитаници кои пријавуваат најмалку еден проблем, како и просечната зачестеност на проблеми варираат во различните категории на испитувани проблеми (табела 3.). Прекршувањето на правата во тек на работен однос, од страна на Полицијата и при издржување затворска казна се многу чести проблеми со кои се соочуваат луѓето кои инјектираат дроги. Сексуалните работници, пак, исто така често пријавуваат проблеми при изнајмување живеалиште, во пристапот до јавни добра и услуги, со сопружниците / партнерите и со малолетните деца. Зачестеноста на правни проблеми врз основа на пропорцијата на испитаници кои пријавиле најмалку еден проблем во дадена област е прикажана и визуелно во графикон 8. Оваа споредба може да послужи за градење општа слика, но не треба да се смета за апсолутен показател за зачестеноста на проблемите во различни области имајќи предвид дека бројот на прашања и сериозноста на проблемите од различни категории не се идентични.

---

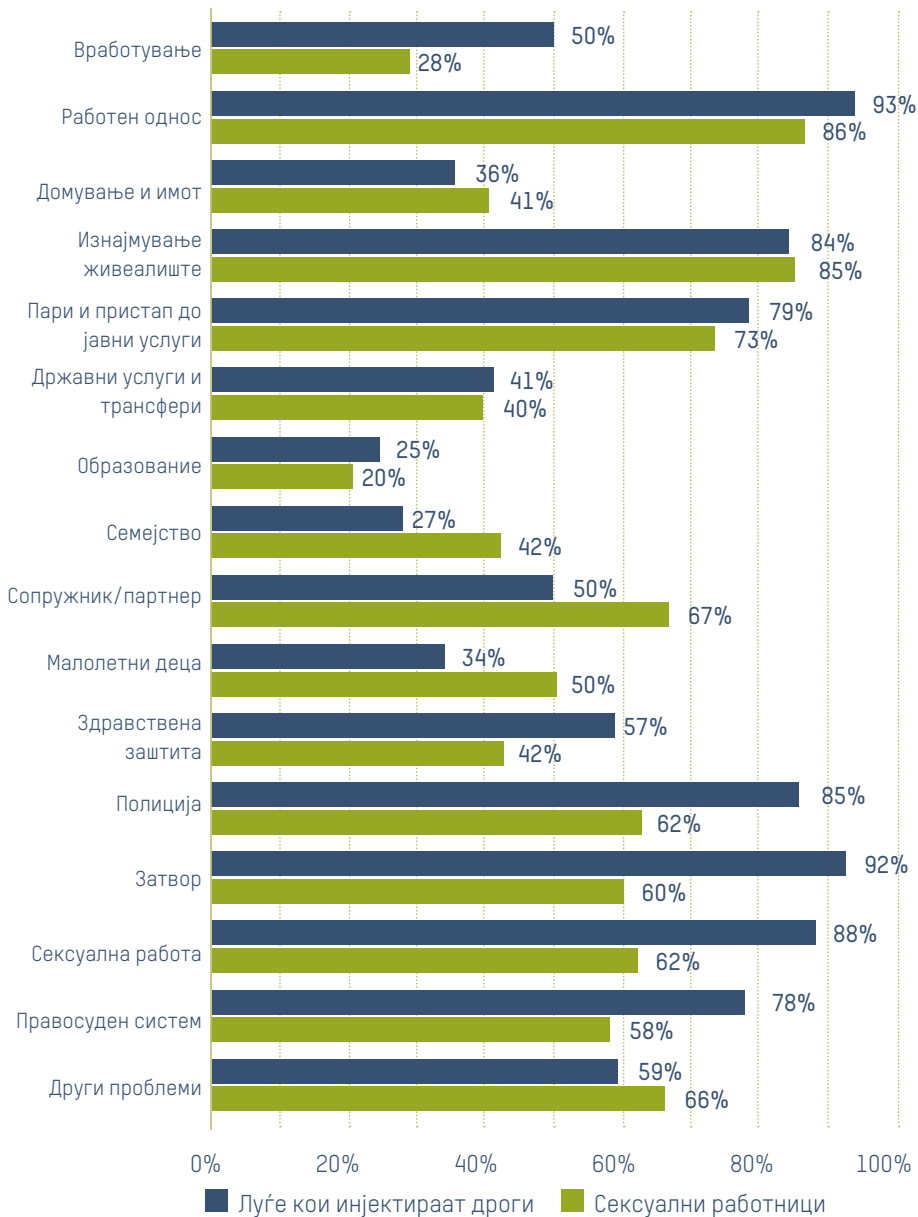
14 Корунувска Србјанко и др., *Правните потреби и патот до правдата*.



		ЛИД			СР		
Категорија на проблеми	Бр.	N	"% еден проблем"	"Просек (M)"	N	"% еден проблем"	"Просек (M)"
Вработување	1	125	50%	0,5	58	28%	0,3
Работен однос	9	58	93%	3,6	28	86%	2,6
Домување и имот	8	169	36%	0,5	107	41%	0,5
Изнајмување живеалиште	9	50	84%	3,3	55	85%	2,8
Пари и пристап до јавни услуги	12	169	79%	2,1	107	73%	1,9
Државни услуги и трансфери	8	169	41%	0,6	107	40%	0,5
Образование	5	4	25%	0,3	5	20%	0,6
Семејство	2	169	27%	0,3	107	42%	0,5
Сопружник/ партнер	4	82	50%	0,7	51	67%	1,0
Малолетни деца	10	58	34%	0,6	48	50%	1,1
Здравствена заштита	9	169	57%	1,5	107	42%	0,8
Полиција	7	169	85%	2,9	107	62%	1,7
Затвор	8	50	92%	2,7	5	60%	1,0
Сексуална работа	4	26	88%	2,2	107	62%	1,3
Правосуден систем	8	169	78%	2,2	107	58%	1,5
Други проблеми	4	169	59%	0,8	107	66%	0,9
<b>ВКУПНО</b>	<b>108</b>	<b>169</b>	<b>98%</b>	<b>14,9</b>	<b>107</b>	<b>96%</b>	<b>13,0</b>

Табела 3. Пропорција на испитаници кои пријавуваат најмалку еден проблем и просечна зачестеност на проблеми во различни области (Бр. = број на прашања во областа; N = број на испитаници квалификувани за одговарање на прашања во областа; % еден проблем = % од квалификуваните испитаници кои пријавуваат најмалку еден правен проблем во областа; M = просечен број на правни проблеми по квалификуван испитаник во област)

## Најмалку еден проблем



Графикон 8. Пропорција на испитаници кои пријавиле најмалку еден правен проблем, според области и групи

Возраста е обратнопропорционална со зачестеноста на пријавени проблеми меѓу луѓето кои инјектираат дроги ( $r_s = -0,241$ ;  $n = 169$ ;  $p = 0,002$ ), односно помладите припадници на заедницата почесто се соочуваат со

правни проблеми. Најзасегната е возрасната група од 18 до 29 години во која просечната зачестеност на проблеми е 17,8 (табела 4.). Во групата сексуални работници не постои статистички значајна корелација меѓу возраста и честотата на правни проблеми ( $r_s = -0,109$ ;  $n=107$ ;  $p=0,262$ ), но најзасегната е возрасната група од 30 до 39 години со просечна зачестеност од 15,5 правни проблеми (табела 4.).

Возраст	Просечна зачестеност на проблеми	
	ЛИД	СР
18 – 29 г.	17,8	13,1
30 – 39 г.	15,3	15,5
40 – 49 г.	13,1	10,2
50 – 59 г.	8,0	8,0
> 60г.	10,0	7,0
<b>Вкупно</b>	<b>14,9</b>	<b>13,0</b>

Табела 4. Просечна зачестеност на правни проблеми, според возрасни групи

Родот нема значителна улога врз вкупната зачестеност на правни проблеми во двете групи. Мажите, жените и трансродните лица пријавуваат сличен број на проблеми и меѓу луѓето кои инјектираат дроги [ $F(2,166)=0,939$ ;  $p=0,393$ ] и меѓу сексуалните работници [ $F(2,104)=1,396$ ;  $p=0,252$ ].

Етничка припадност	Просечна зачестеност на проблеми	
	ЛИД	СР
Македонци	17,03	14,90
Албанци	11,41	11,20
Роми	14,97	10,80
Други	11,07	15,70
<b>Вкупно</b>	<b>14,9</b>	<b>13,0</b>

Табела 5. Просечна зачестеност на проблеми, според етничка припадност

Сексуалните работници од различна етничка припадност пријавуваат сличен број правни проблеми [ $F(3,103)=2,324$ ;  $p=0,079$ ]. Но, постојат значителни разлики во честотата на проблемите меѓу луѓето кои инјектираат дроги од различни етникуми [ $F(3,165)=4,091$ ;  $p=0,008$ ]. Македонците почесто се соочуваат со правни проблеми во споредба со остана-

тите (просечно 17 проблеми). Понатамошната анализа (табела 5.) покажа статистички значајна разлика во просечната зачестеност на пријавени проблеми единствено меѓу Македонците и Албанците.

Не се бележат значајни разлики во просекот на проблеми во поткатегиориите со различен степен на образование ниту меѓу луѓето кои инјектираат дроги [ $F(4,164)=0,679$ ;  $p=0,608$ ] ниту меѓу сексуалните работници [ $F(4,102)=1,692$ ;  $p=0,158$ ]. Работниот статус исто така не влијае на честотата на проблеми во двете заедници ( $[F(7,161)=1,318$ ;  $p=0,246$ ] и [ $F(8,98)=1,008$ ;  $p=0,435$ ] соодветно).

Личните месечни приходи не влијаат врз честотата на соочување со правни проблеми ( $[F(5,162)=0,884$ ;  $p=0,493$ ] и [ $F(5,96)=1,623$ ;  $p=0,161$ ] соодветно за двете групи), исто како и месечните приходи во домаќинството ( $[F(6,159)=0,872$ ;  $p=0,517$ ] и [ $F(6,95)=1,129$ ;  $p=0,352$ ] соодветно).

Место на живеење	Просечна зачестеност на проблеми	
	ЛИД	СР
Скопје	13,2	12,3
Битола	20,7	10,0
Тетово	9,3	***
Гостивар	20,7	19,4
Охрид	***	13,4
Штип	17,2	***
Друго	18,9	15,3
<b>Вкупно</b>	<b>14,9</b>	<b>13,0</b>

**Табела 6.** Просечна зачестеност на проблеми, според место на живеење (\*\*\*) бројот на испитаници е премногу мал за анализа)

Но, се забележуваат значителни разлики во просечната зачестеност на проблеми меѓу луѓето кои инјектираат дроги според местото на живеење [ $Welch F(5,28)=5,521$ ;  $p=0,001$ ]. Притоа испитаниците кои живеат во внатрешноста на Македонија, со исклучок на Тетово, многу почесто се соочуваат со правни проблеми во споредба со оние кои живеат во Скопје и околината (табела 6.). Разликата е статистички значајна ( $p<0,05$ ) меѓу групите луѓе кои инјектираат дроги од Битола и од Скопје, како и меѓу оние кои живеат во Битола и во Тетово. Разликите во просечната зачестеност на проблеми не се статистички значајни за сексуалните

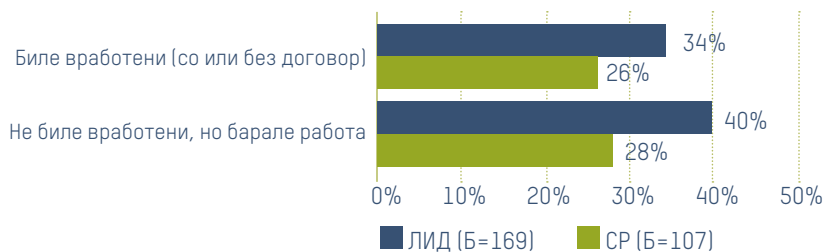
работници кои живеат на различни места во Македонија [ $F(4,102)=2,289$ ;  $p=0,065$ ], но испитаниците од Гостивар нешто почесто пријавуваат проблеми во споредба со останатите (просечно 19,4 проблеми, додека општиот просек во заедницата е 13 проблеми).

## 3.2. Проблеми со кои се соочуваат луѓето кои инјектираат дроги и сексуалните работници

### 3.2.1. Проблеми со работен однос и вработување

Околу една третина од луѓето кои инјектираат дроги (34 %) и една четвртина од сексуалните работници (26 %) биле вработени извесно време во референтниот период на истражувањето (графикон 9.). Погolem дел не биле вработени иако барале работа во истиот период (40 % и 28 % од вкупните примероци соодветно).

#### Состојба со вработување



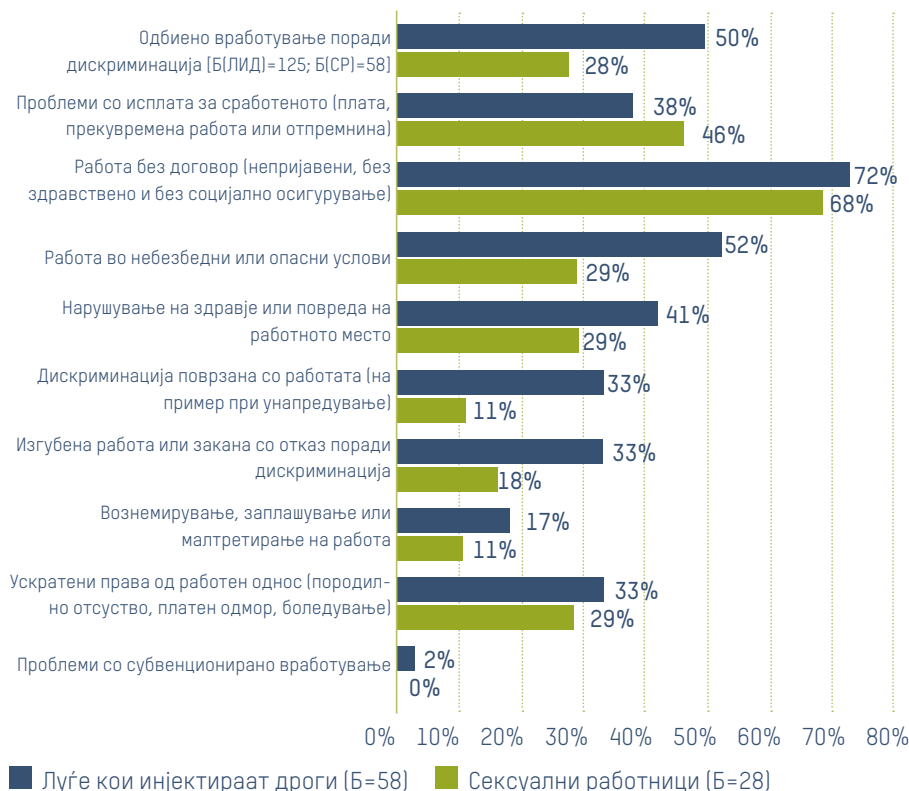
Графикон 9. Статус на пазарот на трудот, според групи

Дури половина од луѓето кои инјектираат дроги, односно речиси една третина од сексуалните работници кои биле вработени или барале работа во референтниот период се соочиле со дискриминација при обидот да најдат работа (графикон 10.).

Проблемите поврзани со работниот однос се многу чести меѓу оние испитаници кои биле вработени во одреден период по 1 јануари 2013 година. Високи 93 % од луѓето кои инјектираат дроги и 86 % од сексуалните работници пријавуваат најмалку еден проблем поврзан со работниот однос, додека просекот на пријавени проблеми во оваа област е 3,6, односно 2,6 соодветно. Најчест проблем за двете заедници е работењето без договор, односно непријавени, без здравствено и социјално осигу-

рување. Зачестеноста на преостанатите проблеми поврзани со вработување и со работен однос е прикажана во графикон 10.

### Проблеми при вработување и работен однос



Графикон 10. Зачестеност на проблеми поврзани со вработување и со работен однос, според групи

Понатамошната анализа не покажа значителни разлики во зачестеноста на проблеми поврзани со работниот однос за ЛИД со различна возраст, род, етничка припадност, место на живеење и лични приходи. Меѓу СР, пак, мажите почесто пријавуваат проблеми од оваа област (просечно 5,7) во споредба со жените (2,0) и трансродните лица (3,3) [ $F(2,25)=4,810$ ;  $p=0,017$ ], додека не се бележат разлики по останатите социодемографски карактеристики.

Во текот на дискусиите со фокусните групи, и кај луѓето кои инјектираат дроги и кај сексуалните работници се забележува потполна разочара-

ност и апатичност поради пречките кои ова општеството постојано ги поставува пред нив. Сите се согласни дека вработување се добива само со „партишка книшка“, односно со доказ за припадност на партијата која има најголема политичка моќ во работната организација во која се бара вработување. Според нивните искуства, оваа практика не се применува само во јавните институции и претпријатија, туку и во претпријатијата во приватна сопственост, најмногу поради партиските притисоци врз директорите на институциите и на претпријатијата. Кога кон ваквата практика ќе се додаде и интензивната стигматизација кон дрогите и кон сексуалната работа овие луѓе дополнително се дисквалификуваат при нивните обиди за вработување, онака како што вработувањето е сфатено во постоечките културни нормативи.

Поради општата стигматизација кон дрогите, луѓето кои инјектираат дроги тешко добиваат вработување, а и оние ретките кои успеваат да се вработат мораат да кријат дека употребувале дроги или дека се лекуваат од зависност од опијати за да не бидат отпуштени или деградирани на послабо вреднувано работно место. Всушност, често се случува да го изгубат работното место кога работодавачот ќе дознае дека се лекуваат од зависност од опијати со примена на супституциска терапија со метадон или со бупренорфин.

”

„Ќе ти кажам проблеми... кај и да одеш да питаш (за работа), одма те питат, е шо и шо имаш работено претходно, нели? Ама на крајо чим се дознае дека сме на метадонска терапија, моментално само ти речат, 'А од сабајле ќе ти се јавеме', и више те забрават. (...) А сеа тука има цел град шо нè познават. И не можеш да се скриеш. Едноставно одма си деградиран, уше од капијата натака. Дискриминација до сто и една.“<sup>15</sup>

”

**02:** Ние што сме на метадон или што имаме со дрога, ми смо најризичните категории. Не те сфаќа како човек. Не те респектира. Сфаќаш?

**07:** 'Овој е дрогираш, наркоман.'

15 Теренско истражување, дискусија со фокусна група, транскрипт TS\_IC\_PM2016\_Shtip\_LKD\_005-1 и 2 [2.11.2016].

**02:** Само што те гледа, 'Не бе, не ни треба'. Само што те види у лице, 'Не бе, не ни треба'.<sup>16</sup>

„Мене ме пуштија од работа... ме пуштија заради еден од нашата улица. Работеше заедно со мене... И он му кажеше на шефот, му рече дека јас земам дрога. И ми дојде шеф и ми рече, 'Треба да идеш. Не може веќе да работиш кај мене'. Му викам, 'Зошто? Не сум добар работник? Или не работам?'. 'Не', рече, 'Немам веќе работа', и после касно ми кажаа дека некој бил кај шефот, му кажал дека ја земам (дрога).“<sup>17</sup>

Оние кои успеваат да најдат работа најчесто работат „на црно“, односно работодавачот избегнува да ги пријави во Агенцијата за вработување со што се попречени во остварувањето на основните работнички права и во соодветната наплата на трудот. Но, и оние кои стапуваат во редовен работен однос не се во многу поповолна положба затоа што немаат храброст да се жалат поради отпуштањето од работа или поради неисплатените плати.

**П:** А стално не ти даваат пари или како?

**04:** На пример, за себе сега кажам. Работиме три места. На три куќи сум работил. 'Нема, ќе чекаш. Ќе ти даемо.' На пример, единаести месец е, немам дрво дома, а работив као коњ. А нема ниту куп дрва ниту ништо, зошто... зошто ти држат парите други.

**П:** А не си размислувал дека можеш да ги тужиш, па да си ги земеш парите?

**04:** Не можеш да ги тужиш зошто не сум осигуруван (социјално).<sup>18</sup>

16 Теренско истражување, дискусија со фокусна група, транскрипт TS\_VD\_PM2016\_Tetovo\_LKD\_008-1 и 2 [7.11.2016].

17 Теренско истражување, дискусија со фокусна група, транскрипт TS\_VD\_PM2016\_Tetovo\_LKD\_008-1 и 2 [7.11.2016].

18 Теренско истражување, дискусија со фокусна група, транскрипт TS\_VD\_PM2016\_Tetovo\_LKD\_008-1 и 2 [7.11.2016].



”

**05:** Па имам прекувремени над двеста пејсе саати. И на пример, деветнаесет саботи ако имаш добиваш и тринаеста плата. И сеа ја имам над двеста саата мож и повише, мене ми следува тринаеста плата. Значи дваесет и две илјади плус к-15 осум – триесет и дваесет илјади плата – пеесет илјади. И за два месеца не можам да ги земам... А он ќе прима ги има пуно, ќе прима нов ќе го плаќа со тие пеесет илјади пет месеца. (...)

**П:** А кажи ми, на некој друг тоа се случи или само на тебе?

**03:** На мене се има случено.

**П:** Не, мислам, дали некој друг отпуштија у исто време или само тебе?

**05:** Само мене и уште еден дечко. И он е беше на терапија и он само што се пиша на (метадонска терапија), значи и него го измаваа у истио месец, фактички.<sup>19</sup>

И постапките на Полицијата придонесуваат за невработеноста на луѓето кои инјектираат дроги. Постојат сведоштва дека поединечни полициски инспектори им кажуваат на работодавачите за историјата на употреба на дроги на вработените или на кандидатите за вработување со што директно влијаат на одржување на нивниот статус на навработени лица. Ваквата негативна пракса на полициските инспектори ги попречуваат можностите за финансиска независност на луѓето кои инјектираат дроги, а со тоа ги попречуваат и нивните можности за рехабилитација и за ресоцијализација.

”

**0:** Конкретен пример. Пред две недели, во К. (поголемо приватно претпријатие), бев пријавен за интервју. (...) Ко дојдоја по две недели за да нè викнат, ни кажаја други луѓе, вработени шо се, дека од „кадијата“ биле таму и сме неколку души на списокот.

<sup>19</sup> Теренско истражување, дискусија со фокусна група, транскрипт TS\_IC\_PM2016\_Shtip\_LKD\_005-1 и 2 [2.11.2016].

**П:** Од Полицијата?

**О:** Полицијата. Од кадијата. Извини. Ти не си, изгледа, од Битола и...

**П:** Што значи „од кадијата“?

**О:** Џандарите, инспекторите...

**П:** И они направиле да не те вработат?

**О:** Да, неколку души не сме викнати. Неколку души, значи. Другите се викнати, неколку души не сме викнати.<sup>20</sup>

За разлика од луѓето кои инјектираат дроги, сексуалните работници, особено жените, се соочуваат со поинакви пречки при обидите да се вработат или да го задржат работното место. Тие се изложени на сексуални притисоци и сексуално малтретирање од страна на работодавачите или потенцијалните работодавачи.

**01:** И ако си женско – дај ми го бројот, може ја и ти вечерва да излеземе. Потоа ќе размислиме. И така.

**02:** А тука пишува на бутикот – се бара работничка.

**03:** Да, ама прво со газдата на вечера, па после...

**01:** Јас се јавив и прашав и ми вика – дај ми го бројот да излеземе на вечера. Па после да се вработам. – Вие – реков – барате швалерка или барате работничка.<sup>21</sup>

**01:** Чепкање – со мене ако сакаш да останиш на работа.

<sup>20</sup> Теренско истражување, дискусија со фокусна група, транскрипт TS\_VD\_PM2016\_Bitola\_LKD\_002 [17.10.2016].

<sup>21</sup> Теренско истражување, дискусија со фокусна група, транскрипт TS\_VD\_PM2016\_Gostivar\_SR\_001-1 [7.11.2016].

**02:** То е условување.

**П:** Условување. Добро. И што ти бараа?

**01:** Со него да спиеш ако сакаш да останиш на работа. Навечер.

**02:** А после он може да ти даде отказ ако спиеш.<sup>22</sup>

Според сведоштвата на сексуалните работници некои работодавачи или некои вработени во институциите надлежни за олеснување на процесот на вработување се обидуваат да изнудат сексуална противуслуга во замена за вработување во некоја друга стопанска гранка, неврзана за сексуалната работа. Поради ваквото сексуално малтретирање при обидите да најдат работа во некоја друга стопанска гранка, како што е опишано и во претходните примери, сексуалните работници губат интерес за преквалификација и продолжуваат да се занимаваат со сексуална работа. Ова е многу впечатлив општествен парадокс, општеството, со своите стереотипи, ги попречува сексуалните работници кои сакаат да се преквалификуваат додека истовремено ги осудува за занимањето кое го избрале. Сепак, и покрај сè, сексуалните работници, и мажи и жени и трансродни, сметаат дека сексуалната работа е чесен начин за остварување егзистенција за себе и за своето семејство, дека никому не му наштетуваат и би сакале да ја работат својата работа, само во похумани услови<sup>23</sup>.

Од Министерството за труд и социјална политика на Република Македонија тврдат дека не можат да идентификуваат случаи на дискриминација во случаи кога работодавачот ги отпушта или ги дисквалификува при изборот на нови вработени луѓето кои инјектираат дроги или сексуалните работници ако оштетените не ги пријавуваат ваквите случаи. Сепак соговорниците од Министерството потврдуваат дека имаат забеле-

<sup>22</sup> Теренско истражување, дискусија со фокусна група, транскрипт TS\_IC\_PM2016\_0hrid\_SR\_006-1 и 2 [4.11.2016].

<sup>23</sup> Димитриевски и др., *Законска регулација на сексуалната работа*.

жано одбивност кај работодавачите кон повеќе ранливи категории на граѓани, не само кон заедниците кои се предмет на ова истражување.<sup>24</sup>

### 3.2.2. Проблеми со домување и имот

Над една третина од луѓето кои инјектираат дроги и 41 % од сексуалните работници пријавуваат најмалку еден проблем од областа домување и имотно-правни односи, додека просекот на детектирани проблеми е 0,5 во двете групи. Најчести се спорите со соседите, а зачестеноста на преостанатите проблеми поврзани со домување и имот е прикажана во графикон 11. Впечатливо е што висока пропорција (5 %, односно 3 %) од опфатените испитаници биле принудени и да живеат „на улица“ во просечен период од 30,4, односно 30,7 месеци.

Испитаниците од Гостивар значително почесто се соочуваат со проблеми со домување и имот во споредба со оние кои живеат во други градови, со просечно 1,0 пријавен проблем од оваа област и меѓу луѓето кои инјектираат дроги [ $F(5,163)=2,447$ ;  $p=0,034$ ] и меѓу сексуалните работници [ $F(4,102)=2,897$ ;  $p=0,026$ ]. Мажите сексуални работници исто така почесто пријавуваат проблеми со домување и имот, просечно 1,4 [ $F(2,104)=4,311$ ;  $p=0,016$ ].

Според тврдењата на испитаниците во текот на дискусиите со фокусни групи, најчеста причина за нерешените имотни прашања е недостаток на целосна документација за докажување на правото на имотна сопственост, а што најчесто е резултат на еден или повеќе од следниве фактори: неажурност, недоволна писменост или информираност, измама од страна на блиски роднини или пријатели. Поради нерешените имотно-правни прашања, сиромаштија, отфрлање од семејството и слични причини, луѓето од овие заедници се под поголем ризик да останат без дом со што стануваат многу поранливи.

---

24 Теренско истражување, интервју со клучни испитаници, транскрипт TS\_AD\_PM2016\_I\_Skopje\_MTSP\_001 [24.11.2016].

## Проблеми со домување и имот



Графикон 11. Зачестеност на проблеми со домување и имот, според групи

„Да, еве јас со мајка ми имам некој работи. Дедо ми од на мајка ми страната ми имал оставено имот земјиште и дел од кука и кога се продавало тоа требало парите да ми се дадат мене. Значи мајка ми се премажила. Раѓа две ќерки. Се продава тој мој дел. Си ги трошат парите меѓу себе, а мене кој ме ‘тркала’. Значи, јас сум тринаесто прасе. (...) И не реагира женава. Си вика, ‘Што ми може она?’“<sup>25</sup>

**01:** Од денес сум скоро на улица, со све жена и со све деца. (...)

**П:** Што значи тоа „скоро“?

**01:** Еве сите знат...

<sup>25</sup> Теренско истражување, дискусија со фокусна група, транскрипт TS\_VD\_PM2016\_Skorje\_LKD\_003-1 и 2 [27.10.2016].

**02:** Во шупа седи.

**01:** Куќа немам, седам во...

**02:** ни вода нема, ништо.

**П:** Таа куќа е твоја или ничија, онака ја најде некако?

**01:** Моја е шупата, а местото е ничие.

**01:** Местото е од државата.

**02:** Така е кај нас, идеш, си наоѓаш место, на пример, меѓу нив, ќе се направи нешто, дали колиба, дали од штици, дали од картон нешто така да се...<sup>26</sup>



**П:** И? Не отиде да се пожалиш никаде?

**0:** Отидев, ама викаат: „Не ти го постои никаде. Мајка ти го зеде. Тој дел што ги имаше двете соби мајка ти ги зеде.“

**П:** Добро. А, сега кај живееш? Ако ти ги зеле...

**0:** Нигде не живеам. (...) На улица. Ваму-таму живеам, кај што најдем. И многу сум малтретирана со детето, со син ми, ме сфаќаш? И нема, нема кај да живеам.<sup>27</sup>

### 3.2.3. Проблеми со изнајмување живеалиште

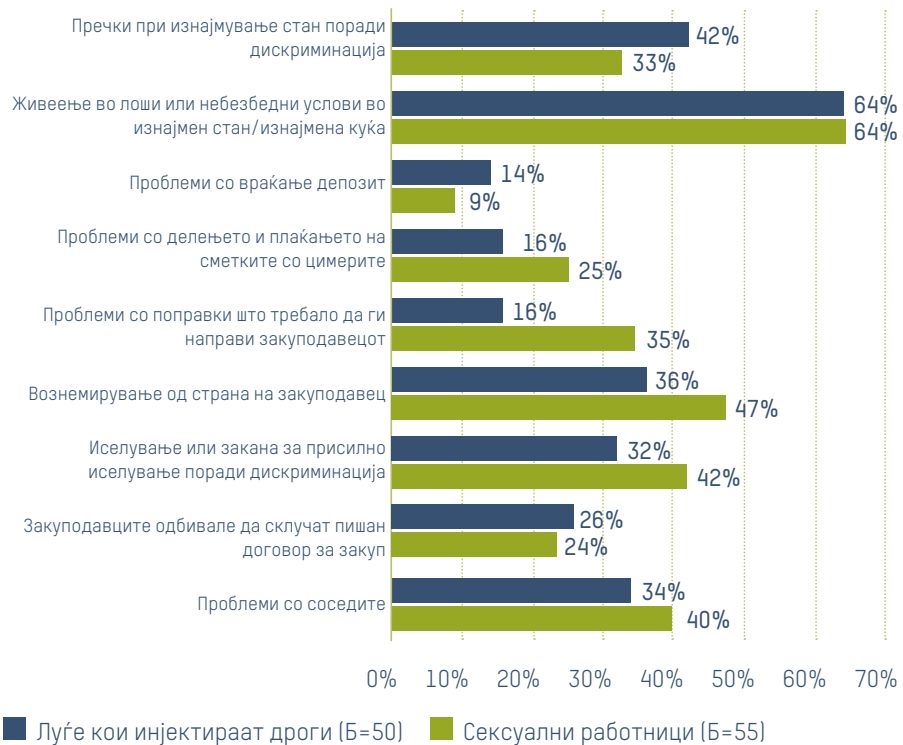
Приближно третина од луѓето кои инјектираат дроги и половина од сексуалните работници живееле во изнајмен стан или куќа во референтниот период. Од нив, дури 84 %, односно 85 % се соочиле најмалку со еден проблем. Сексуалните работници почесто имаат проблеми поврзани со

<sup>26</sup> Теренско истражување, дискусија со фокусна група, транскрипт TS\_VD\_PM2016\_Bitola\_LKD\_002 [17.10.2016].

<sup>27</sup> Теренско истражување, дискусија со фокусна група, транскрипт AU\_VD\_PM2016\_Skopje\_SR\_004-1 и 2 [1.11.2016].

изнајмување живеалиште, просечно по 3,3, додека луѓето кои инјектираат дроги пријавиле просечно по 2,8 вакви проблеми. Живеењето во лоши или небезбедни услови во изнајмените станови или куќи е проблем со кој се соочуваат двајца од тројца припадници на овие групи во Македонија, додека овие граѓани се исто така често вознемирувани од страна на закуподавците и се соочуваат со дискриминација при потрагата по стан / куќа за изнајмување или подоцна во текот на користењето на изнајмениот стан / куќа. Зачестеноста на пријавените проблеми поврзани со изнајмување е прикажана во графикон 12.

### Проблеми со изнајмување



Графикон 12. Зачестеност на проблеми поврзани со изнајмување стан/ куќа, според групи

Изнајмувањето живеалиште е особено проблематично за жените кои инјектираат дроги, кои се соочуваат со просечно 4,1 проблем, за разлика од мажите кои пријавуваат просечно 2,1 проблем [F(2,47)=6,216;

$p=0,004$ ]. Луѓето кои инјектираат дроги кои живеат во градовите надвор од локациите за собирање податоци за ова истражување (Струмица, Свети Николе, Прилеп, Струга, Веница и сл.) исто така почесто имаат проблеми со изнајмување живеалиште (просечно 5,2) во споредба со испитаниците кои живеат во Скопје (просечно 2,1) [ $F(5,44)=2,923$ ;  $p=0,023$ ]. Во групата сексуални работници не се бележат разлики во зачестеноста на проблеми од оваа област според род, возраст, етничка припадност, место на живеење и лични месечни приходи.

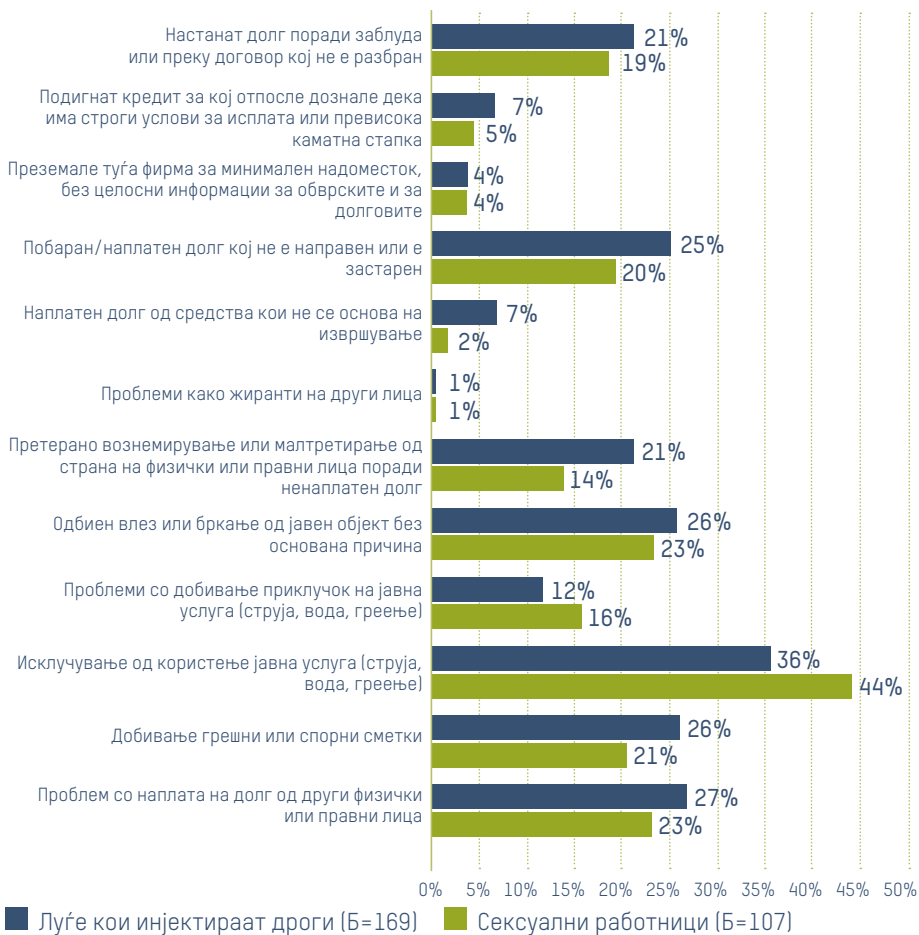
Од дискусиите со фокусни групи се добива впечаток дека испитаниците кои изнајмуваат или изнајмувале стан не барале од закуподавачите писмен договор за закупот. Според одговорите и реакциите може да се забележи дека испитаниците не ѝ придаваат значење на потребата од писмен и нотарски заверен договор. Во одредени случаи воопшто не е можно да се потпише договор поради тоа што изнајмениот простор е дивоградба за која не постои валиден доказ за сопственост. Сепак, и во вакви услови, испитаниците не се жалат на односот на закуподавачите, туку на недостатокот на финансиски средства за плаќање на закупот.

### **3.2.4. Проблеми со пари и пристап до јавни услуги**

Дури 79 % од луѓето кои инјектираат дроги и 73 % од сексуалните работници се соочиле најмалку со еден проблем поврзан со пари и пристап до јавни услуги. Овие групи искусиле просечно 2,1, односно 1,9 проблеми од оваа област во референтниот период. Најчест проблем е исклучувањето струја, вода, греење или телефон. За нив е често и влегувањето во долгови преку договори кои не ги разбрале во целост или поради тоа што биле доведени во заблуда, а на една четвртина од луѓето кои инјектираат дроги и на една петтина од сексуалните работници им бил наплатен неоснован долг кој не го направиле или бил застарен. Дури 4 % од испитаниците од двете групи за минимален надоместок преземале туѓа фирма со долгови. Од групите 27 %, односно 23 % имале и проблем да наплатат долг кој ним им го должат други физички или правни лица. Зачестеноста на пријавените проблеми поврзани со пари, добра и услуги е прикажана во графикон 13.



## Проблеми со пари и пристап до јавни услуги



Графикон 13. Зачестеност на проблеми со пари и пристап до јавни услуги, според групи

Македонците кои инјектираат дроги многу почесто имаат проблеми со пари и со користење јавни услуги (просечно 2,7) во споредба со испитаниците од други етнички заедници [ $F(3,165)=5,986$ ;  $p=0,001$ ]. Овие проблеми се почести и меѓу луѓето кои инјектираат дроги од Штип (просечно 3,3) во споредба со оние кои живеат во други градови [ $F(5,163)=3,462$ ;  $p=0,005$ ]. Местото на живеење е фактор кој влијае на зачестеноста на проблеми од оваа област и меѓу сексуалните работници [ $F(4,102)=3,176$ ;  $p=0,017$ ] при што најзасегнати се оние кои живеат во Охрид со просечно 2,9 проблеми.

И од дискусиите со фокусни групи произлезе дека најчести проблеми од оваа област се долговите за електрична енергија, телефон и водостопанство. Често се случува испитаниците да бидат исклучени од електричната мрежа поради неплатени долгови и да бидат принудени да склучуваат договор со ЕВН за отплата на рати за повторно да имаат достапна електрична енергија.

Еден помлад човек кој употребува дроги го опиша своето непријатно искуство со еден од поголемите телефонски оператори во Македонија. Само еден месец по склучувањето договор со телефонскиот оператор му се расипал телефонскиот апарат кој го добил во пакет со понудената услуга. И по два неуспешни обиди за поправка на телефонскиот апарат, операторот продолжува да побарува наплата на услугата за телефонски разговори, иако не биле овозможени услови за соодветна достапност на услугата според мислењето на соговорникот. Од своја страна, корисникот на услугата не се чувствувал моќен да започне процес за правна разврска на проблемот и се соочил со решение за принудна наплата на долг кон операторот. Блокираната трансакциска сметка поради принудната наплата на долгот ја ограничува финансиската независност на корисникот на услугата и го демотивира да бара вработување, иако тој се чувствува способен да работи.

Дури и во случаите кога имаат правна основа да го добијат спорот, сексуалните работници и луѓето кои инјектираат дроги ретко се решаваат да им се спротивстават на институциите и на јавните и приватните претпријатија најчесто поради чувството на недостаток на моќ, недовербата во институциите и недоволната финансиска поткрепеност за започнување правни постапки. Тие се приморани на нови задолжувања за да ги подмират старите, понекогаш неосновани или долгови настанати поради заблуда, при што често остануваат и без основни услови за живеење како електрична енергија и вода. Заедно со нивните семејства втурнати се во маѓепсан круг на постојано тонење на маргините на општеството со што се зголемуваат нивната ранливост и ризиците по нивното здравје и живот.

Покрај правните спорови со големите претпријатија во Македонија, постојат сознанија за ризични должничко-доверителски односи во самите заедници, но и покрај напорите за прибирање вакви податоци ниеден од испитаниците не наведе таков пример.

### 3.2.5. Проблеми со државни услуги и трансфери

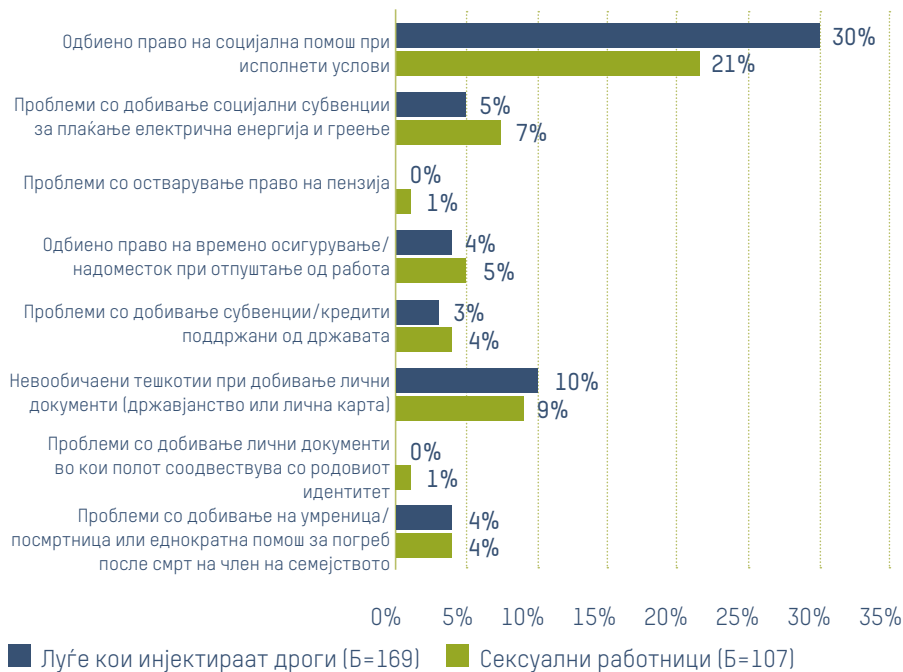
Две петтини од двете заедници се соочиле со некој проблем поврзан со трансфери и услуги во надлежност на државата во референтниот период на истражувањето. Ваквите проблеми се јавувале со просек од 0,6 меѓу луѓето кои инјектираат дроги и 0,5 меѓу сексуалните работници. На голем дел од овие граѓани им било одбиено правото на социјална парична помош и покрај тоа што самите сметаат дека ги исполнувале предвидените услови. Тие исто така често се соочувале со предизвици при обидите да добијат документи за лична идентификација или државјанство. Честотата на проблемите поврзани со трансфери и услуги кои се во надлежност на државните институции е прикажана во графикон 14.

Сексуалните работници постари од 50 години почесто се соочуваат со проблеми поврзани со остварување на права од страна на различни државни институции (просечно 1,0) во споредба со помладите сексуални работници [ $F(3,103)=3,242$ ;  $p=0,025$ ]. Не се бележат значителни разлики во зачестеноста на проблемите од оваа област според другите испитувани демографски параметри за двете заедници.

Наодите од дискусиите со фокусните групи го потврдуваат разочарувањето на двете заедници од македонските институции. Голем број испитаници, на пример, упатуваат остри критики на условите за остварување социјална заштита која очекуваат дека би требало да ја добиваат од центрите за социјална работа. Најголеми поплаки упатуваат на односот на вработените во центрите за социјална работа кои ги сметаат за најголема бариера во остварувањето на правото на социјална заштита. Поради нехуманиот третман, сексуалните работници и луѓето кои инјектираат дроги изразуваат целосна недоверба во институционалниот

систем кој наместо да им помогне им го попречува или им го отежнува остварувањето на правата.

### Проблеми со државни услуги



Графикон 14. Зачестеност на проблеми со државни услуги и трансфери, според групи



**О:** Она, туѓа неѓа зема ќерка ми за мене. Ќерка ми е велит, 'Мајка ми е болна. Мајка ми е, фактички, на болница и инфузии примат.' 'Да ја донесеш и мајка ти!', значи, упорно. И ќерка ми се налутува и во количка болничка, со инфузиите на рака ме носи тука (во Центарот за социјална работа во Охрид). Му велит, 'Дојдете пред Социјалното е мајка ми, надвор!'. 'Па качи ја горе'. 'Ти да дојдеш да ја качиш горе! Ти дали разбираш дека мајка ми не може? Зошто не ме сфаќаш?' 'Оди', вели, 'кај директорот. Разбери се со директорот', му вели. Ќерка ми се налутува, оди кај директорот. Му вели на директорот, 'Мајка ми е долу, ладно е, во ходникот е мајка ми – чекат. Ја носам со инфузии, со сè. Зошто е проблемот... јас сум старател значи, ќе ти донесам од адвокат, од нотар дека јас сум старател на мајка ми! Што е причината?' 'Па мајка ти треба да

потпише. ' Вие дали сте нормални? Мајка ми е слепа жена, што да ви потпишит?'.<sup>28</sup>

„...јас сам илјада и двеста динара зирам социјално. Со илјада и двеста динара шо да напраам?“<sup>29</sup>

„Две илјади дванаеста требаше да лежам (во затвор) шест месеци. Зашто отидов да лежам (во затвор) ми го прекинаа тоа (социјалната помош). Ко излегов (од затвор) одеднаш да ги напраам пак немаш право (на социјална помош) уште шест месеци.“<sup>30</sup>

„Дрва, брашно, зејтин со камион носат. А на овие што треба да даваат, не даваат. На тие што имаат, на нив им даваат. Со камион. Цел камион го полни... им носи, а то човекот има. На богат му даваат, а на сиромашни не даваат. Го гледа сиромашен, него не го рачуна како човек, го рачуна ѓубре.“<sup>31</sup>

Претставниците на Министерството за труд и социјална политика на Република Македонија објаснуваат дека секој што не е задоволен од одговорот на првостепениот орган може да поднесе жалба до Второстепената комисија во Министерството. Второстепената комисија ја разгледува жалбата и доколку заклучи дека е основана може да донесе своја одлука или да го врати предметот на повторно разгледување до првостепениот орган. Сепак признаваат дека услугите за сексуалните работници и за луѓето кои инјектираат дроги не се доволно развиени и дека треба да им се посвети поголемо внимание и дека тие активности треба да бидат мултисекторски, со вклучување на локалната самоуправа и граѓанските здруженија.<sup>32</sup>

28 Теренско истражување, дискусија со фокусна група, транскрипт TS\_IC\_PM2016\_Ohrid\_SR\_006-1 и 2 [4.11.2016].

29 Теренско истражување, дискусија со фокусна група, транскрипт TS\_IC\_PM2016\_Shtip\_LKD\_005-1 и 2 [2.11.2016].

30 Теренско истражување, дискусија со фокусна група, транскрипт TS\_VD\_PM2016\_Tetovo\_LKD\_008-1 и 2 [7.11.2016].

31 Теренско истражување, дискусија со фокусна група, транскрипт TS\_VD\_PM2016\_Tetovo\_LKD\_008-1 и 2 [7.11.2016].

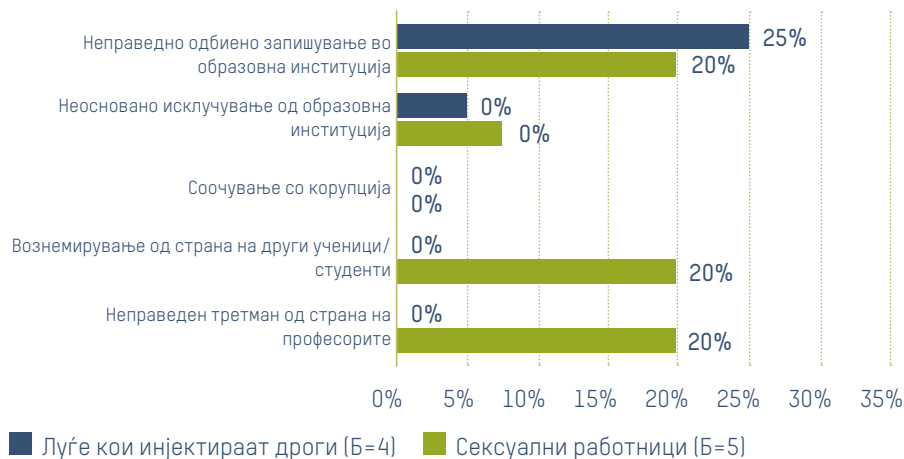
32 Теренско истражување, интервју со клучни испитаници, транскрипт TS\_AD\_PM2016\_I\_Skopje\_MTSP\_001 [24.11.2016].

Во услови на неефикасен систем на социјална заштита, сексуалните работници и луѓето кои инјектираат дроги најголема доверба имаат во здруженијата што спроведуваат програми за намалување на штети од употреба на дроги и програми за поддршка на сексуалните работници во кои гледаат како на единствени застапници на нивните потреби. Здруженијата се чести посредници во комуникацијата меѓу двете заедници и институциите, а со цел остварување на права кои би требало да ги гарантира државата.

### 3.2.6. Проблеми со образование

Само 2 % од луѓето кои инјектираат дроги и 5 % од сексуалните работници биле дел од образовниот систем во референтниот период. Малиот број испитаници квалификувани во оваа област е веројатно резултат на повисоката просечна возраст во примерокот, но и на тенденцијата луѓето кои инјектираат дроги и сексуалните работници порано да го напуштаат образовниот процес. По еден испитаник од двете групи доживеал некаков проблем, а зачестеноста на проблеми поврзани со образование е содржана во графикон 15.

#### Проблеми со образование



Графикон 15. Зачестеност на проблеми поврзани со образование, според групи

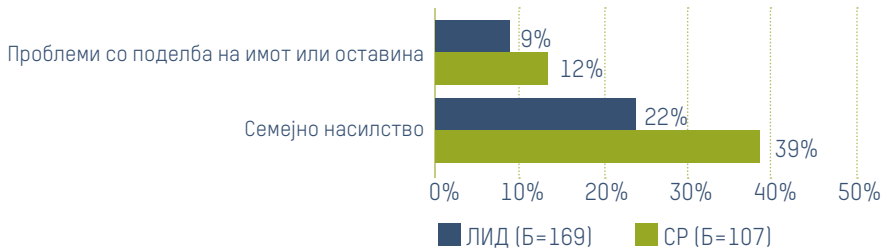
Испитаниците опфатени со дискусиите со фокусни групи одамна го имаат завршено своето образование или го напуштиле образовниот процес и затоа не можеа да наведат понови примери за проблеми на оваа тема.

Забележливо е дека нивото на образование е многу ниско. Дел од испитаниците воопшто немаат одено на училиште или многу рано го напуштиле образованието. Најчестото објаснување е дека нивните родители не можеле да им овозможат школување и дека рано морале да почнат да заработуваат за семејството.

### 3.2.7. Проблеми со семејство

Приближно една третина (27 %) од луѓето кои инјектираат дроги и 42 % од сексуалните работници се соочиле со некаков проблем со нивните семејства (исклучувајќи ги партнерите и децата). Испитаниците доживеале просечно 0,3, односно 0,5 проблеми од оваа област во референтниот период. Најчесто е насилството од страна на членови од семејствата (исклучувајќи ги партнерите) кое е проблем за 1/5 луѓе кои инјектираат дроги и 2/5 сексуални работници. Не се ретки ниту проблемите со поделба на имот или оставина кои се јавувале со зачестеност од 9 %, односно 12 % соодветно за двете групи. Проблемите поврзани со семејството се илустрирани во графикон 16.

#### Проблеми со семејство



Графикон 16. Зачестеност на проблеми со семејство, според групи

Проблемите со семејството се почести меѓу помладите луѓе кои инјектираат дроги, посебно во возрасната група од 18 до 29 години каде што просечната зачестеност на проблеми е 0,6, односно двојно повеќе од општиот просек [ $F(3,165)=4,411$ ;  $p=0,005$ ]. Жените кои употребуваат дроги многу почесто се соочуваат со проблеми со нивните семејства (просечно 0,7) во споредба со мажите [ $F(2,166)=8,924$ ;  $p<0,001$ ], а испитаниците од Гостивар пријавуваат просечно по 1,0 проблем од оваа област, односно значително повеќе споредено со оние кои живеат на други места [ $F(5,163)=4,710$ ;  $p<0,001$ ]. Впечатливо е и што ЛИД кои остварува-

ат месечни приходи од 9 000 до 15 000 денари пријавуваат значително повеќе проблеми во споредба со оние кои не остваруваат никакви приходи (просечно 0,6 наспроти просечно 0,2 проблеми со семејството).

Проблемите со семејството се почести меѓу сексуалните работници Македонци (просечно 0,7) и оние со друга етничка припадност (Срби, Влаши, Турци и Бошњаци, со просечно 1,0 проблем) во споредба со Албанците (0,2) и со Ромите (0,3 проблеми) [ $F(3,103)=6,096$ ;  $p=0,001$ ].

Испитаниците опфатени со дискусиите со фокусни групи потврдија дека нивните пошироки семејства тешко се соочуваат со сознанието дека некој нивни член употребува дроги и / или се занимава со сексуална работа. Неколкумина споделија дека трпат насилство и од своите деца.



„Синот (...) Што си го створела... Ке ти рече, „Бегај мори, курво, за пари си одиш“, па не некој друг не ќе ти рече. Ке ти рече. Прво ти кажувам за мене, дека син мој ми го рече. Два пати глаата ми ја пукна (се смеат заедно со друга соговорничка). Постојано ме тепа, ама јас си го кладев напамет, морам да го работам тоа, оти тој е можи поголем,... тој можи да си се снабди, а па другите две деца се мали, не можат, од мене чекаат тие.“<sup>33</sup>

Една испитаничка од Скопје, слично како и испитаничката од Битола, има полнолетен син кој ја навредува поради професионалната ориентација, но никогаш претходно не ја повредил физички. Сите овие испитаници се подготвени и понатаму да трпат насилство од своите деца затоа што не сакаат да им наштетат со тоа што би ги вовлекле во правни процедури.

Освен семејното насилство, како што беше начнато во поглавјето за домување и имот, испитаниците од овие групи наведуваат дека се случува да бидат жртви на измама затоа што нивни роднини им ги сокриле или уништиле документите со кои можат да го докажат правото на семејното наследство, но поради ниското образовно ниво и / или поради слабата финансиска моќ не биле во состојба да поведат соодветна правна процедура со која ќе се утврди нивното право.

<sup>33</sup> Теренско истражување, дискусија со фокусна група, транскрипт TS\_VD\_PM2016\_Bitola\_SR\_001 [17.10.2016].



### 3.2.8. Проблеми со сопружник или со вонбрачен партнер

Приближно половина од испитаниците од двете заедници (49 % од луѓето кои инјектираат дроги и 48 % од сексуалните работници) биле во брак или во вонбрачна заедница подолга од една година во периодот од интерес за истражувањето. Притоа половина од луѓето кои инјектираат дроги и 67 % од сексуалните работници наишле на некаков проблем со партнерот / партнерката. Просекот на пријавени проблеми од оваа област е 0,7, односно 1,0 соодветно за двете заедници. Многу се чести разводите / разделбите, а многу фреквентно е и насилството (физичко, психолошко, сексуално и економско) од страна на партнерот. Пријавените проблеми со партнерите се илустрирани во графикон 17.

#### Проблеми со сопружник/партнер



Графикон 17. Зачестеност на проблеми со партнерите, според групи

Проблемите со партнерите се почести за помладите луѓе кои инјектираат дроги (просечно 1,1 во возрастната група од 18 до 29 години [ $F(3,78)=3,453$ ;  $p=0,02$ ]), за Македонците (просечно 0,9 проблеми [ $F(3,78)=3,740$ ;  $p=0,014$ ]), како и за жените (просечно 1,4 [ $F(1,80)=15,8$ ;  $p<0,001$ ] споредено со останатите подгрупи според возраст, етничка припадност и родов идентитет.

Сексуалните работници од Гостивар, пак, имаат многу повеќе проблеми со нивните партнери (просечно 2,3) во споредба со оние од Скопје (0,8) и од Охрид (0,6) [ $F(4,46)=3,193$ ;  $p=0,021$ ].

Од дискусиите со фокусни групи се добива впечаток дека повеќето сексуални работници и луѓето кои инјектираат дроги имаат нестабилни

врски со интимните партнери, често прекинувани поради слабата финансиска моќ, затворските казни, но и поради насилството кое го трпат претежно жените.

„ Не сакам друго, само да го тргнат од градот, да не го гледам тука. Оти шо знајш шо ќе ти напрајт.“<sup>34</sup>

„Заедно живееме зошто не можам да се откачам од него. Не можам. (...) Го бркам. Џабе. Све искрши од мајка ми. (...) ама не знам со кого да идам. А он има за затвор,... и не го земат. Потерници има, ама не го земат.“<sup>35</sup>

Според сведоштвата се добива впечаток дека Полицијата е многу пасивна во справувањето со семејното насилство. Една испитаничка, по формалниот разговор во дискусијата со една од фокусните групи, насамо сподели лично искуство според кое полицајците на кои им пријавила физичко малтретирање од страна на нејзиниот сопруг ја советувале да продолжи да живее со него и да пријави само доколку има посериозни повреди. Се разбира, кога конечно добила посериозни повреди таа успеала да се разведе од сопругот, но кај неа останува дилемата дали морало да се случи нешто страшно и животозагрозувачко за да добие соодветна полициска заштита.

### 3.2.9. Проблеми поврзани со малолетни деца

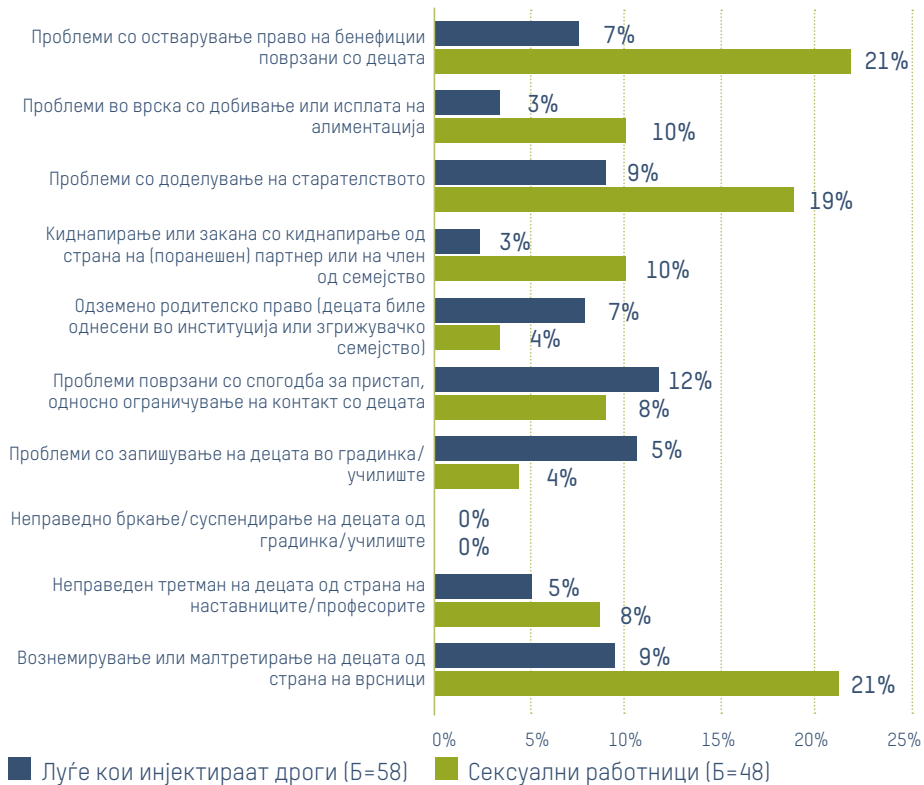
Во референтниот период, 58 (34 %) од опфатените луѓе кои инјектираат дроги и 48 (45 %) сексуални работници имале малолетни деца. Од нив 34 %, односно 50 % имале најмалку еден проблем поврзан со своите малолетни деца. Просекот на пријавени проблеми со децата е 0,6 меѓу луѓето кои инјектираат дроги и 1,1 меѓу сексуалните работници. Сексуалните работници многу почесто се соочуваат со проблеми поврзани со децата. Тоа се најчесто проблеми со остварување на право на бенефиции,

34 Теренско истражување, дискусија со фокусна група, транскрипт TS\_IC\_PM2016\_0hrid\_SR\_006-1 и 2 [4.11.2016].

35 Теренско истражување, дискусија со фокусна група, транскрипт AU\_VD\_PM2016\_Skopje\_SR\_004-1 и 2 [1.11.2016].

проблеми со доделувањето на старателство врз децата, како и вознемирување од страна на врсниците. Луѓето кои инјектираат дроги, пак, најчесто имаат проблеми со спогодбата за пристап, односно со ограничувањето на можноста за контакт со нивните деца. Зачестеноста на проблемите поврзани со малолетни деца за двете заедници е прикажана во графикон 18.

### Проблеми поврзани со деца



**Графикон 18.** Зачестеност на проблеми поврзани со малолетни деца, според групи Жените кои инјектираат дроги многу почесто се соочуваат со проблеми поврзани со нивните малолетни деца (просечно 1,4 во споредба со мажите кои пријавуваат 0,4 проблеми) [F(1,56)=8,550; p=0,005]. ЛИД од помалите етнички заедници (Срби, Власи, Турци, Бошњаци) исто така имаат значително повеќе проблеми со нивните малолетни деца (просечно 2,3) во споредба со, на пример, Албанците (просечно 0,14) [F(3,53)=5,759; p=0,002]. Слична е ситуацијата и со сексуалните работници од помали-

те етнички заедници, кои исто така почесто се соочуваат со проблеми од оваа област (просечно 2,5 наспроти просечно 0,7 пријавени проблеми меѓу испитаниците со ромска етничка припадност) [F(3,44)=3,518; p=0,023].

Во текот на дискусиите со фокусни групи една испитаничка издвои пример за потешкотии за обезбедување документи за лична идентификација за малолетниот син затоа што во изводот имало запишано само еден родител. Според описот, службеничката во Министерството за внатрешни работи не сакала да издаде лична карта за синот на барателката затоа што во изводот била запишана мајката, но не и таткото. Сепак, на инсистирање на испитаничката, личната карта за нејзиниот син ѝ била издадена во утврдениот рок, што ја покажува произволноста во извршувањето на должноста на службениците во институциите.



„Ево сега се деси на пример. Детето требеше да ми ојт на екскурзија. И ја како негов старател морав да одам да потпишам да му извам лична карта зашто не е полнолетен. Значи одам и сега ми велит – требит извод да донесиш. Во ред. Одам во изводот, тој (службеникот) фино, културно, ме праша, рече, 'Овде пишит дека детето нема татко'. 'Точно е', реков, 'то така и останвит'. Значи тој се извина, 'Извини', рече, 'шо прашав. Значи, во ред е'. Ми го даде изводот. Одам значи на (друг) шалтер, 'Повели' (и се обраќа на службеничката на шалтерот), значи, со слика, со све, со документ дека е платено... 'Таткото?'. 'Молим?', реков. 'Госпоѓо. Овдека фино-лепо кажвит значи од ко е роден син ми дека е пишан лично на мене. Татко за него не постојт. Од кој причини, мој си се!' Значи немат ја на кого да му објасвам. 'Јас', рече, 'за седум дена знам дека личната карта требит да се напрајт... (...) јас морам да одам до судот', рече, 'да видам дали ти имаш нешто направено кривично зошто таткото не стојт тука. (...) И за седум дена', рече, 'нема да ти се напрајт личната карта'. А син ми требеше да заминит. 'Слушај', реков, 'сега вака, госпоѓо. Можит ја немам школа, не сум писмена. Али овје работи', реков, 'ги знам! Значи, да беше', реков, 'во случајов пишан татко му или да пишеше разведена, тогаш да, во ред. Пошто е малолетен син ми, требит два потписи. Значи овдека пишит еден... Ке те замолам фино-лепо,...

седум дена имаш', реков, 'да ја истајш личната карта'. На крајот, малце со карање, со едно, со друго, ама завршена работа."<sup>36</sup>

Друга испитаничка, пак, издвои пример на проблем со доделување стартелство над детето, но за овој предмет соговорничката веќе имаше започнато судска процедура.



„...пошто сега и ние сме во фаза на разделба,... не живееме заедно четири месеци, а син ми е кај баба му и кај дедо му во (скопска населба 1). Ние стан имавме во (скопска населба 2), јас сум кај моите во (скопска населба 3). И имам проблем. Не можам да го земам син ми кај мене дома, значи во (скопска населба 3) кај моите, а имаме куќа триста квадрати, поради тоа што он морал да оди во градинка. Градинката му била во (скопска населба 2). А они се моментално во (скопска населба 1) кај неговите (кај родителите на сопругот). На папир уште не сме разделени (со сопругот), меѓутоа јас еден период имав дури забрана (од сопругот) да одам да го видам (детето).“<sup>37</sup>

### 3.2.10. Проблеми во остварување права од здравствена заштита

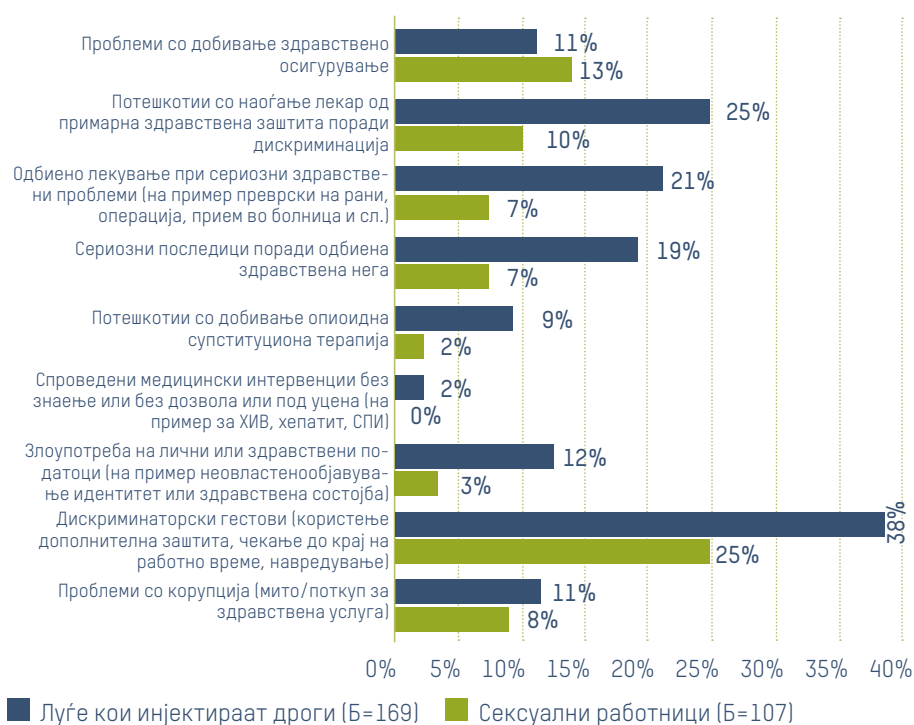
Приближно две третини (57 %) од луѓето кои инјектираат дроги и 42 % од сексуалните работници се соочиле со некаков проблем поврзан со права од здравствена заштита. Двете групи пријавиле просечно 1,5, односно 0,8 проблеми од оваа област. Испитаниците од двете заедници многу често наидуваале на дискриминација во здравствениот систем демонстрирана преку употреба на дополнителна заштитна опрема на нивен трошок, неоправдано чекање до крај на работно време за прегледи или за интервенции, навреди од страна на здравствените работници и друг тип однесувања спротивни на етичките норми и законите. Луѓето кои инјектираат дроги наидуваат на посебни тешкотии во потрагата по соодветна здравствена заштита. За нив е проблематичен дури и пристапот до лекари од примарното здравство, а често им било одбивано

<sup>36</sup> Теренско истражување, дискусија со фокусна група, транскрипт TS\_IC\_PM2016\_0hrid\_SR\_006-1 и 2 [4.11.2016].

<sup>37</sup> Теренско истражување, дискусија со фокусна група, транскрипт TS\_VD\_PM2016\_Skopje\_LKD\_009-1 и 2 [9.11.2016].

лекување и при тешки здравствени проблеми поради што голем дел од нив се здобиле со сериозни последици. За сексуалните работници, пак, попроблематично било и добивањето здравствено осигурување. Зачестеноста на проблемите поврзани со права од здравствена заштита е прикажана во графикон 19.

### Проблеми со здравствени права



Графикон 19. Зачестеност на проблеми поврзани со права од здравствена заштита, според групи

Македонците ЛИД имаат многу повеќе проблеми со остварување на правата од здравствената заштита (просечно 1,8 [F(3,165) = 2,740; p=0,045]) во споредба со оние од друга етничка припадност, а остварувањето на овие права е многу попроблематично за луѓето кои инјектираат дроги од Битола (2,5) и од Штип (2,4) [F(5,163)=6,763; p<0,001].

Поголеми потешкотии во системот за здравствена заштита имаат и сексуалните работници од Гостивар (просечно 1,1) и другите градови (просечно 1,5 за СР од Струмица, од Прилеп, од Струга и сл.) [F(4,102)=3,507; p=0,01].

Испитанците опфатени преку дискусиите со фокусни групи ги потврдуваат предизвиците со остварување на правата од здравствена заштита. На пример, испитаничка се пожали дека во ЈЗУ Општа болница – Охрид одбиле да ја примат затоа што немала здравствено осигурување, иако според член 31 од Законот за превенција, спречување и заштита од семејно насилство здравствените работници се должни да ги извршат сите неопходни интервенции, а жртвите на семејно насилство се ослободени од секакви финансиски обврски кон здравствената установа<sup>38</sup>. Испитаничката поминала трнлив пат до остварување на своето право на здравствен третман како жртва на семејно насилство.



„Ишла сам тако крвава, намерно сам ишла кроз Охрид да се види то. Очигледно. Не можеш да сакријеш нешто тако. И каже – мораш да идеш у... како на лекар. Ја тогаш... дојде државјанството, стигне државјанство во Полиција и немав уште тие пари да земам лична карта, да си напраим други остали документи. (...) И нису сакали да ме приме во болница. (...) ...каже – немаш осигурување. (...) Значи треба сите документи да се направат. Така? Али без обзира, ако е семејно насилство ту не треба... (...) Осигурање (се смее). Мислим глупо е. И ја оданде се вратим у Полиција. И ја им кажем, реко, ‘Не сака да ме приме!’ ‘Како не сака да те приме? Иди’, каже, ‘опет’. Ја одем друга смена. И овај лекар ме је примио, овде ме прегледао и напишао извештај... со тупаници, семејно насилство. Ја сам инсистирала да ме прати на хирургија. Није сакала. Ја сам толко била упорна, ишла сам три-четири пута у болница док нису направили извештај, све прегледе! Значи мокрача, крв... била сам упорна. Ван свет, али упорна. И томографија... значи све сам направила. И рекла... на крај докторка рекла, каже, ‘За на томографија ништа не треба да платиш’. Овде во Охрид, државна болница.”<sup>39</sup>

Луѓето кои инјектираат дроги исто така имаат многу забелешки на односот на здравствените работници кон нив. Всушност, ова е една од нај-

38 Службен весник 138/14, *Закон за превенција, спречување и заштита од семејно насилство*.

39 Теренско истражување, дискусија со фокусна група, транскрипт TS\_IC\_PM2016\_Ohrid\_SR\_006-1 и 2 [4.11.2016].

горливите теми за нив. Луѓето кои се лекуваат од зависност од опијати лесно се препознатливи за здравствените работници поради шифрата F11 во здравствената книшка со која во Меѓународната класификација на болести се означуваат болестите на зависности од опијати<sup>40</sup>. Кога ќе се сретнат со пациент за кој знаат дека употребува / употребувал дроги здравствените работници користат дополнителни средства, како што самите објаснуваат, за заштита од ХИВ и хепатит Ц. Конкретен пример за ваквиот однос добивме и од Лекарската комора на Македонија која добила жалба од пациент кој намерно бил оставен да биде прегледан последен затоа што имал хепатит Ц. Сепак Лекарската комора не ја уважила жалбата на пациентот, оправдувајќи го дискриминирачкиот однос на здравствената установа со Протокол за постапување со лица со хепатит Ц, а поради заштита на останатите пациенти.<sup>41</sup> Ваквите постапки не претставуваат само манифестација на дискриминација, туку и манифестација на незнаење за ХИВ и за хепатит Ц. Здравствените работници би требало да знаат дека најчесто не постојат надворешни манифестации за инфекција со ХИВ или хепатит Ц, па треба да користат соодветна заштита при работа со сите пациенти.

Сепак стравот од ХИВ и хепатит Ц кај здравствените работници веројатно не е единствената причина за дискриминирачкиот однос кон луѓето кои инјектираат дроги. Испитаниците опфатени со дискусиите со фокусни групи во ваквиот однос многу почесто препознаваат осуда и одбивност.

„...значи, воопшто не ни пружаат никаква помош. Само што ќе те видат дека си наркоман, еф еднајсе, дванајсе таму... Ми се деси од коленото надолу истиот случај лани што го имав. И сега не знам кај да одам, кај да влезам в болница, никој не ми обрнува внимание.“<sup>42</sup>

40 WHO, *International Classification of Diseases*.

41 Теренско истражување, интервју, теренски белешки TB\_AD\_PM2016\_Lekarska komora\_003 [16.12.2016].

42 Теренско истражување, дискусија со фокусна група, транскрипт TS\_VD\_PM2016\_Bitola\_LKD\_002 [17.10.2016].



”

„Само една кратка реченица да кажам. Ова сигурно и вие го знаете? Деведесет посто од случаевите кога ќе се јавите во Брза помош да кажете дека човек паѓа во 'over' или да кажете дека паднал од дрога, нема да дојдат. Значи, јас го имам искусено тоа.“<sup>43</sup>

Осудата и аверзијата која здравствените работници ја покажуваат кон луѓето кои инјектираат дроги особено се забележуваат во искуствата на родилките кои инјектираат или инјектирале дроги. На бремените жени пред породување им се сугерира да го дадат детето на посвојување или да го дадат детето во конкретен манастир со објаснување дека нема да бидат добри мајки и дека нема да можат да се грижат за детето. Поединечни здравствени работници дури си дозволуваат да искоментираат дека на „таквите“ не треба да им се дозволи да имаат пород.

”

„Јас бев бремена, значи се породив лани. Прво, Државна болница. Супер! Ама прво Државна болница коа отидов ме качуват горе и ми викаат, 'еф единаесет', и сестрата у фаца ми рече, 'не треба', вика, 'да ви дозволат деца да раѓате'. Бе, еј, у фаца. (...) Чекај малце. А ја со хормоните плачам. А јас сум јак карактер и не плачам, но ова со хормоните ме погоди. (...) Идам со него (покажува на еден од другите испитаници) во исто, трансфузиологија, заради тромбоза. Имав многу пукнати капилари во нозете од бременоста и од метадон боцкања од минатото и идеме со него и он (другиот испитаник) ми рече, вика, 'да зеаме вика шприц игла, за секој случај'. Вика, 'ако не сакаат да те најдат' (да земат крв за испитувања). И ја му викам, 'што зборуваш, бе? Бремена жена сум. Како? Ај не трескај глупости.'. И он пак си зема шприц и игла и сеа седнуваме (во ординација) и (лекарот) отвара книшката. Бремена ме гледа, нема тука што да пишува. Женскава е бремена, се гледа. И ми вика, 'што е проблемот?'. И викам, 'па имам тромбоза во нозете и од што станав потешка уште толку (проширени) вени имам.' (...) И ми вика, 'сеа мораме крв да ти вадиме'. И ја вака праам ок и си ги дигам, нели, рацете за крв. И ми вика, 'а не можеш у ве-це да одиш', вика, 'сама да си извадиш?'. (...) Она ми бараше од препон да извадам крв. (...) Вика, 'извади си од тука, знаете вие како оди

43 Теренско истражување, дискусија со фокусна група, транскрипт TS\_VD\_PM2016\_Skorje\_LKD\_009-1 и 2 [9.11.2016].

тоа'. А ја викам, 'како ќе извадам од препон седум месеца бремена сум?'. И стварно (другиот испитаник) отиде со мене у ве-це, збрцни во препон на седум месеца бремена жена извади крв. (...) И чинот на пораѓај треба да стартува, да почне и нив апаратот им е неисправен. Јас на бокс лежам два дена, два дена верувајте. На... ја мислам дека уште коските ме болат, салата ладна и тоа во новата тогаш беше новата пуштена зграда (на ЈЗУ Универзитетска клиника за гинекологија и акушерство). (...) А бе, верувајте, дури јас се пораѓав имаше една по мене вртеше, докторка, 'а кој те тераше да се дрогираш? А види што си убава'. А јас се пораѓам. И го вадат детево, здраво право, значи... Башка тоа, чисто, како бањато. Го гледаат и не им се верува оти детево е нормално, не му фали ништо."<sup>44</sup>

Дискриминаторскиот однос продолжува и по породувањето. Родилките кои инјектираат / инјектирале дроги ги сместуваат во изолирана соба и не им овозможуваат речиси никаква дополнителна здравствена нега. Медицинските сестри избегнуваат дури и да влезат во нивната соба. Овој пример го потврди уште една испитаничка во истата дискусија која неколку години претходно поминала низ слично искуство.

Претставникот на Лекарската комора на Македонија изјави дека Комората нема надлежности да постапува по вакви прашања, но оваа информација е дискутабилна затоа што според Статутот на Лекарската комора, член 25 – 35, Судот на честа има право да ги казнува своите членови „од етичка и деонтолошка гледна точка“.<sup>45</sup>

### 3.2.11. Проблеми со Полиција

Граѓаните од овие две заедници многу често се соочуваат со проблеми со Полицијата. Дури 85 % од луѓето кои инјектираат дроги и 62 % од сексуалните работници имале барем еден проблем со Полиција во периодот од интерес за истражувањето. Просекот на пријавени проблеми од оваа област достигнува високи 2,9, односно 1,7 соодветно за двете

<sup>44</sup> Теренско истражување, дискусија со фокусна група, транскрипт TS\_VD\_PM2016\_Skorje\_LKD\_009-1 и 2 [9.11.2016].

<sup>45</sup> Лекарска комора на Македонија, *Статут*.

заедници. Речиси две третини од луѓето кои инјектираат дроги и половина од сексуалните работници сметаат дека биле неправедно третирани од страна на Полицијата, од кои многумина биле физички или психички малтретирани од страна на полициски службеници. Голем дел од испитаниците биле жртви поради злоупотреба на службена положба, а Полицијата одбила да евидентира или да поведе постапка по пријавено дело од страна на дури (околу) една третина од опфатените испитаници. Зачестеноста на забележаните проблеми со Полиција се прикажани во графикон 20.

### Проблеми со Полиција



Графикон 20. Зачестеност на проблеми со Полиција, според групи

Проблемите со Полиција се особено чести за луѓето кои инјектираат дроги од Штип (3,7) и од Битола (3,8) [ $F(5,163)=3,956$ ;  $p=0,002$ ], како и за сексуалните работници од Гостивар (просечно 3,0 проблеми [ $F(4,102)=4,390$ ;  $p=0,003$ ]). Помладите сексуални работници исто така почесто се соочуваат со проблеми со Полицијата (просечно 2,2 во возрастната група од 18-29 години) во споредба со повозрасните [ $F(3,103)=4,684$ ;  $p=0,004$ ].

Во текот на дискусиите со фокусни групи, луѓето кои инјектираат дроги многу се жалат на однесувањето на полицајците. Сите испитаници ги потврдуваат сведоштвата дека полицајците постојано ги пресретнува-

ат на улица или во друг јавен простор и ги претресуваат пред минувачите. Често се случува да бидат приведени во полициска станица и неправедно задржани подолго од законски предвидениот рок, иако кај нив не е пронајден никаков доказ за сторен прекршок или кривично дело. Постојат сведоштва за малтретирање на приведените и за настојување да се изнуди признание за сторен прекршок според член 20 од Законот за прекршоците против јавниот ред и мир<sup>46,47</sup>, кој предвидува казнување за „оддавање на уживање на наркотични дроги, психотропни супстанции и прекурзори“. Испитаниците опфатени со ова истражување тврдат дека Полицијата неосновано ги казнува, а на суд не можат да се одбранат и затоа се принудени да плаќаат парични казни во висина до 500 евра во денарска противвредност. Постојат многубројни сведоштва за принудно тестирање на урина на луѓе кои инјектираат дроги само за да се обезбеди некаков доказ за прекршок на јавниот ред и мир, иако сторителите не биле затекнати при употребата на дрогата, особено не на јавно место. Оние кои си ги бараат своите права во знак на одмазда почесто се изложени на вакво полициско вознемирување и малтретирање. Поради извршување на паричните казни, банкарските сметки на луѓето кои инјектираат / инјектирале дроги често се блокирани и полни со долгови што, пак, дополнително ги демотивира да бараат регуларно вработување. Произлегува дека ваквиот полициски пристап и честите парични казни, освен што придонесуваат за осиромашување на луѓето кои инјектираат / инјектирале дроги и нивните семејства, ги отежнуваат и напорите за нивна успешна ресоцијализација.

”

„...неколку дена имав со уште двајца од притвор. Тие деној нигде јас не постојам како факт, како лице, како... Ни постојам, ни дека Полиција ме зела. Три дена. Нигде не постојам. Оти му текнало на Полицијата. Нè пуштија послем три дена тепање, ме оставија во планина, во (неразбирливо). Ме оставија. Му текна дека сум со инекции. Три дена ме тепаја, ме остаија, се вратија, ме зедоја, ме однесоја притвор четири дена, пет, дур да ми поминат (неразбирливо) малце и ме пуштија.“<sup>48</sup>

46 Службен весник 66/07, *Закон за прекршоците против јавниот ред и мир*.

47 Службен весник 152/15, *Закон за изменување и дополнување на Законот за прекршоците против јавниот ред и мир*.

48 Теренско истражување, дискусија со фокусна група, транскрипт TS\_VD\_PM2016\_Bitola\_LKD\_002 [17.10.2016].

”

„Еве една недела со другар ми, само што излеземе од дома да идеме у џамија, петок, не застанува инспектор. ‘Што барате?’. ‘Контрола’. Добро, контролираше. Беше... бевме касно со другар ми. Реков, ‘Идем за џамија. Немам време.’. ‘А бе чекај! Што ме интересира? Контролирам.’ ‘Па каснам.’ А бе четири-пет дена само нас нè застанува... ‘Со другар ќе идем у Полиција ќе ве пријавам зошто ме малтретираат.’ ‘А бе’, рече, ‘иди слободно’. Отидов сме ста у Полиција. Викам, ‘Каде е командир?’ Рече, ‘Не овде. Зошто?’. Реков, ‘А бе ме малтретираат секој ден штом излезам од врата, директно инспектор.’ ‘А бе’, вика, ‘што е тоа? Ништо. Не е проблем. Ќе те контролира и ќе бега.’ ‘Ама како секој ден ќе ме контролира? Ќе те види комшиите, па ќе те види... Што праве овој? Краде ли чим имаш контакт со Полиција?’ (...) Рече, иди кај ОБСЕ, кај Пионерски дом.’. Бевме таму. Звони, звони, никој не излага.”<sup>49</sup>

”

„Јас лани имав една ситуација, а значи у две-три години активно зимање првите две до лани да рече две години не сум имал никакви случки со нив пошто овака од друга страна, со други криминали не се бавам. Единствено што купувам за самиот себе. Не продавам и слично. Али како и да е, случува ми се случка лани летоска некаде да одам до едно место кој што е познато во тија наркомански кругови, нели. Кај дилерите што се продава којшто продаваат хероин одиме двајца... И јас сум тај којшто чека надвор другар оде да земе. Јас сум тај што чека надвор. То се случува вечерни саати, некаде девет, девет и пол саато. Темно, значи. Веќе у моменто ја и он само што се разделуваме, јас чекам на некои два-триесет метра од куќата на дилеро... Два-триесет секунди после тоа доваѓа Полиција. Фактички тие претрчуваат, они тука се негде у близина, биле виделе се како и што праеме. Притрчуваат ни тука, тргат нè на страна четворица, а тресат ме мене двајцата, меѓувреме другите двајца одат да го (неразбирливо). А додека тие двајца се по другиот, по другарот којшто отиде да ја набави дрогата мене ме тресат, скрос буквално гол пиштол ме соблекуват. Таму додуша на страна, по кошеве, ипак таму на улица. Гледат дека немам ништо со мене добро и ме остават на...

49 Теренско истражување, дискусија со фокусна група, транскрипт TS\_VD\_PM2016\_Tetovo\_LKD\_008-1 и 2 [7.11.2016].

тука нели да седам со нив. У меѓу време го донесуват..., то се у пет минути се случува, а другарот што набавува дрога и..., а исто него го донесуват. Истата постапка него му ја прават. Претрес на исти начин. Исто така не му наоѓаат ништо. И сега очекуваме тука да... (...) И од како гледам дека, нели, не оди ништо јас ги прашувам, 'Ќе не пуштите ли сега? Може ли да си одеме?' 'Чекајте малку. Знаеш, дечки...'. Консултират се меѓу себе и договарат се исто така дека треба да дадеме мокрача. Јас пошто претходно само еднаш сум имал исто такво искуство..., заради ништо у Полиција да давам мокрача насилно. И знам и после тоа ми следувахе (...) петсто евра казна и сега истото ми го прават и почнав јас да негодувам. И тоа ништо уопште физички не правам никакви проблеми, али почнав да негодувам дека не сакам да ме носат. Зошто да ме носат у Полиција? (...) ...им кажувам на нив дека ќе свонам на адвокат, дека воа што го правете незаконско ви е. Да свонам ми дават, али знаеш, оноа, со некој став потценувачки, ко знаат шо ќе биде од тоа мое звонење на адвокат, како си покажува. Звонам јас кај адвокатот, добивам го, опишувам му ја ситуацијата. Сеа тоа се случува во некој период од пет-десет минути додека они си ја терат нивната работа. И ја сеа свонам, нели, кај адвокатот..., уствари само се чека да пристигне потврда кај шо ќе ме транспортират од таму до полициска станица. Додека му јас опишувам на адвокатот шо и како е он, знаеш, од таму од другата страна на телефоно ми кажува дека нема право тоа да го прават. (...) И јас на нив им го тоа пренесувам. Он, пошто они не сакат тоа да го земат, он потражи ми, знаеш, 'Дај со некој од нив да разговарам.'. 'Нема шо да разговарате. Кажи му само дека по тај и тај член нека си виде адвокатот у кривичнио и прекршочнио закон кој е по тај член. Ние имаме право и носеме те тебе у станица. Двајцата.' (...) И идеме у полициската станица. Таму јас, оти тај еденио тој со мене што беше другар, прифаќа одма од нив да даде мокрача, нели. Кога прв пат сте во Полиција они ти дават да потпишеш еден..., некој правилник или шо и да е, не знам таму како се вика, да потпишеш дека не сакаш адвокат дека си добар, дека не ти треба доктор, дека си физички добар и психички и дека не ти треба доктори дека ќе..., воа, се слагаш да го потпишеш, да, тај дел да го потпишеш. И јас одбивам сè и викам нема шанси воа да го правам сакам адвокат прво да добијам и

почнуват со мене..., не физички напади, али вербални навреди... Знаеш? Ко, 'Од кај ти е тебе оваа идеја? Како може сега ти..., сеа адвокат да тражеш? Како нема никакво дело. Само треба мокрача да дадеш и ништо друго. И на почетоко јас исто така реагирав дека знам дека тоа е прекршок, нели, така да штом е прекршок сакам адвокат да иде. (...) После долга кара..., оваа тука, расправи меѓу мене и ни, пошто ја никако не прифаќам ништо да пишам да потпишам, само си стоев на тоа дека ко што пошто мојо адвокат не дојде не се појави у станицата..., (барал) службен адвокат. 'Кој адвокат?', вика. Викам, 'Било кој адвокат. Тражете кој е по службена должност што е адвокат нека дојде тука, па после ќе гледаме шо јас да потпишувам, дали ќе давам мокрача и слично. И ме носат у тоа ме тргат на страна фактички за да го процесират овај другио, другио приведен со мене шо беше по брза постапка, а мене ме носат доле затварат ме у ќелиите. После некој саат време доваѓа еден полицаец у униформа не од тие што ме приведеа, друг доваѓа и ми вика, 'Дечко кажи адвокат кој сакаш да ти го викнеме?'. И носе тоа жолта книга или шо е, со адвокати или слична некоа и така. И викам, 'Знаеш, било кој од тие, знаеш.'. Па ми дава избор, 'Кој сакаш од овие?', ми вика. Викам, Било кој. Каков сакаш. Битно да дојде. Било каков адвокат. И пак после негде околу саат време се враќат и ми доваѓат, 'Дечко', вика, 'во име на сите адвокати у Штип, никој не сака твојот случај да го преземе. Со тие зборови објаснине им шо и како е и никој не сака да го преземе твојо случај.'. Вика, 'сега шо ќе праеме?'. Вика, 'Ајде потпиши и да идеме да даваш мокрача'. 'Не, бе', викам јас, 'тоа не го потпишувам и готово. Не плаќам казна и не плаќам. Кога вие безправно мене ме лишувате од слобода.'. И некако мене така остават ме. Влагат, излагат, нели, да се предомислам. И некако таму другите ми кажуваат дека имат..., дека имале некои закони кои кажуваат коа се јас веќе понашам на тај начин и не прифаќам ништо до сега шо ми дават дека они имат овластување мене присилно да ме однесат у болница горе и таму да ги терат присилно и мокрача и крв и дваесет и четири саати ме остават да бидам под нивна... И ја на тие едноставно не реагираше. Едноставно си ги тражеше моите права и се надевам дека нешто ќе се случи. Ама и некаде веќе пошто после дванаесет саата убедување од нивна страна да биде јас одбивам престанаа со убедувањата и едно-

ставно ме оставија у ќелијата доле. И некако, пошто јас си има-ше проблем тогај со зависност од дрога и не си ја беше примал дозата, нели, и некаде околу четири саато на крајо, таму викам, 'Дајте да ви дадам само мокрача и пуштете ме на една цигара.' Пошто не можам да издржам веќе да седам тамо и така заврши сè." (По оваа случка испитаникот морал да плати парична казна за прекршување на јавниот ред и мир во износ од 500 евра во денарска противредност поради откриено присуство на нелегални психоактивни супстанции во урината. Дополнително, во знак на одмазда поради инсистирањето на своите права, полицајците во Штип почнале постојано да го приведуваат истиов испитаник поради прекршоци против јавниот ред и мир.)<sup>50</sup>

Сексуалните работници немаат толку многу забелешки на однесувањето на Полицијата како што имаат луѓето кои инјектираат дроги, барем не за периодот на кој се однесува истражувањето. Постојат сеќавања за побрутален однос на Полицијата во поодамнешен период, но повеќето испитаници посведочија дека во последно време не трпат толкаво полициско малтретирање. Главните забелешки на сегашното однесување на Полицијата се однесуваат на тоа дека сè уште се изложени на потсмевање од страна на полицајците и дека Полицијата не прави напори да ги заштити од насилните клиенти. Сексуалните работници кои се обидуваат во Полиција да пријават насилство или грабеж со потсмевање биле одбиени од службените лица и со чест изговор дека „сами си го барале“. Покрај ова, неколкумина сексуални работници опфатени со дискусиите со фокусни групи посведочија дека полицајците понекогаш настојуваат да изнудат поткуп од нивните клиенти под закана за обелоденување на нивните сексуални навики.

Сексуалните работници кои работат во клубови често се цел на полициски и инспекциски контроли кои се спроведуваат повеќе поради политички и економски притисок врз сопствениците на клубовите отколку поради намерата за регулирање на стопанската дејност. При полициските и инспекциските контроли страдаат и сексуалните работници за-

50 Теренско истражување, дискусија со фокусна група, транскрипт TS\_IC\_PM2016\_Shtip\_LKD\_005-1 и 2 [2.11.2016].



тоа што губат можност да работат и затоа што мораат да плаќаат казни за оддавање на проституција, а покрај сето тоа се изложени на понижување и на малтретирање од страна на вработените во јавните институции.

Сепак, покрај поплаките, сексуалните работници имаат и пофални зборови за полицајците кои интервенирале за да ги заштитат од семејно насилство или кои интервенирале против сторителите на насилство врз нив. Една група испитаници наведоа конкретен пример на навремена и соодветна полициска интервенција при пријава за киднапирање на сексуална работничка.

Во одговорот на нашето барање за слободен пристап до информации од јавен карактер што го добивме од Министерството за внатрешни работи на Република Македонија се наведува дека граѓаните најчесто се жалат на „непрофесионално постапување на овластените службени лица“ во смисла на преземање службени дејства по однос на одреден настан или се незадоволни од преземените мерки и активности, а во дел од претставките се изнесуваат забелешки по однос на изречените мерки за наплата на глоба за сторени прекршоци најчесто од Законот за безбедност во сообраќајот на патиштата, начинот на изготвување на записници за случени сообраќајни незгоди, начинот на постапување на полициските службеници при преземање на полициски овластувања и слично.<sup>51</sup> Според одговорот од Министерството за внатрешни работи се добива впечаток дека многу граѓани имаат забелешки на работата на Полицијата. Во следнава табела е прикажан бројот на претставки, жалби и поплаки доставени до Одделот за внатрешна контрола, криминалистички истраги и професионални стандарди при Министерството за внатрешни работи.

---

51 Писмен одговор добиен од Министерството за внатрешни работи на Република Македонија, заведен под деловоден број 16-53/1, Скопје, 11.1.2017 година, на барањето за слободен пристап до информации од јавен карактер, заведено под деловоден број 23-1177/2, Скопје, 30.1.2017 година.

Претставки, жалби и поплаки	2014 година	2015 година	2016 година
Писмени претставки од граѓани	684	671	670
Записници за усно поднесени претставки	351	268	281
Анонимни поднесоци	131	143	156
Пријава на телефонски број 199	8	6	2
Хелсиншки комитет за човекови права на Република Македонија	5	8	2
Надзор за човекови права (Human Rights Watch)	0	1	0
КХАМ – Делчево	0	0	1
НВО Форум – Крива Паланка	0	0	1
Здружение ХОПС – Опции за здрав живот Скопје	0	0	1
Народен правобранител на Република Македонија	35	27	0
Адвокати ополномоштени од граѓани	59	45	0
Други правни лица	48	34	0
Предмети иницирани од внатрешната структура на МВР	130	150	229
<b>ВКУПНО</b>	<b>1451</b>	<b>1353</b>	<b>1343</b>

Табела 7. Претставки, жалби и поплаки доставени до Одделот за внатрешна контрола, криминалистички истраги и професионални стандарди при Министерството за внатрешни работи

Во истиот одговор добиен од Министерството за внатрешни работи е наведен само еден случај на претставка поднесена во име на лице од заедниците од интерес за ова истражување и во временскиот интервал на кој се однесува истражувањето. Претставката се однесувала на дискриминирачки однос од страна на полициски службеник кон сексуална работничка која сакала да пријави закани и изнуди од одредено лице. Заклучокот на Одделот за внатрешна контрола, криминалистички истраги и професионални стандарди за оваа претставка бил дека „нема докази со кои би се потврдиле или отфрлиле наводите за непрофесионален и некоректен однос од страна на полицискиот службеник“.

Јавниот обвинител, пак, тврди дека Јавното обвинителство на Република Македонија нема добиено пријави за непрофесионален и некоректен однос на полицајците, но не ја исклучува можноста за постоење случаи на несоодветно постапување на Полицијата. Негова препорака е граѓаните одбиени од Полицијата да поднесуваат пријави до Јавното обвинителство затоа што така ќе можат да извршат притисок за остварување на своите права.<sup>52</sup>

### 3.2.12. Проблеми при издржување затворска казна

Околу 1/3 од луѓето кои инјектираат дроги и 5 % од сексуалните работници издржувале затворска казна во референтниот период за истражувањето. Од нив 92 %, односно 60 % соодветно се соочиле со најмалку еден проблем при издржувањето на казната. Луѓето кои инјектираат дроги наишле на просечно 2,7 од осумте испитувани проблеми, додека сексуалните работници пријавиле просечно 1,0. Двајца од тројца луѓе кои инјектираат дроги имале проблем со пристап до соодветна здравствена нега во затворите и биле отпуштени без валидни документи за лична идентификација. На 40 % од нив им било ускратено правото да поднесат претставка до Народниот правобранител додека биле во затвор, а 28 % биле жртви на насилство од страна на вработените во установата. Зачестеноста на проблемите за време на престој во затворска установа е прикажана во графикон 21. за двете групи.

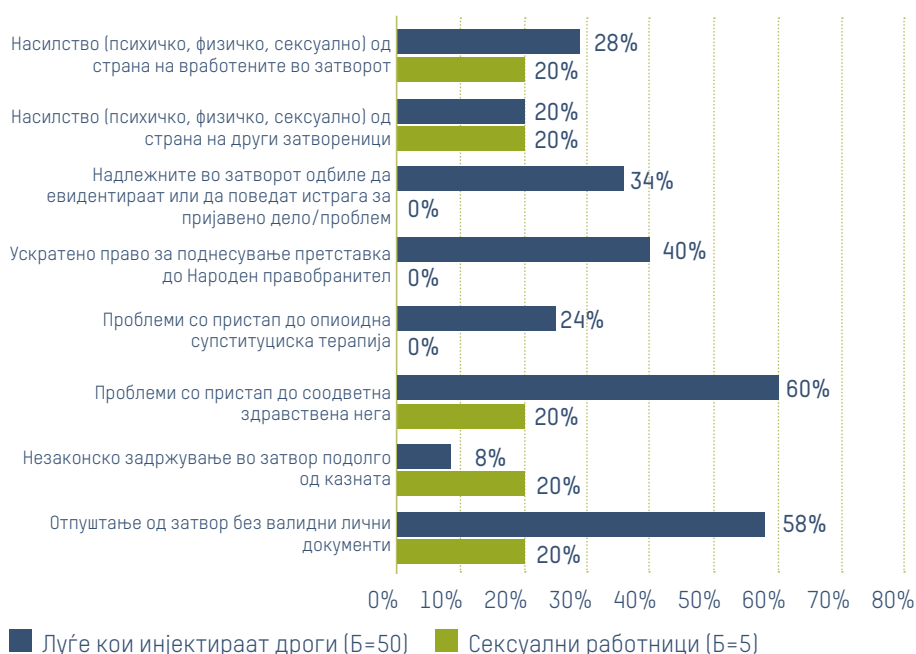
ЛИД кои издржуваат затворска казна во Битола многу почесто се изложени на прекршување на нивните права во споредба со оние од другите градови (просечно 3,5 пријавени проблеми наспроти 0,6 во Тетово [ $F(3,46)=2,992$ ;  $p=0,04$ ]). Малиот број сексуални работници кои биле во затвор во референтниот период не беше доволен за понатамошна анализа според демографските параметри.

И Извештајот на Европскиот комитет за спречување на тортура и нехуман или понижувачки третман или казнување при Советот на Европа (КСТ) за 2014 година ја оценува состојбата во затворите во Македонија како крајно нехумана. Инфраструктурата во затворите е во исклучител-

<sup>52</sup> Теренско истражување, интервју со клучни испитаници, теренски белешки TB\_HSS\_PM2016\_JORM [26.12.2016].

но лоша состојба, а меѓу службените лица владее корупција. Забележана е појава на насилство врз осудените лица од страна на службените лица, но и од други осуденици. Во затворите се тргува со секакви добра и услуги кои им се нужни на осудениците, а претставуваат привилегија, вклучувајќи: мобилни телефони, дроги, вонредно домашно отсуство, подобро сместување во затворот. Здравствената нега во затворите е лоша, а лекувањето на зависности од опијати со супституциска терапија со метадон во КПУ „Идризово“ – Скопје несоодветно се спроведува.<sup>53</sup>

### Проблеми во затвор



Графикон 21. Зачестеност на проблеми во тек на издржување затворска казна, според групи

Голем број од луѓето кои инјектираат дроги опфатени со дискусиите со фокусни групи имаат затворско искуство и со своите сведоштва ги потврдија наодите од квантитативната фаза од ова истражување, како и укажувањата од извештајот на КСТ, додавајќи повеќе детали за состојбата во затворите. Всушност, ова прашање предизвикуваше најголема возбуда кај нив и со голем револт ги опишуваа своите затворски

53 CPT, *Report to the Government*.

искуства. Според нив, луѓето кои инјектираат дроги често неосновано отслужуваат затворска казна во КПУ „Идризово“ – Скопје, иако оваа институција е наменета за машки сторители на кривични дела со пресуда за издржување затворска казна во времетраење подолго од три години, за повратници чија пресуда е со времетраење подолго од шест месеци, за осуденици кои не се државјани на Република Македонија, како и за сите осудени жени<sup>54,55</sup>. Во оваа установа инфраструктурните услови се исклучително лоши. Осудениците кои имаат пари и / или моќ се привилегирани и добиваат ќелии со подобри услови, дозволено им е да поседуваат телефон, телевизор, апарати за домаќинство и слично. Сите што имаат начин да платат можат да купат дроги или други материјални добра и услуги. На осудениците не им е дозволено да внесуваат лекови купени надвор од затворот, а во затворот не можат да добијат соодветна фармакоterapiја. Службените лица толерираат манипулација со метадонската терапија.

Осудениците кои се жалат на дискриминација и насилство се изложени на поголема репресија затоа што не постои соодветен систем за заштита на жртвите и за санкционирање на сторителите.

”

„Еве терапијата на (посочува на друго лице)... Командирот некогаш 'ја врти главата', терапијата негова јас ја земам ја пијам денес. Зема пакета цигари. За седамсто денари (службеното лице) ти носи телефон, за илјада денари шо сакаш. Значи, за пари, мито.“<sup>56</sup>

”

„Гледај сега во женско (...) они почнаа соби да им поклањаат со..., со два кревети. Значи соба во којашто собира десет кревети, да бидат само два кревети, да има плазма, да има фрижидер... И треба на васпитачката да ѝ фрлиш нешто.“<sup>57</sup>

54 Службен весник 2/06, *Закон за извршување на санкциите*.

55 Nowak, *Establishing re-socialization and reintegration programmes for prisoners in "Idrizovo"*.

56 Теренско истражување, дискусија со фокусна група, транскрипт TS\_VD\_PM2016\_Bitola\_LKD\_002 [17.10.2016].

57 Теренско истражување, дискусија со фокусна група, транскрипт TS\_VD\_PM2016\_Skopje\_LKD\_003-1 и 2 [27.10.2016].

”

„За да одиш на доктор мораш да идеш да прашуваш, да молиш. Секое право што го имаш ти надвор (од затворот), таму треба да го молиш командирот да те однесе надвор, па он да те види. ‘Ништо не ти е.’ Да те види дали си добар или не си добар.“<sup>58</sup>

”

„Ама не само тоа да се пожалиш на главниот и на пример не ти е успешна жалбата, послем тој што си се пожалил ќе те третира уште бетер (...) Ќе ти рече, ‘иди по командирот’. Па командирот треба на друг да ја даде, па на трет. И таа жалба ќе ја видат шест души, а треба да стигне до кај главниот. И сега ти ако ја пуштиш жалбата и знаеш дека седум души ќе ја прочитаат...“<sup>59</sup>

### 3.2.13. Проблеми при вршење сексуална работа

Сексуалната работа во Македонија е регулирана во два закона: Законот за прекршоците против јавниот ред и мир<sup>60</sup> кој предвидува прекршочна санкција за оддавање на проституција (парична казна-глоба) и Кривичниот законик<sup>61</sup> кој забранува посредување во вршење на проституција. Ова практично значи дека самостојната доброволна сексуална работа во Македонија не е криминализирана. Затоа 107-те сексуални работници опфатени со истражувањето (од кои 26 инјектираат или инјектирале дроги) беа прашани за проблемите со кои се соочуваат при нудењето сексуални услуги. Дури 62 % од сите сексуални работници, како и високи 88 % од подгрупата на сексуални работници кои употребувале дрога се соочиле со барем еден проблем. Просекот на пријавени проблеми од оваа област е 1,3 за сите сексуални работници и 2,2 за сексуалните работници кои употребувале дроги. Најчести се проблемите со наплата на услугите од клиенти, како и загрозената безбедност при вршење сексуална работа. Впечатливо е и тоа што дури една третина од сексуалните работници биле доведени во ситуација да не можат да ги бираат (одбијат) клиентите или времето во кое вршат сексуална работа, што е

58 Теренско истражување, дискусија со фокусна група, транскрипт TS\_VD\_PM2016\_Skopje\_LKD\_009-1 и 2 [9.11.2016].

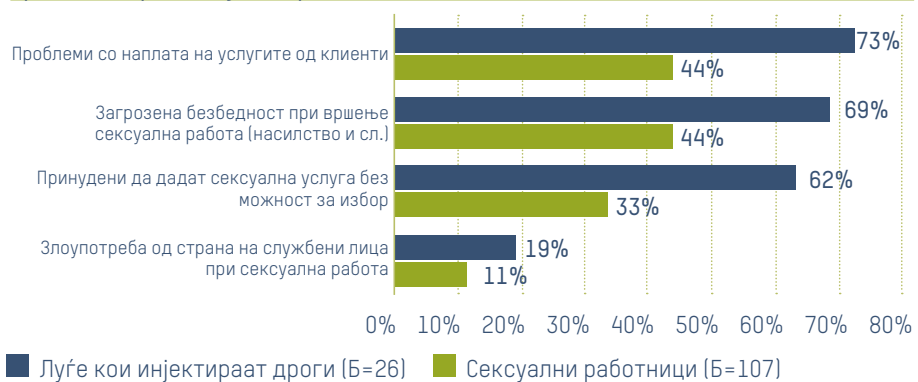
59 Теренско истражување, дискусија со фокусна група, транскрипт TS\_VD\_PM2016\_Skopje\_LKD\_009-1 и 2 [9.11.2016].

60 Службен весник 66/07, *Закон за прекршоците против јавниот ред и мир*, член 19.

61 Министерство за правда, *Кривичен законик – пречистен текст*.

случај и за два од три сексуални работници кои инјектираат дрога. Зачестеноста на проблемите при сексуална работа е прикажана во графикон 22.

### Проблеми при сексуална работа



Графикон 22. Зачестеност на проблеми при вршење сексуална работа

Помладите сексуални работници многу почесто наидуваат на проблеми при вршење сексуална работа (просечно 1,6 проблеми во врасната група од 18 до 29 години) во споредба со повозрасните (просечно 0,3 проблеми за CP постари од 50 години) [ $F(3,103)=4,494$ ;  $p=0,005$ ]. За сексуалните работници кои истовремено инјектираат дроги веројатноста дека ќе се соочат со проблеми од оваа област е поголема доколку се жени (просечно 2,4 за разлика од мажите со просечно пријавени 1,0 проблем при нудење сексуални услуги [ $F(2,23)=3,418$ ;  $p=0,005$ ]), како и доколку доаѓаат од помалите градови (просечно 3,0 за испитаниците од Струмица, од Струга, од Прилеп и сл. [ $F(5,200)=4,665$ ;  $p=0,006$ ]).

### 3.2.14. Искуства со правосуден систем

Потребата за обработка на оваа група проблеми произлегува од криминализацијата на употребата на дроги и вршењето сексуална работа во законите и практиките на институциите. Освен тоа, во текот на дискусиите со заедниците и со професионалците консултирани при дизајнирање на прашалникот беше укажано и на зачестеноста на прекршување на правата на луѓето кои инјектираат дроги и сексуалните работници во текот на казнените и другите правни постапки, како и нивно обесхрабрување да бараат заштита на своите права и остварување на правда поради системска дискриминација. Според сведоштвата, на припадни-

ците на овие заедници често им е ускратено правото за соодветна информираност за обвиненијата и постапките кои се водат против нив, а чести се и случаите кога тие биваат осудени во отсуство или врз основа на признание кое го дале поради неинформираност. Дополнително, поради слабата финансиска моќ и ниската правна просветеност, дел од овие граѓани се оштетени и во граѓански постапки, најчесто поврзани со имотно-правни односи, развод или старателство. Поради ваквите и слични ситуации, оваа група проблеми ја сметавме за валидна при утврдувањето на правната потреба на двете испитувани заедници.

Како што може да се види од графикон 23., голем дел луѓето кои инјектираат дроги и сексуалните работници биле тужени, добиле прекршочна пријава, против нив се водела или се води кривична постапка, биле оштетена странка во кривична постапка и / или им било судено во отсуство во референтниот период на истражувањето. Од луѓето кои инјектираат дроги 78 % и 58 % од сексуалните работници имале најмалку едно од овие искуства во референтниот период, додека испитаниците се соочиле со просечно 2,2, односно 1,5 вакви проблеми соодветно според двете групи.

#### Искуства со правосуден систем



Графикон 23. Зачестеност на искуства со правосудниот систем, според групи



Од опфатените луѓе кои инјектираат дроги 73 (43 %) и 17 (16 %) од сексуалните работници добиле најмалку една прекршочна пријава во референтниот период. Тоа се често пријави за употреба на дроги на јавно место, оддавање на проституција или други прекршоци (графикон 24.).

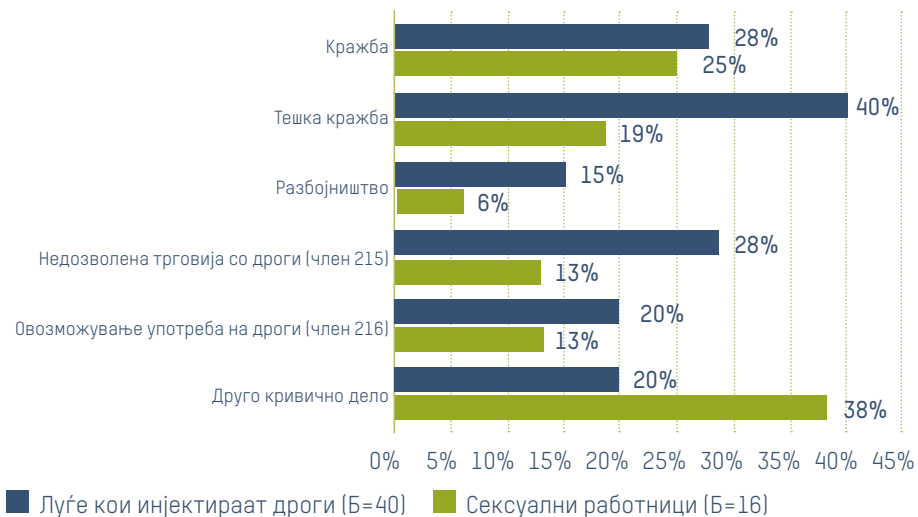
### Прекршоци



Графикон 24. Тип прекршочни постапки, според групи

Против значителен дел од испитаниците (24 % од ЛИД и 15 % од СР) се воделе или се водат кривични постапки. Овие пак најчесто се поврзани со: кражби, тешки кражби, разбојништво, недозволена трговија или овозможување употреба на дроги (графикон 25.).

### Кривични постапки



Графикон 25. Тип кривични постапки кои се воделе или се водат против припадници на двете заедници

### 3.2.15. Други правни проблеми

Од луѓето кои инјектираат дроги 59 % и 66 % од сексуалните работници се соочиле со најмалку еден правен проблем кој не е поврзан со претходните категории (на пример вознемирување на јавен или во виртуелен простор, физичко насилство од страна на непознати лица и останати проблеми), а ваквите проблеми се јавувале со просек од 0,8, односно 0,9 соодветно во периодот од интерес за истражувањето. Нивната зачестеност е прикажана во графикон 26.

Испитаниците имаа можност да наведат и други правни проблеми кои се случиле во референтниот период на истражувањето, а кои не се дел од претходното интервју. Околу една петтина од двете заедници се соочиле со такви проблеми кои најчесто подразбираат: спорови со локалните власти, злоупотреба и прекршување на права од страна на медиуми, сообраќајни незгоди, проблеми при лекувањето со супституциска терапија, како и водење постапки против испитаниците за дела кои самите тврдат дека не ги сториле.

#### Други проблеми



Графикон 26. Зачестеност на други проблеми со можна правна разврска, според групи

Во групата луѓе кои инјектираат дроги, овие проблеми се почести за Ромите (просечно 1,1 друг проблем [ $F(3,165)=2,783$ ;  $p=0,043$ ]), како и за помладите испитаници (просечно 1,1 во возрастната група од 18 до 29 години [ $F(3,165)=2,835$ ,  $p=0,04$ ]). Меѓу сексуалните работници не се beleжат разлики според демографските параметри.





## ПАТИШТА ДО ПРАВДА: РЕАКЦИИ НА ПРОБЛЕМИТЕ И ИСКУСТВА СО ПРАВОСУДНИОТ СИСТЕМ

Во понатамошниот тек на извештајот се анализираат патиштата до правда, односно постапките кои луѓето кои инјектираат дроги и сексуалните работници во Република Македонија ги преземаат (или не ги преземаат) откако ќе се соочат со проблеми со можна правна разрешница, како и нивните искуства во системот за правна заштита. За таа цел, испитаниците беа поканети да проценат кој од проблемите пријавени во претходниот дел од истражувањето бил најсериозен за нив и кратко да го опишат. Изборот на најсериозен правен проблем, наспроти вообичаената практика за избор на вториот најсвеж од пријавените проблеми користена во истражувањата за правни потреби и пристап до правда, меѓу кои и она за општата популација во Македонија, беше префериран за ова истражување од повеќе причини: прво, истражувачкиот тим очекуваше голема зачестеност на меѓусебно поврзани проблеми со можна правна разрешница во двете заедници, па конкретното идентификување на вториот најсвеж проблем ќе беше многу тешко, меѓу другото и поради техничката и практичната неможност за дефинирање на приближниот датум на започ-

нување на проблемите при теренски услови на собирање на податоци; и второ, се очекуваше низок степен на активност во заедниците за решавање на проблемите од правна природа, па изборот на најсериозниот проблем беше утврден како најблизок начин за добивање слика за патиштата до правда. Во ваквој контекст, при толкување на резултатите треба да се има предвид дека непреземањето акција е со поголема сериозност бидејќи се работи за најсериозниот од многуте проблеми со кои се соочуваат овие граѓани, додека инстанците каде што се обраќаат за помош уживаат нивна огромна доверба.

Од луѓето кои инјектираат дроги 162 (96 %) и 97 (91 %) од сексуалните работници биле согласни да го споделат искуството со справување со најсериозниот проблем со кој се соочиле во референтниот период на истражувањето. Анализата која следува ги опфаќа најпрво карактеристиките на најсериозниот правен проблем, а потоа и постапките на испитаниците за негово решавање.

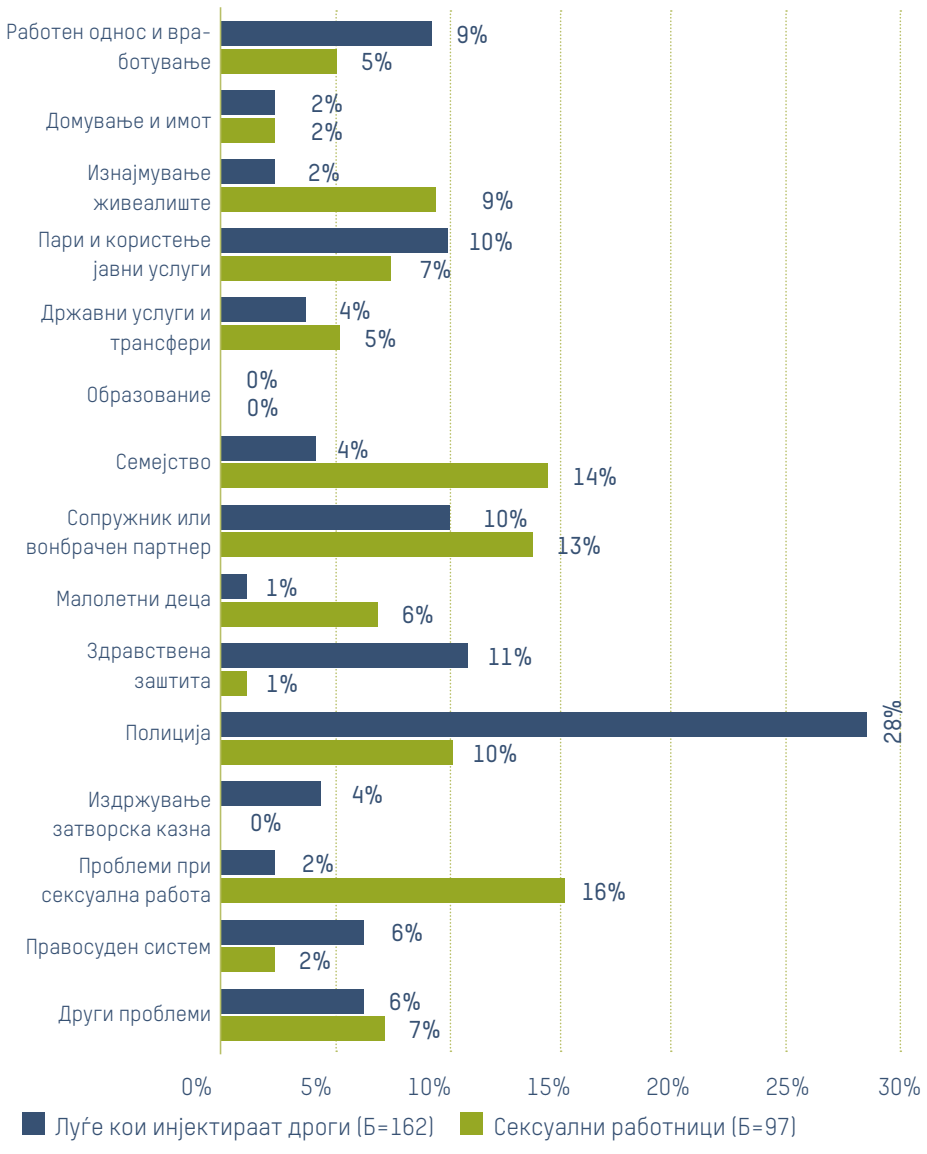
#### **4.1. Слика за најсериозните проблеми**

Според описот даден од испитаниците, најсериозните проблеми беа категоризирани во претходно утврдените области. Мора да се напоми дека, според консултациите меѓу истражувачкиот тим во фазата на собирање податоци и извештаите на теренските истражувачи, проблемите со кои секојдневно се среќаваат граѓаните од испитуваните заедници и нивните понатамошни постапки беа исклучително тешко да се класификуваат поради комплексноста и меѓусебната поврзаност. На пример, во многу случаи Полицијата одбила да заведе и да поведе постапка по пријава за насилство од страна на партнерот или клиенти на сексуалните работници, па постоеја дилеми дали ваквите ситуации треба да се заведат како проблеми со сопружник / партнер или проблеми со Полицијата. Во вакви ситуации им беше препуштено на испитаниците да одлучат кое од прекршувањата на нивните права го сметаат за посебно.

Зачестеноста на најсериозните проблеми по области е прикажана во графикон 27. Може да се забележи дека за луѓето кои инјектираат дроги најсериозните проблеми најчесто се поврзани со полициското постапу-

вање, пристапот до здравствена заштита, како и проблемите со долгови и користење јавни услуги, додека сексуалните работници најчесто се соочуваат со сериозни проблеми при нудење сексуални услуги, како и со нивните семејства и сопружници / партнери.

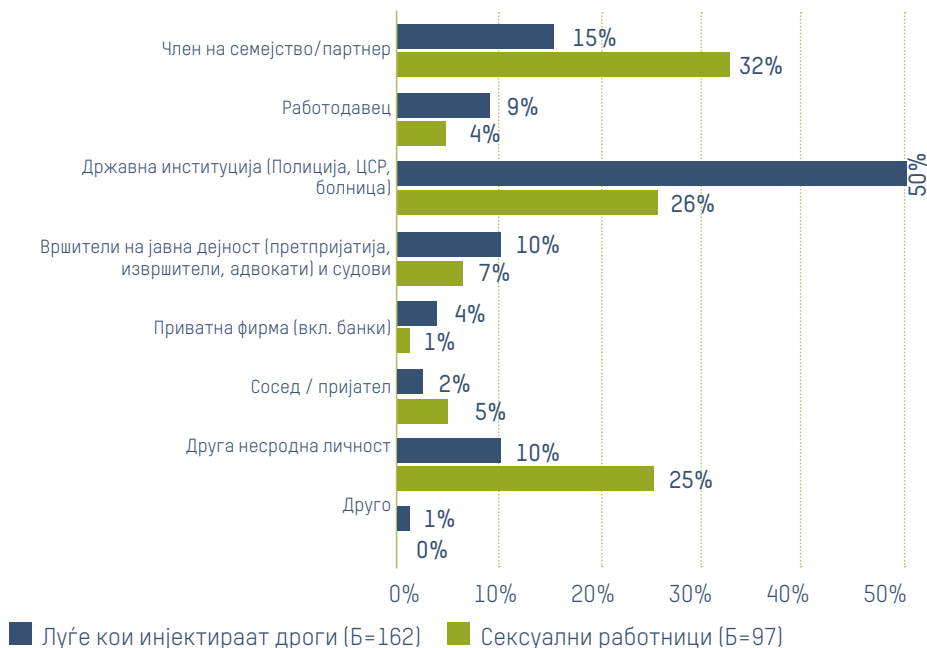
#### Најсериозен правен проблем



Графикон 27. Зачестеност на најсериозните правни проблеми, по области

Следствено на сликата со најсериозните правни проблеми по области, разбирливо е што некоја државна институција (Полиција, центри за социјална работа, здравствена установа и слично) е другата засегната странка во проблемите пријавени од страна на речиси половина од луѓето кои инјектираат дроги. За сексуалните работници, пак, најсериозните проблеми се најчесто поврзани со членови на семејството или со интимни партнери (графикон 28.). Како други странки во проблемите на овие граѓани често се јавуваат и други не-сродни лица, најчесто клиенти на сексуалните работници, закуподавци, партнери кои не се сопружници / вонбрачни партнери, познаници (вклучително и други лица од заедниците) или непознати лица.

### Друга странка



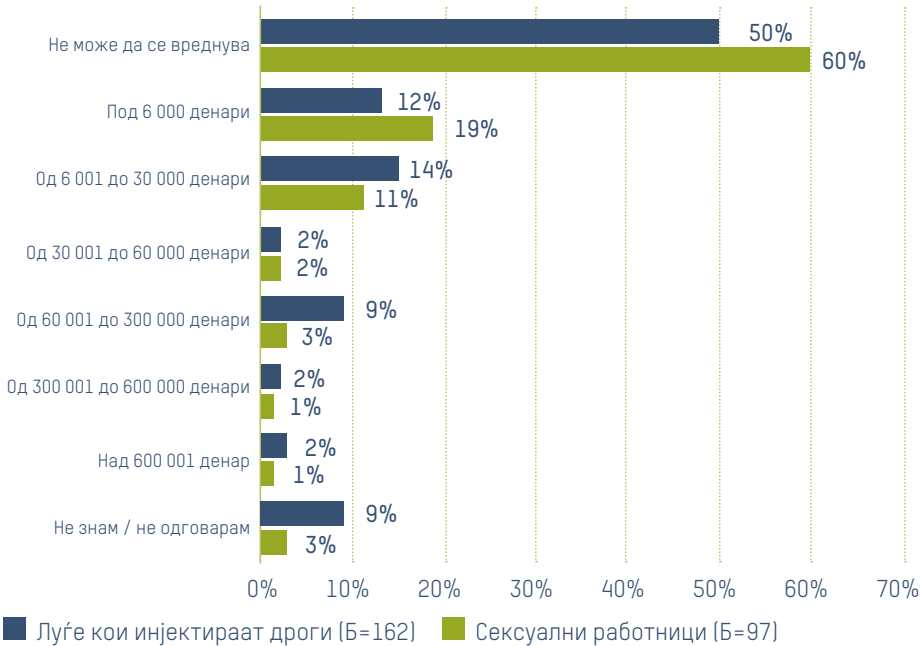
Графикон 28. Други засегнати странки во најсериозните пријавени проблеми, според групи

Според најголем дел од испитаниците од двете групи, нивниот најсериозен проблем не може да се вреднува парично (графикон 29.). Воопшто не изненадува тоа што мнозинството граѓани од овие заедници не можат да им дадат финансиска димензија на претрпените штети имајќи предвид дека нивните најсериозни проблеми најчесто се поврзани со



сериозно кршење на нивните основни човекови права преку општествена и системска дискриминација, насилство и ограничување на пристапот до здравствена, социјална и правна заштита. Помал дел од испитаниците проценуваат дека вредноста на производот, на услугата или на штетата поврзана со проблемот е со вредност до 6 000, односно до 30 000 денари.

#### Парична вредност на проблемот



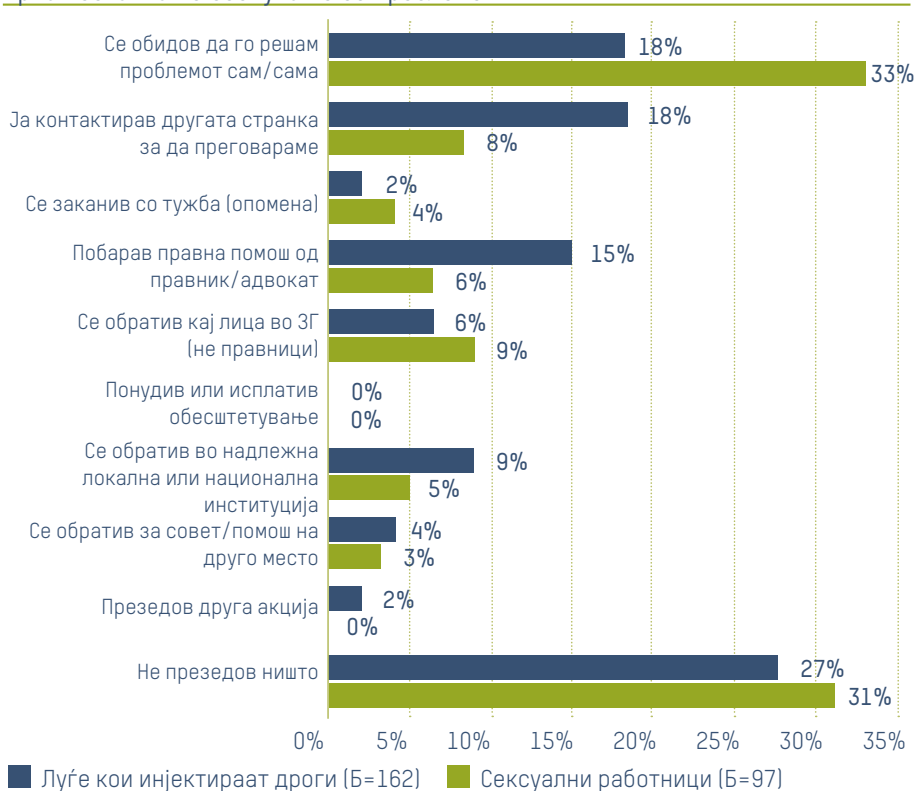
Графикон 29. Парична вредност на производот / на услугата / на штетата вклучена во проблемот, според групи

## 4.2. Постапки по најсериозните проблеми

Голем дел од луѓето кои инјектираат дроги (18 %) и сексуалните работници (33 %) најпрво се обиделе сами да го решат проблемот (графикон 30.). Само 15 %, односно 6 % од нив прво стапиле во контакт со правник / адвокат, а само 9 %, односно 5 % се обратиле во надлежна национална или локална институција (Народен правобранител, Сектор за внатрешна контрола при МВР, комисији и слично). Помош побарале од друго место 3 – 4 % (најчесто од семејството или од пријателите, посебно во насока на наоѓање на „врски“, односно познанства во институциите). Неколкуми-

на (2 %) од луѓето кои инјектираат дроги пристапиле и кон други постапки кои најчесто се акции по линија на помал отпор, на пример побарале здравствена заштита на друго место или сами си ги набавиле лековите кои не им биле обезбедени во затворот. Загрижува тоа што приближно една третина од луѓето кои инјектираат дроги и нешто повеќе од една четвртина од сексуалните работници во Македонија не преземале ништо за решавање на најсериозниот проблем со кој се соочиле во периодот од интерес за истражувањето. Причините за нивната неактивност понатаму се разгледуваат во поглавјето 4.5.

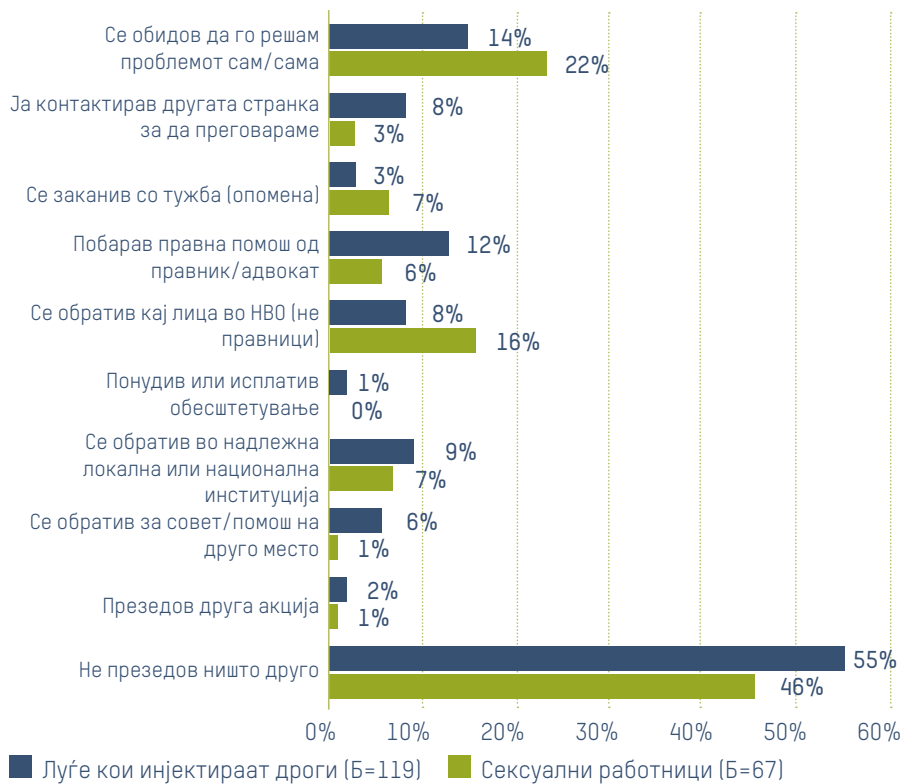
#### Прва постапка по соочување со проблемот



**Графикон 30.** Прва постапка во насока на решавање на најсериозниот проблем

Околу половина од оние испитаници кои преземале нешто, освен првата постапка, не преземале ништо друго за решавање на проблемот (графикон 31.). Најголем дел од преостанатите, освен првата акција, продолжиле да прават напори сами да го решаваат проблемот, се обрatile во здруженија на граѓани или побарале помош од правник или од адвокат.

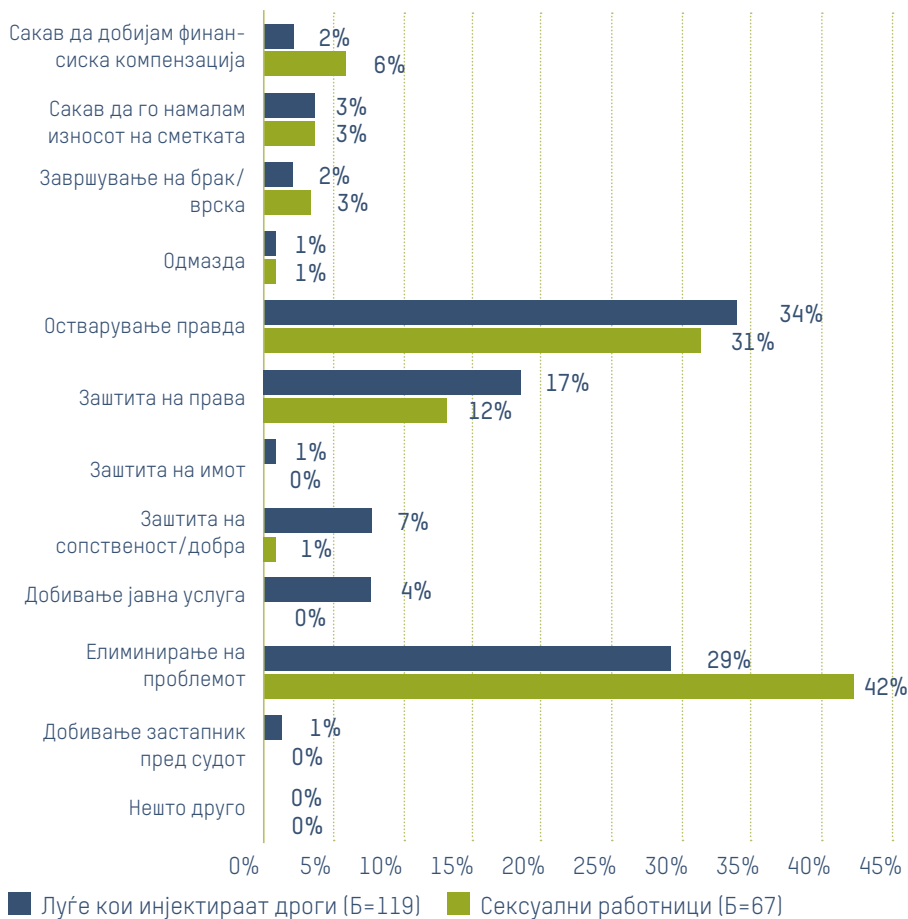
## Други постапки за решавање на проблемот



Графикон 31. Други преземени постапки за решавање на најсериозниот проблем, според групи (од можни повеќе одговори)

Луѓето кои инјектираат дроги и сексуалните работници најчесто преземаат акции со цел елиминирање на проблемите, остварување на правда или заштита на права, а значително поретко за финансиска компензација, заштита на имот, сопственост или други добра (графикон 32.).

### Цел на преземени акции



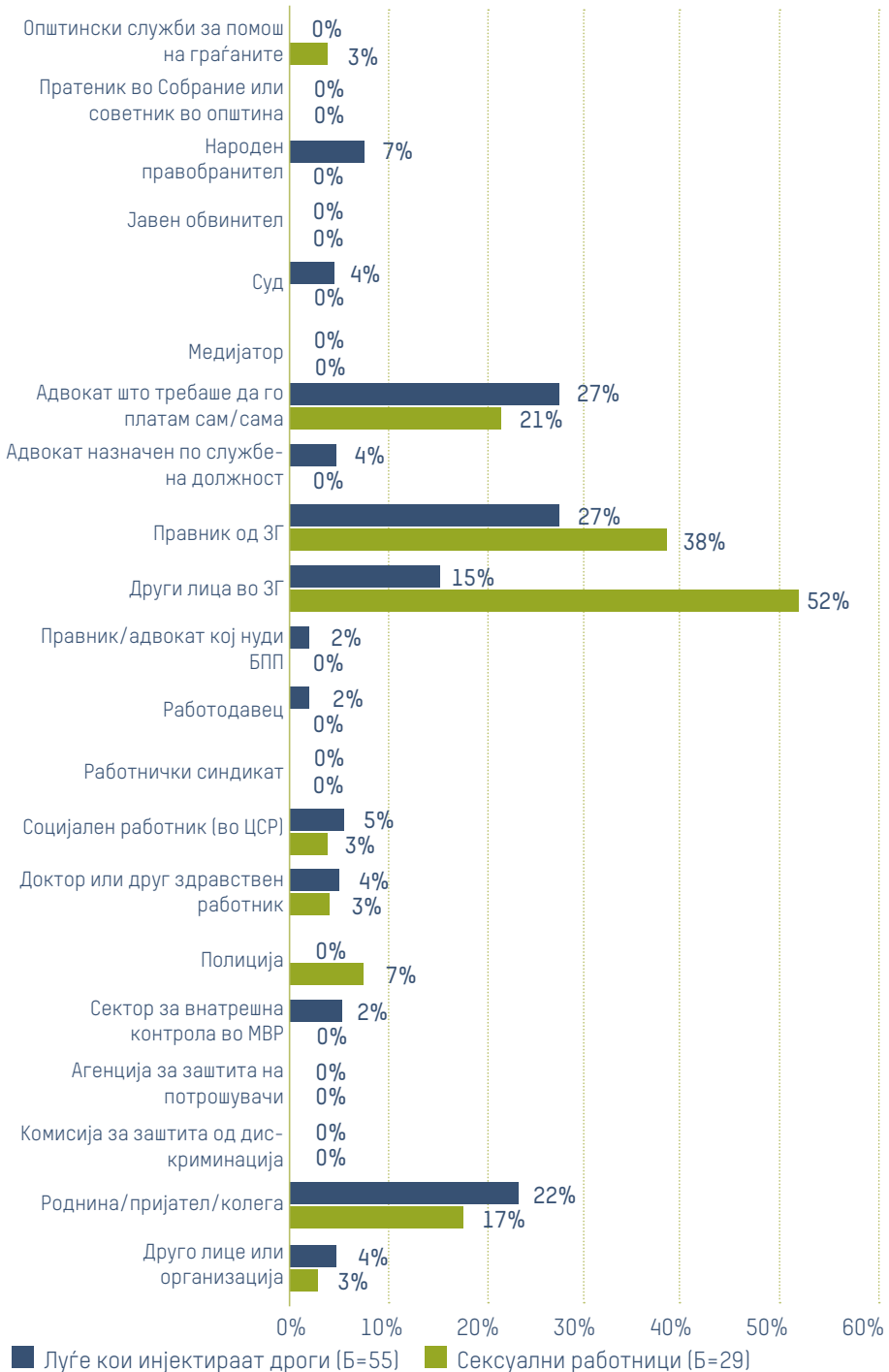
Графикон 32. Цел на преземените акции за решавање на најсериозните проблеми, според групи

### 4.3. Побарана и добиена помош

Само по околу една третина од луѓето кои инјектираат дроги (Б=55) и од сексуалните работници (Б=29) кои пријавиле најсериозни правни проблеми побарале помош од кого било за нивно решавање. Преостанатите, како што веќе беше дискутирано, или не преземале ништо или пак единствено сами правеле обиди да ги решат проблемите без да побараат помош.

Од оние кои побарале помош, најголем дел се обратиле кај правници или други лица во здруженија на граѓани, адвокати за кои самите платиле

## Инстанци за барање помош

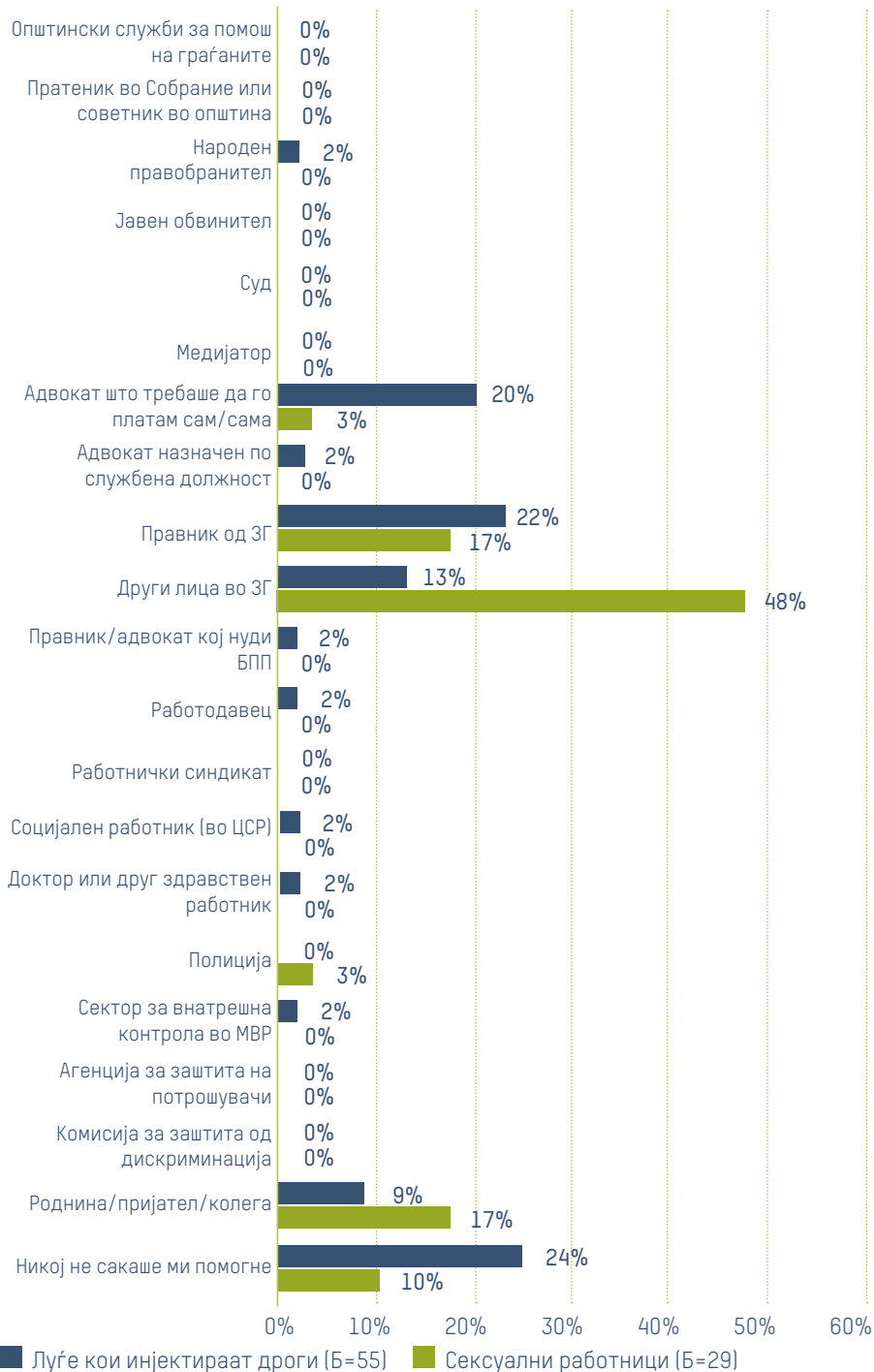


Графикон 33. Инстанци за барање правна помош и заштита при најсериозните проблеми со кои се соочиле испитаниците во референтниот период (од можни повеќе одговори)

или пак кај свои роднини, пријатели или колеги. Како што може да се види од графикон 33., луѓето од двете заедници многу ретко користат други механизми за правна заштита како Јавното обвинителство, Народниот правобранител, Полицијата, работничките синдикати, центрите за социјална работа и слично. Сепак, при интерпретација на овие наоди треба да се има предвид дека посредништвото кое го вршат ангажираните лица во здруженијата на граѓани меѓу заедниците и институциите голем дел од испитаниците го перципираат како единствена инстанца на барање помош, иако е многу веројатно дека за решавање на проблемот биле ангажирани и постоечките институционални механизми. Чести се, на пример, случаите кога здруженијата на граѓани посредуваат за добивање лични документи за идентификација или за остварување на правото на здравствено осигурување на лица од заедниците, па иако Министерството за внатрешни работи или Фондот за здравствено осигурување се инстанците каде што бил решен проблемот, испитаниците сепак перципираат дека лицата од здруженијата на граѓани се тие кои им помогнале за остварување на нивните права. Но, од друга страна, потребата за посредништво од страна на здруженија на граѓани за ангажирање на добро утврдени институционални механизми доволно зборува за правната моќ и третманот на луѓето кои инјектираат дроги и на сексуалните работници од страна на македонските институции.

Правниците и другите лица од здруженијата на граѓани, адвокатите и роднините / пријателите / колегите се оние кои најмногу им помагаат на луѓето од овие заедници во решавањето на проблемите (графикон 34.). Останатите механизми за заштита на овие граѓани биле значително нефункционални во обезбедување на неопходната помош, па дури 24 % од луѓето кои инјектираат дроги и 10 % од сексуалните работници пријавуваат дека никој не одговорил на нивните повици за правна заштита.

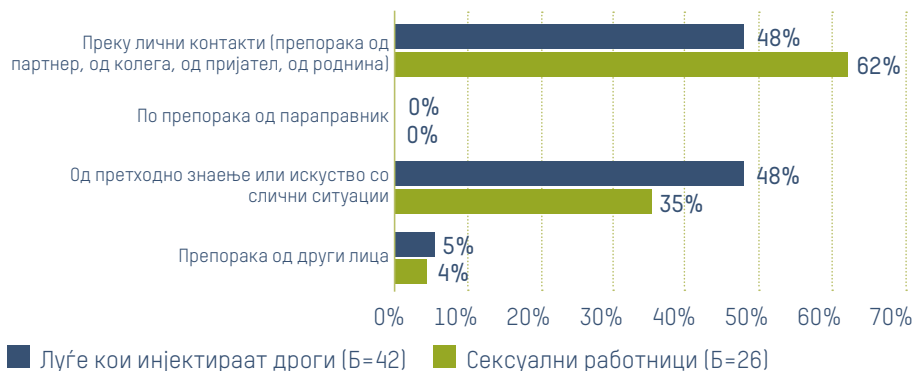
## Инстанци кои најмногу помогнале



Графикон 34. . Инстанци кои најмногу помогнале за решавање на најсериозните проблеми (еден одговор)

Луѓето кои инјектираат дроги и сексуалните работници стапуваат во контакт со лицата / организациите / институциите кои најмногу им помагаат во решавањето на проблемите по препорака на познаници (партнер, колега, пријател, роднина) или од претходно знаење или искуство со слични ситуации. Поретко се случува контактот да е остварен по препорака на други лица (судот, Полицијата), а ниеден од испитаниците не бил препратен од страна на параправник (графикон 35.). Ова веројатно значи дека параправниците не се препознаени како засебен ентитет, туку како луѓе од заедницата, односно пријатели.

#### Начин на остварување контакт



**Графикон 35.** Начин на остварување контакт со инстанците кои најмногу помогнале во решавање на најсериозниот правен проблем

Охрабрува наодот дека мнозинството испитаници од двете заедници кои побарале правен совет или заштита тоа го направиле веднаш или во период од неколку недели по појавата на проблемот (графикон 36.). Ова потврдува дека оние луѓе кои инјектираат дроги и / или сексуални работници кои се свесни за своите права и кои се информирани за механизмите за правна заштита многу брзо преземаат чекори за решавање на правните проблеми. Но, ова истовремено укажува и на потребата за засилување на напорите за едукација и за мотивација на преостанатиот дел на граѓаните со цел навремено барање помош и остварување на своите права.



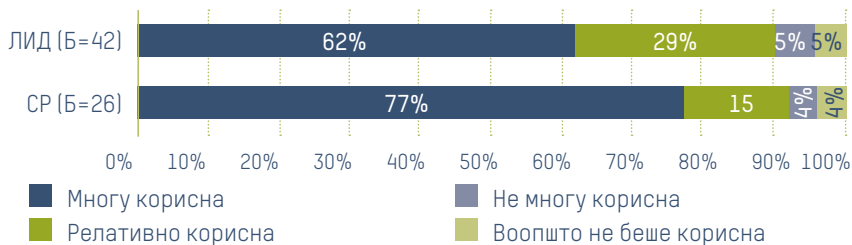
## Време на контакт



Графикон 36. Период на остварување контакт со лицето / организацијата / институцијата што најмногу помогнале по појавата на најсериозниот проблем

Испитаниците кои добиле правна помош со советодавачот оствариле најчесто од 1 до 5 лични средби. Но, 14 % од луѓето кои инјектираат дроги и 42 % од сексуалните работници се сретнале и повеќе од 10 пати со советодавачот кој најмногу им помогнал во решавање на најсериозниот проблем. За остварување на средбите, над две третини од испитаниците не требале да патуваат повеќе од 5 километри, а само 2 %, односно 8 % требале да патуваат повеќе од 25 километри. Најголем дел од припадниците на двете заедници ја оценуваат помошта која ја добиле како многу корисна (графикон 37.), а 90 % од луѓето кои инјектираат дроги и 81 % од сексуалните работници изјавуваат дека би им препорачале на познаници кои се соочуваат со слични проблеми да се обратат кај истиот тип советодавач кој им помогнал за решавање на најсериозниот правен проблем.

#### Корист од помошта на советодавачот

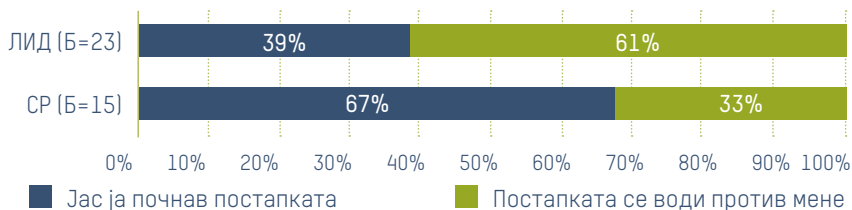


Графикон 37. Задоволство од советот / помошта добиена од советодавачот

#### 4.4. Искуства со судска постапка

Независно од тоа дали побарале помош или не, 23 од најсериозните проблеми на луѓето кои инјектираат дроги и 15 од оние на сексуалните работници добиле судска разрешница (приближно една петтина од пријавените најсериозни проблеми за кои испитаниците од двете заедници преземале каква било акција). Од графиконот 38. може да се забележи дека случаите кои завршиле пред судските органи, во групата луѓе кои инјектираат дроги, почесто се резултат на постапки кои се водат против нив, додека проблемите на сексуалните работници почесто добиваат судска разрешница доколку тие самите ја започнале постапката.

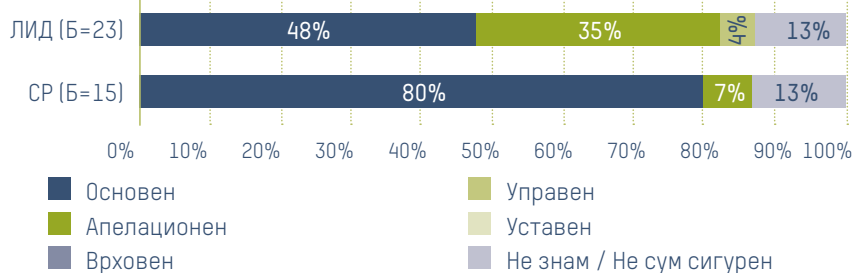
#### Иницирање судска постапка



Графикон 38. Странка која иницирала судска постапка

Најголем дел од судските постапки завршувале во основните судови, но извесен број продолжиле и на Апелационен суд, посебно оние постапки во кои една од странките се луѓето кои инјектираат дроги. Управниот суд и Уставниот суд речиси воопшто и да не се инстанци каде што овие заедници бараат правда (графикон 39.). Но, дури 13 % од припадниците на двете групи не знаат кој бил највисокиот судски орган каде што се водела постапката од која тие биле дел.

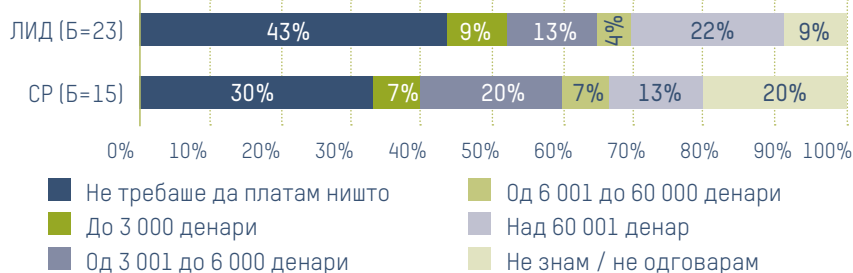
### Највисок судски орган



Графикон 39. Највисок судски орган од каде што било побарано решавање на проблемот

Судските трошоци биле незначителни за најголем дел од испитаниците до периодот на собирање податоци за ова истражување, но 22 % од луѓето кои инјектираат дроги и 13 % од сексуалните работници требале да платат повеќе од 60 000 денари за трошоци на постапката, вклучително и судски такси и вештачења за потребите на постапките (графикон 40.).

### Судски трошоци



Графикон 40. Трошоци за судски такси и вештачења

Околу три четвртини од испитаниците присуствувале лично на судско рочиште и најголем дел од нив немале проблем да ги следат судските рочишта или расправи. Но, приближно 20 % од луѓето кои инјектираат дроги и 10 % од сексуалните работници пријавуваат дека не можеле во потполност да разберат за што се зборувало на сослушувањето, зошто им биле поставени некои прашања и кои биле присутните на рочиштето или на расправата.

Приближно една третина од испитаниците кои ги решавале своите проблеми по судски пат сами се застапувале пред судските органи. Од нив

половина биле приморани сами да се застапуваат бидејќи не можеле финансиски да си дозволат друг да ги застапува, а останатите мислеле дека не им треба друг претставник пред судот, биле судени во отсуство или не побарале застапник бидејќи се чувствувале невини.

Преостанатите две третини имале други застапници пред судовите, најчесто адвокати за кои сами платиле, адвокати од здруженија на граѓани или адвокати назначени по службена должност. Ниеден испитаник не пријавил дека бил застапуван од страна на адвокат кој нуди бесплатна правна помош (во согласност со ЗБПП) или правник од работнички синдикат. Од луѓето кои инјектираат дроги 80 % и половина од сексуалните работници кои имале друг застапник пред судот сметаат дека нивните интереси биле многу или релативно добро застапени.

И од спроведените дискусии со фокусни групи се потврдува дека луѓето кои инјектираат дроги ретко се решаваат да покренат правна постапка во случаи кога се оштетени или жртви, а кога се инволвирани во правни постапки тоа е почесто од позиција на обвинети или тужени. Како што е опишано понапред, тие често се цел на полициски претреси и приведувања со дискутабилна оправданост. При судењата за сторени прекршоци против јавниот ред и мир судовите најчесто не вложуваат напор на обвинетите да им достават покана за судење и пресудите се донесуваат во отсуство на обвинетите, на нивна штета, со што се придонесува за дополнително ослабнување на финансиската моќ на овие луѓе, понатамошно маргинализирање и неможност за ресоцијализација.

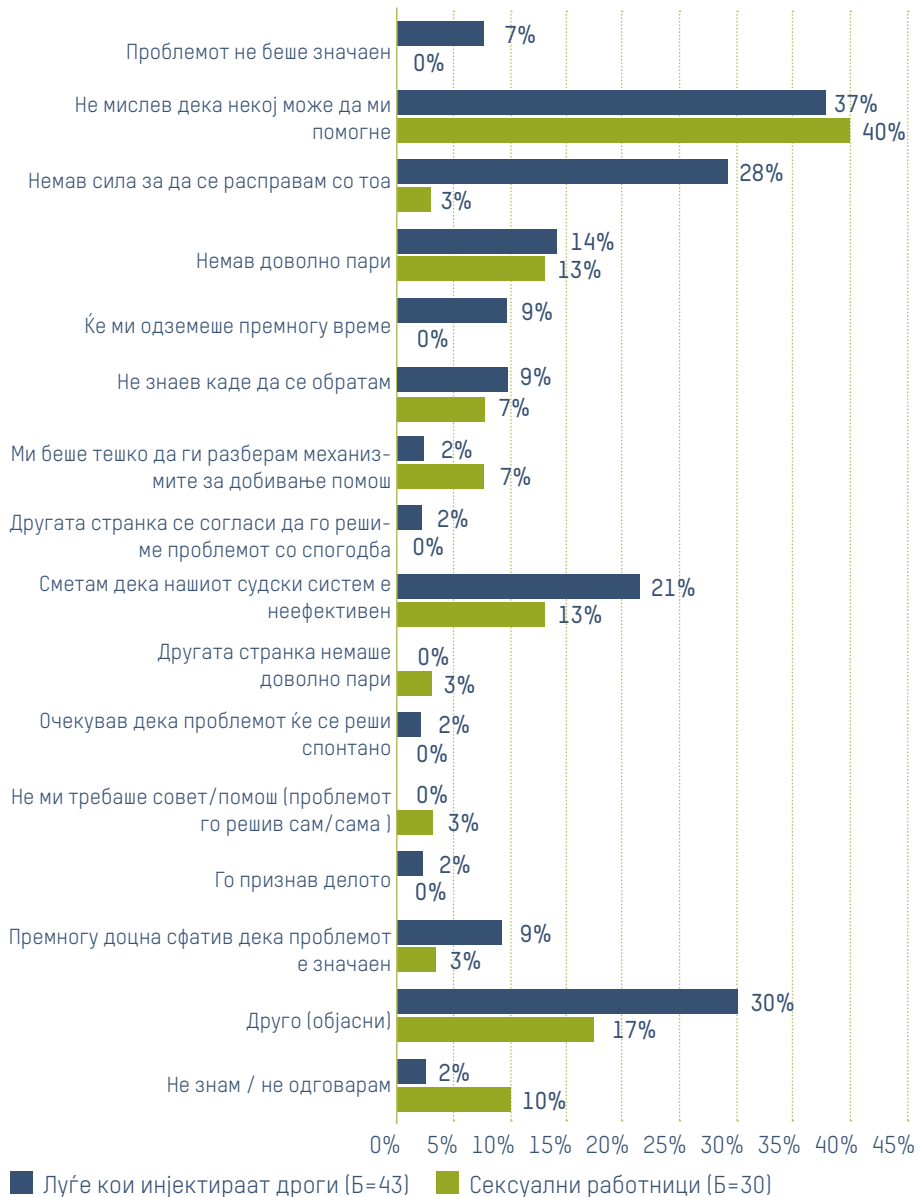
Сексуалните работнички опфатени со дискусиите сведочат дека често се соочуваат со семејно насилство и ова се наведува како најчеста причина за поведување правна постапка. Во повеќето примери оваа постапка почнува и завршува со пријавување во Полиција, а само една соговорничка наведува дека преземала понатамошно дејство за заштитата од семејно насилство.

#### **4.5. Причини и фактори кои придонесуваат за неактивност**

Навраќајќи се на испитаниците кои не преземале ништо во насока на решавање на најсериозните проблеми кои им се случиле во референтниот период, тие беа прашани за причините за преземање на каква било акција. Најголем дел од нив (околу 40 % во рамките на двете заедници)

сметале дека никој не може да им помогне, но многумина не преземале ништо и поради очекуваните финансиски трошоци кои се надвор од нивните можности, како и поради недовербата во правосудниот систем во Македонија. Дистрибуцијата на фреквенции е прикажана во графикон 41.

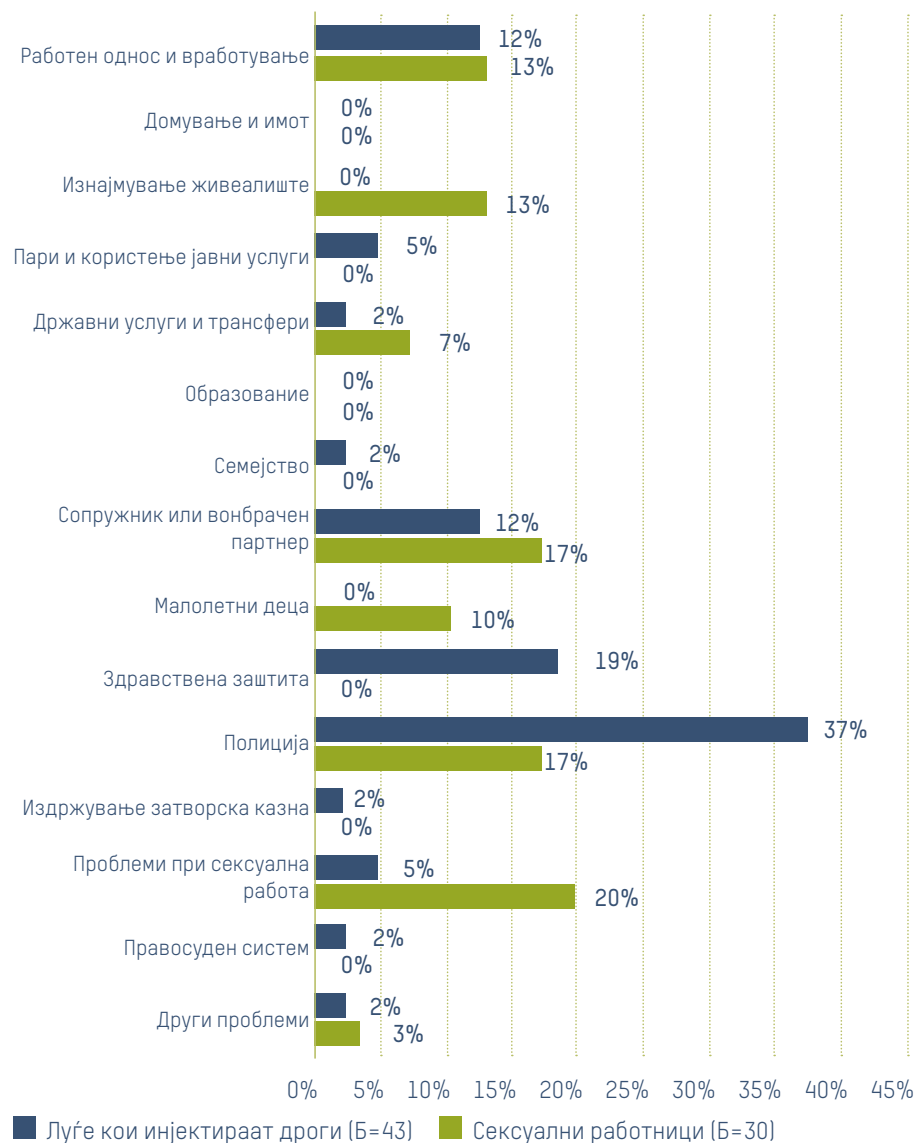
#### Причини за непреземање акција



Графикон 41. Причини за непреземање акција по појава на проблемот (од можни повеќе одговори)

Освен наведените, испитаниците споделуваат и други причини за неактивноста, и тоа: страв од влошување на проблемот, страв за личната безбедност, поради тоа што не се чувствуваат виновни за делото за кое биле приведени, како и себевиктимизирање („јас сум зависник, а на Полицијата тоа и е работа“).

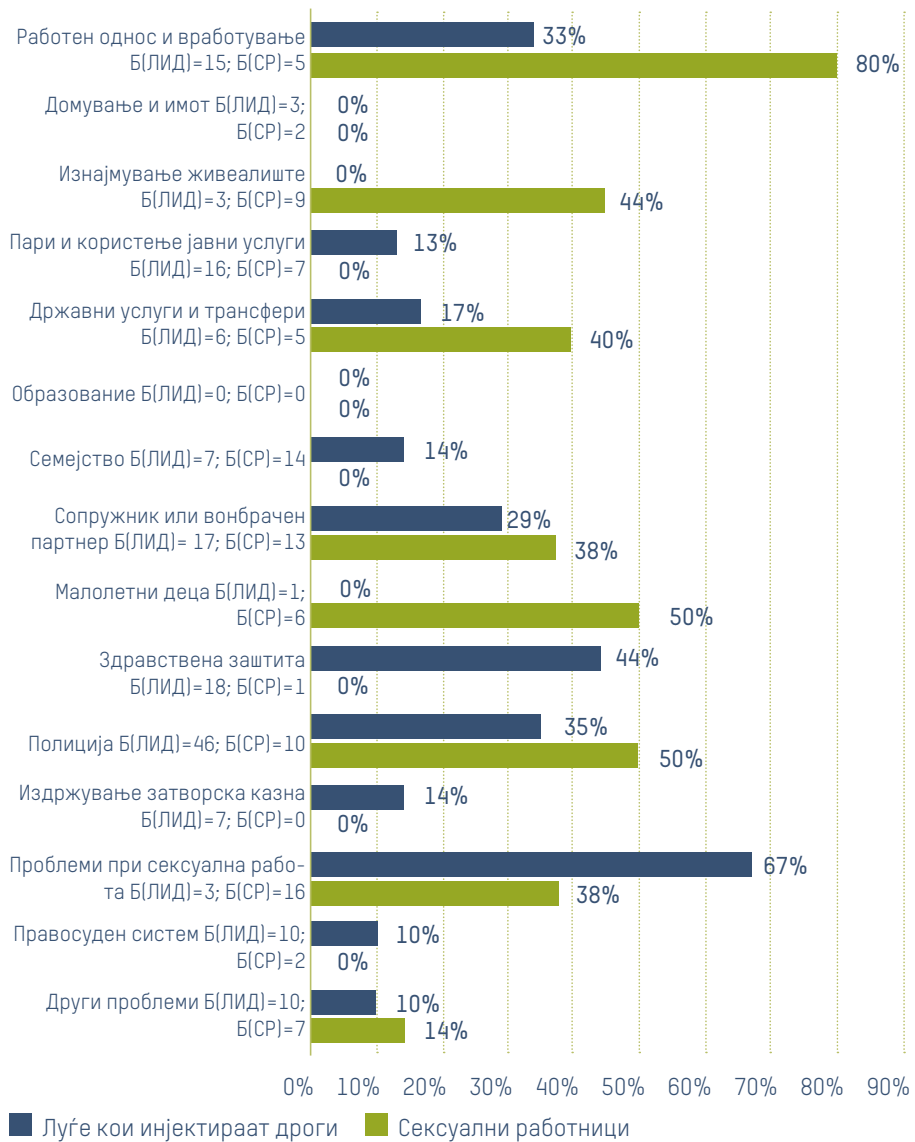
### Непреземена акција според проблеми



Графикон 42. Непреземена акција, според групи проблеми

Најголем дел од неактивните луѓе кои инјектираат дроги биле соочени со проблеми со Полицијата или при добивање здравствена заштита, додека сексуалните работници најчесто не се проактивни во решавање на проблемите со кои се соочуваат при вршење сексуална работа со нивните партнери и со Полицијата (графикон 42).

### Непреземена акција во рамки на проблеми



Графикон 43. Непреземена акција во рамки на групи проблеми

Но, сликата е малку поразлична кога ќе се погледне од перспектива на најсериозните проблеми (графикон 43.). Така, 80 % од сексуалните работници чиј најсериозен проблем бил поврзан со вработување или со работен однос не преземале ништо за негово решавање, што е случај и за половина од оние чиј проблем бил поврзан со Полицијата или со нивните малолетни деца. Две третини од луѓето кои инјектираат дроги, пак, не преземаат ништо кога ќе се соочат со проблеми при вршење сексуална работа, исто како и речиси половина од оние кои се соочиле со проблем со добивање здравствена заштита и нешто повеќе од третина од оние кои имале проблем со Полицијата.

Испитувајќи ги факторите кои би можеле да влијаат на неактивноста, во групата луѓе кои инјектираат дроги не беше пронајдена поврзаност со: родот, возраста, етничката припадност, местото на живеење, степенот на образование, ниту пак со личните приходи на испитаниците.

Но, во групата сексуални работници, Ромите значително почесто не преземаат ништо за решавање на нивните најсериозни правни проблеми во споредба со припадниците на другите етнички заедници [ $\chi^2(3, N=97)=13,911$ ;  $V=0,379$ ;  $p=0,003$ ], па дури половина од испитаниците Роми не преземале ништо. Родот е исто така фактор за преземањето акција, па мажите сексуални работници почесто се неактивни споредено со жените и трансродните лица [ $\chi^2(2, N=97)=6,293$ ;  $V=0,225$ ;  $p=0,043$ ]. Влијание има и степенот на образование, па оние сексуални работници со понизок степен на образование почесто не преземаат акции во споредба со пообразованите [ $\chi^2(4, N=97)=15,381$ ;  $V=0,398$ ;  $p=0,004$ ]. На пример, речиси половина од сексуалните работници без завршено формално никакво образование не преземале никаква акција за решавање на нивните најсериозни проблеми, што е случај за само 7 % од оние кои имаат завршено средно образование. Возраста, местото на живеење и висината на личните приходи не се поврзани со преземањето акции за решавање на проблемите меѓу сексуалните работници.

Само 35 % од луѓето кои инјектираат дроги и 37 % од сексуалните работници кои не преземале ништо досега имаат намера (дефинитивно или веројатно) да сторат нешто за решавање на нивниот најсериозен проблем во иднина. Оваа намера најчесто подразбира обраќање за помош кај правник во здружение на граѓани.



Иако финансиската состојба на испитаниците не беше детектирана како фактор кој придонесува за непреземањето акции за решавање на најсериозните проблеми при статистичката анализа, тоа веројатно се должи на фактот дека поголем дел од двете заедници живеат со многу ниски месечни приходи, што оневозможува истакнување на разликите во преземањето акции во подгрупите на испитаници според висината на приходите. Сепак, како што можеше да се види од графикон 41., 13 – 14 % од испитаниците од двете групи го идентификуваат немањето финансиски средства како директна причина за непостапувањето за решавање на нивните проблеми. Освен тоа, од дискусиите со фокусните групи произлезе дека лошата економска состојба често е фактор кој оневозможува луѓето кои инјектираат дроги и сексуалните работници да започнат и да истраат во правните постапки, но и да добијат соодветна одбрана во постапките кои се водат против нив.

Од дискусиите со фокусните групи исто така се забележува дека сексуалните работници и луѓето кои инјектираат дроги често имаат потреба од правна помош, но речиси исто толку често избегнуваат да се соочат со потребата за правна разрешница на настанатите проблеми. Во севкупните разговори се манифестира нивната целосна разочараност и недоверба во правниот систем во Македонија. Едногласни се коментарите дека во Македонија човек нема кому да се пожали и дека судовите пресудуваат во корист само на богатите и на моќните и дека за „обичниот“ човек нема правда, а особено ако употребува дроги или ако се занимава со сексуална работа.

Поради слабата доверба во институционалните механизми за заштита, правна помош најчесто се бара од здруженијата на граѓани кои нудат услуги за намалување на штети од употреба на дроги и за поддршка на сексуални работници. Оние ретките кои ангажирале адвокат или кои сакале да ангажираат адвокат најчесто се разочарани од одговорот или од добиената услуга.

Понатамошното водење на започнатите правни постапки повторно зависи од нивната финансиска моќ, но и од другите егзистенцијални приоритети како што се: притисоци и уцени од Полиција или од роднини и од познаници, работни обврски, здравствени потешкотии и потреби, не-

достаток на самодоверба, недоверба во правниот систем. Поради ова правните постапки често остануваат незавршени, се одолговлекуваат во бесконечност или завршуваат на нивна штета.

Тужбата на четиринаесетте сексуални работнички против Министерството за внатрешни работи на Република Македонија и против Основниот суд Скопје 1 – Скопје е одличен пример за селективноста на правосудниот систем во Македонија кон сексуалните работници, а веројатно и кон други општествено-маргинализирани заедници. Имено, четиринаесет сексуални работнички во 2009 година година поднесоа тужба до Основниот суд Скопје 2 – Скопје против МВР и против Основниот суд Скопје 1 – Скопје за повреда на правата според три члена од Европската конвенција за човекови права: член 3. Забрана за мачење, нечовечко и деградирачко постапување и казнување, член 5. Право на слобода и безбедност и член 8. Право на почитување на приватниот и семејниот живот<sup>62</sup>. И покрај тоа што Првостепениот суд двапати пресуди во полза на тужителките, Апелациониот суд Скопје двапати ги прифати жалбите на тужените и првиот пат ја врати постапката на повторно судење, а вториот пат ја преиначи првостепената пресуда со што тужбеното барање го одби како неосновано за конечната пресуда, прогласена во декември 2016 година, да биде во полза на повредувачите на човековите права. Против второстепената пресуда поднесен е вонреден правен лек Ревизија до Врховниот суд на Република Македонија и оваа постапка сè уште е во тек. Исто така е поднесена и жалба до Европскиот суд за човекови права.<sup>63</sup>

#### **4.6. Исходи од најсериозните проблеми**

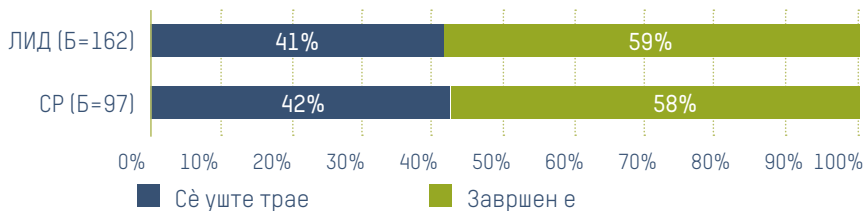
Во нешто помалку од две третини од случаите, најсериозните проблеми со кои се соочиле луѓето кои инјектираат дроги и сексуалните работници биле завршени до моментот на собирање податоци за ова истражување (графикон 44.).

---

62 Council of Europe, *Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*.

63 Деталите за опишаниот случај потекнуваат од сведоштвата на правните застапнички на сексуалните работнички кои се појавуваат како странка во судската постапка.

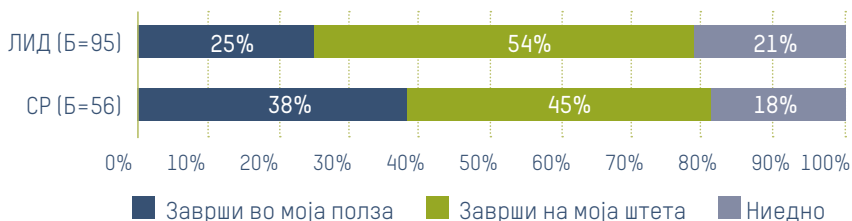
### Тековен статус на проблемот



Графикон 44. Тековен статус на најсериозниот проблем

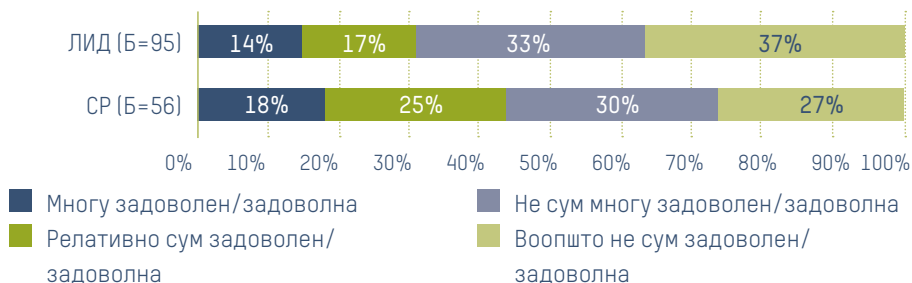
Разрешницата на оние проблеми кои се завршени почесто била на штета на испитаниците отколку во нивна полза (графикон 45.). Па, очекувано припадниците на двете заедници ретко се задоволни од исходот (графикон 46.) и сметаат дека тој не бил праведен (графикон 47.). Сепак, како што е истакнато на почетокот, со ова истражување не беше можно да се провери оправданоста на оваа оцена, но пожелно е тоа да се направи со некое следно истражување.

### Исход од завршените проблеми



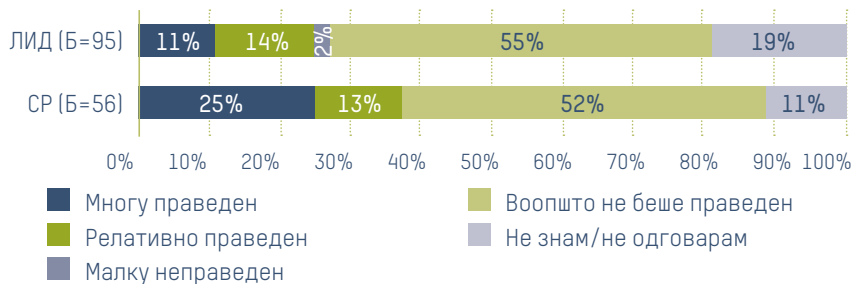
Графикон 45. Исход од најсериозните проблеми кои завршиле

### Задоволство од исходот



Графикон 46. Задоволство од исходот од проблемите кои завршиле

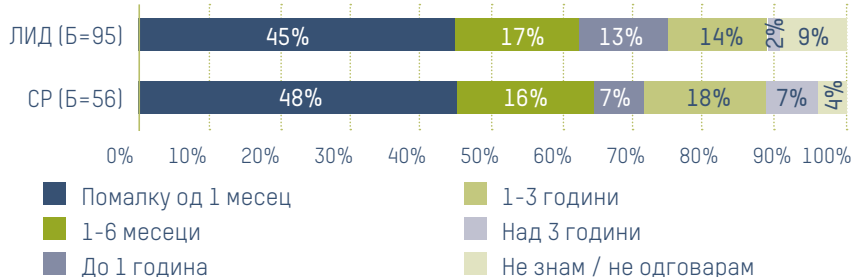
## Праведност на исходот



Графикон 47. Перцепција на испитаниците за праведноста на исходот од проблемите кои завршиле

За поголем дел од завршените проблеми разрешницата траела кратко, до еден месец. Но, разврската на некои проблеми траела и по 1, 3 и повеќе години (графикон 48.).

## Времетраење на разрешницата



Графикон 48. Времетраење на разврската на најсериозните проблеми

Испитаниците, пак, со проблеми чија разврска сè уште трае не се надеваат дека споровите ќе завршат во нивна полза. Речиси половина од двете групи претпоставуваат дека разврската, сигурно или веројатно, ќе заврши на нивна штета (графикон 49.). Нивната скепса е заснована

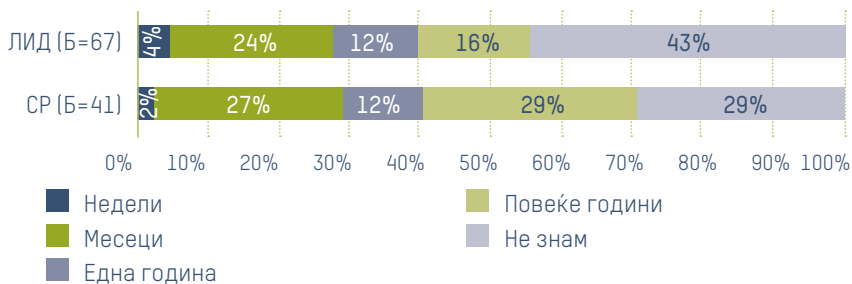
**Веројатност дека спорот ќе заврши во лична полза**



Графикон 49. Очекувања од разврската на проблемите / споровите кои сè уште траат

на лични искуства со правосудниот систем во Македонија и на слични искуства на луѓе од истиве заедници, искажани во дискусиите со фокусните групи. Најголем дел од испитаниците не можат да претпостават колку би траела разврската, но голем дел сметаат дека разрешувањето на спорите би траело по една или повеќе години (графикон 50.).

#### Очекувано траење на разврската



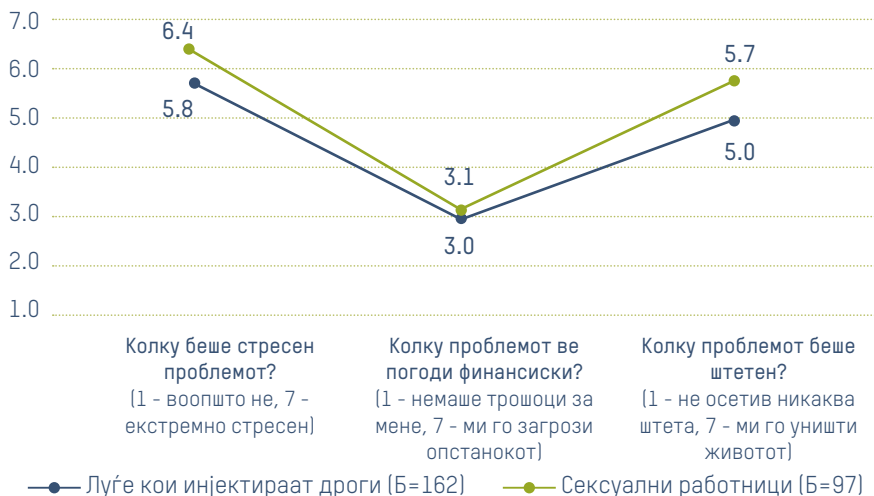
Графикон 50. Очекувања за траењето на разврската на проблемите / спорите кои сè уште траат

### 4.7. Влијание на најсериозните проблеми

Испитаниците беа прашани да го оценат влијанието на најсериозниот проблем врз нивниот живот. На скала од 1 до 7 беа проценети придружниот стрес асоциран со проблемот, влијанието на проблемот врз нивната општа финансиска состојба и, воопшто, штетата што проблемот ја предизвикал во нивниот живот. Резултатите, во форма на просек, се прикажани во графикон 51. Може да се забележи дека најголем дел од проблемите биле екстремно стресни за припадниците на двете заедници и предизвикале штета која значителен дел од испитаниците ја оценуваат како уништување на нивниот живот. Но, справувањето со најсериозните проблеми, според перцепцијата на испитаниците, почесто не резултирало со катастрофални финансиски трошоци за нив. Ова веројатно во дел се должи на тоа што луѓето кои инјектираат дроги и сексуалните работници во Македонија ретко преземале конкретни акции за правна заштита или пак добиле правен совет за кој не требало да платат. Но, од друга страна, а и како што беше претходно дискутирано, поради карактерот на проблемите со кои се соочуваат овие граѓани можно е финансиската тежина на проблемите испитаниците да ја оценуваат само врз

основа на директни трошоци кои требале да ги платат, без притоа да се процени претрпената штета воопшто.

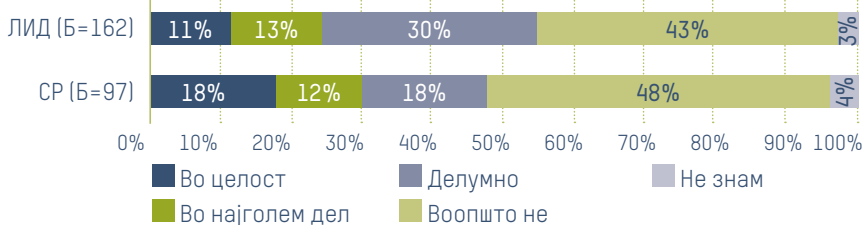
### Влијание на проблемот



Графикон 51. Влијание на најсериозниот проблем врз животот на испитаниците

Важен податок е тоа што над две третини од испитаниците од двете групи само делумно или воопшто не биле запознаени со сопствените права и не можеле да ја проценат својата правна позиција во моментот кога започнал проблемот (графикон 52.).

### Познавање на правна позиција и права

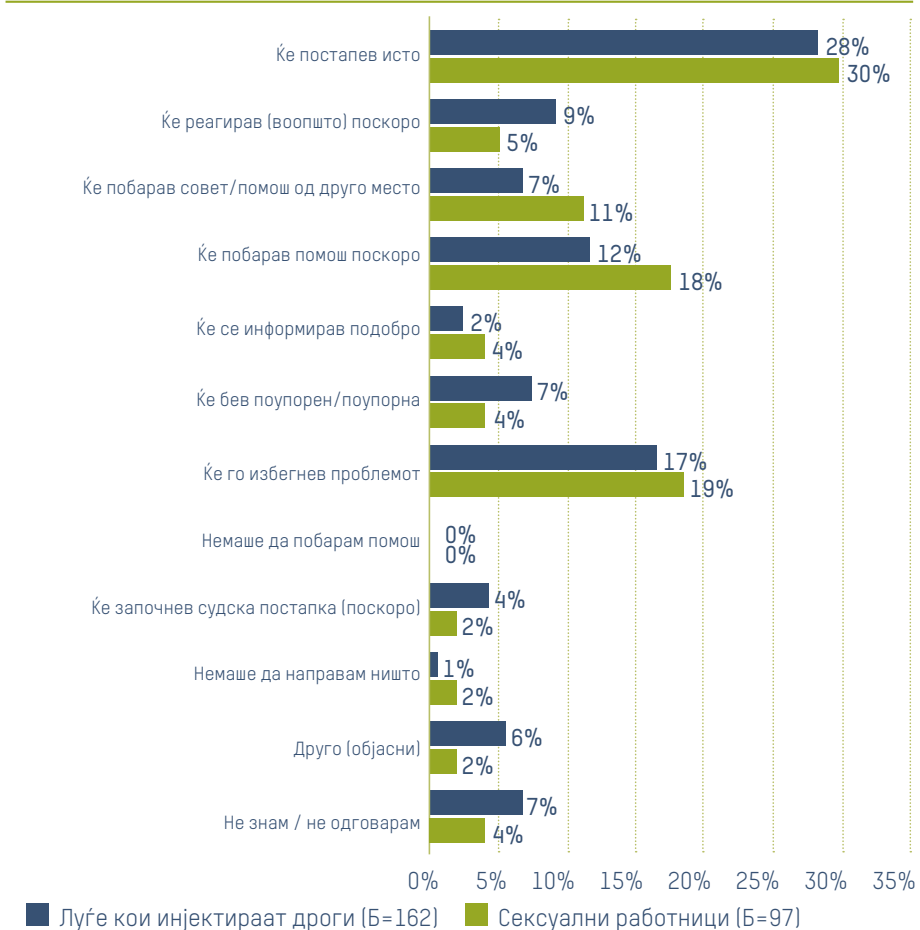


Графикон 52. Познавање на сопствените права и можност за процена на правната позиција во моментот на настанување на најсериозниот проблем

Приближно една третина од двете заедници сметаат дека би постапиле исто доколку можат да се вратат во времето кога започнал нивниот најсериозен проблем. Но, дел од учесниците сметаат дека кога би знаеле како ќе се развива проблемот, би се обиделе да го избегнат, поскоро би побарале правен совет / помош или би се обратиле за помош на друго

место (графикон 53.). Некои испитаници изјавиле дека би преземале и други акции, на пример, веднаш би се обратиле во надлежна институција (ЦСР, Одделот за внатрешна контрола и професионални стандарди при МВР и сл.), не би стапиле во брак или во врска со партнерот / партнерката, би „фатиле врски“, а дел изјавуваат и дека физички би се пресметале со странката. Последниве две изјави уште еднаш ја потврдуваат недовербата во правосудниот систем која постои меѓу двете заедници.

#### Поинакви постапки



**Графикон 53.** Што би направиле поинаку доколку можете да се вратите во времето на почетокот на проблемот?

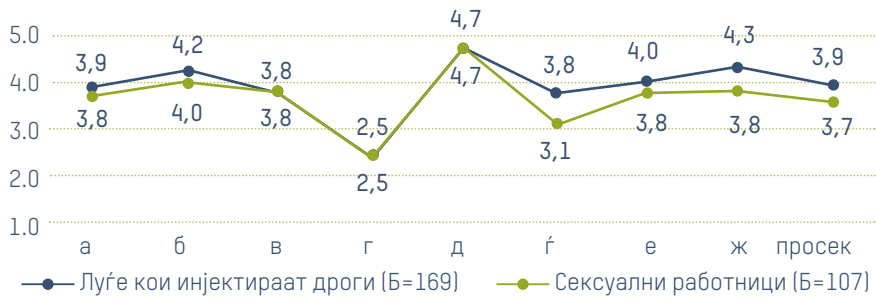




## СТАВОВИ ЗА ПРАВОСУДНИОТ СИСТЕМ

Ставовите на испитуваните заедници за правосудниот систем во Македонија беа проценети преку серија од осум изјави на кои испитаниците одговараа на скала од 1 до 5 (при што вредноста 1 претставува позитивен став, додека вредноста 5 го отсликува негативниот став по однос на секоја од дадените изјави). Резултатите се прикажани во графикон 54, од каде што може да се забележи дека преовладуваат негативни ставови и ниска доверба во македонскиот правосуден систем. Највпечатливо е тоа што мнозинството од испитаниците се убедени дека остварувањето на правда е привилегија на побогатите граѓани, како и верувањето дека луѓето кои инјектираат дроги и / или сексуалните работници тешко можат да ги остварат своите права преку институционални механизми. Поголем дел од испитаниците сметаат дека институциите се неефикасни и дека правниот систем и законите се неправедни. Довербата во вонсудските постапки е поголема, но во контекст на останатите наоди можно е оваа изјава да била толкувана во насока на вонинституционални акции. Гледано генерално сексуалните работници имаат за нијанса поголема доверба во правосудниот систем во споредба со луѓето кои инјектираат дроги.

## (Не)доверба во правосудниот систем во Македонија



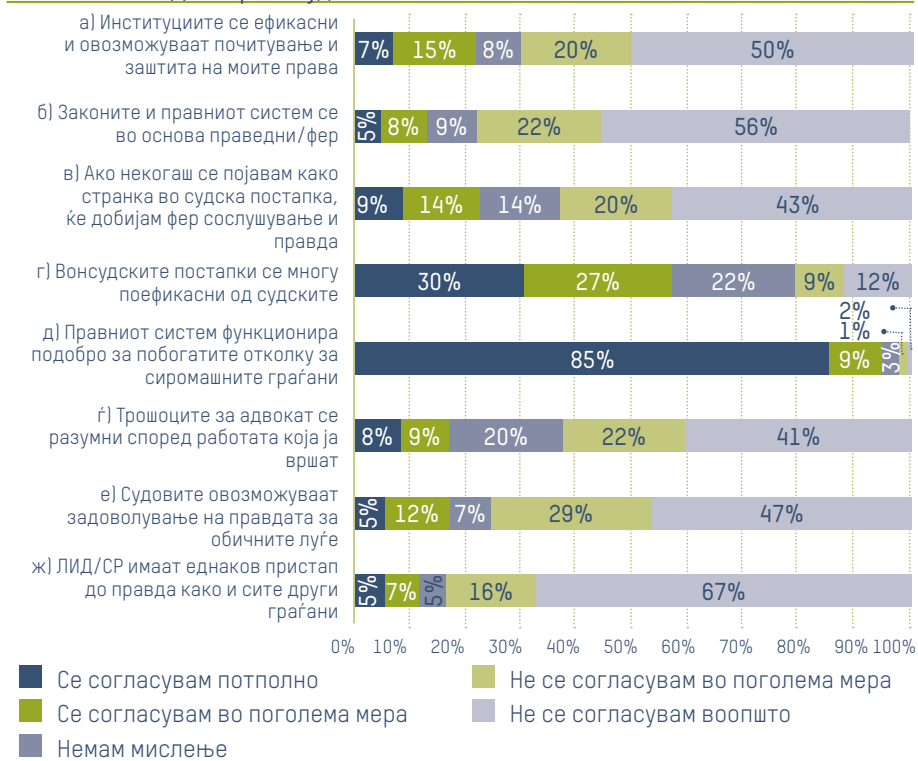
Графикон 54. Ставови за правосудниот систем, според групи

На скала од 1 (се согласувам потполно, т. е. голема доверба) до 5 (не се согласувам воопшто, т. е. голема недоверба) за следниве изјави: а) Институциите во Македонија се ефикасни и овозможуваат почитување и заштита на моите права; б) Законите и правниот систем во Македонија се во основа праведни / фер; в) Ако некогаш се појавам како странка во судска постапка, ќе добијам фер сослушување и правда; г) Вонсудските постапки се многу поефикасни од судските; д) Правниот систем во Македонија функционира подобро за побогатите, отколку за сиромашните граѓани (обратна скала); ѓ) Трошоците за адвокат во Македонија се разумни според работата која ја вршат; е) Судовите во Македонија овозможуваат задоволување на правдата за обичните луѓе; ж) Луѓето кои инјектираат дроги / сексуалните работници имаат еднаков пристап до правда како и сите други граѓани.

Понатамошната анализа не покажа значителни разлики во ставовите за правосудниот систем на сексуалните работници со различни социодемографски карактеристики (род, возраст, етничка припадност, место на живеење и лични приходи). Но, ставовите на луѓето кои инјектираат дроги од Тетовскиот Регион кон правосудниот систем се многу попозитивни во споредба со нивните врсници од другите градови [ $F(5, 163)=5,138; p<0,001$ ], со просек од 3,3 на скала од 1 до 5, при што вредноста 1 претставува најголема доверба во македонскиот правосуден систем. Разликите се статистички значајни споредено со подгрупите на ЛИД од Скопје (4,0) и од Штип (4,0). И во оваа заедница не се бележат значителни разлики според преостанатите испитувани социодемографски карактеристики.

Ставовите за правосудниот систем на луѓето кои инјектираат дроги и сексуалните работници, за подобра прегледност, се претставени во посебни графикони (графикон 55. и графикон 56.).

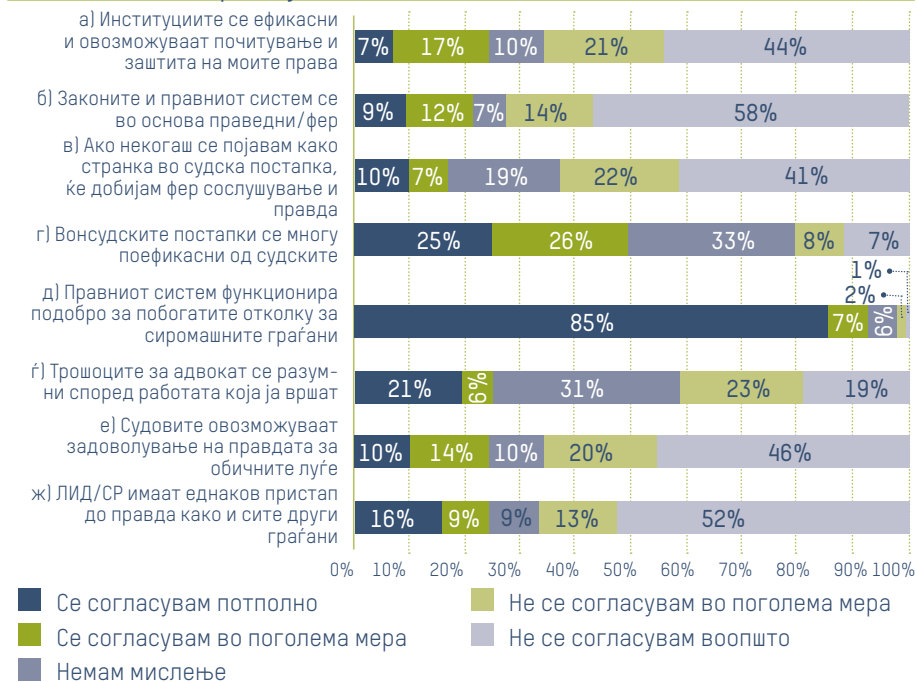
#### Ставови на ЛИД за правосуден систем



Графикон 55. Ставови на ЛИД за правосудниот систем во Македонија

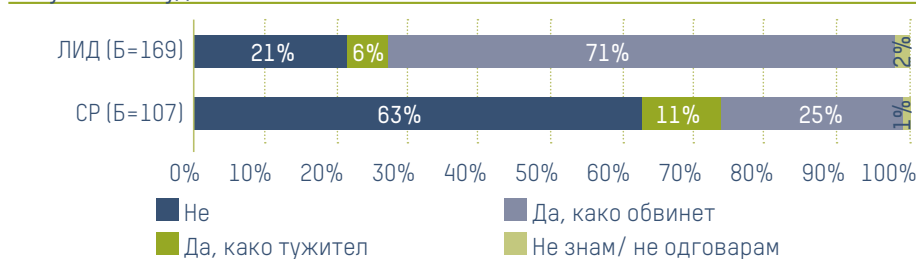
Негативните ставови и ниската доверба во правосудниот систем најчесто се изградени врз основа на лични искуства на испитаниците бидејќи повеќе од една третина од сексуалните работници и над три четвртини од луѓето кои инјектираат дроги некогаш во животот биле дел од судски постапки (графикон 57.). Притоа поголем дел од двете групи биле обвинета или тужена странка или во постапката се појавиле како жртви.

## Ставови на СР за правосуден систем



Графикон 56. Ставови на СР за правосудниот систем во Македонија

## Искуство со судски постапки

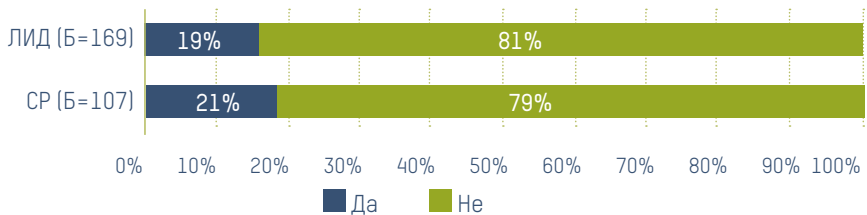


Графикон 57. Пропорција на испитаници кои биле дел од судски постапки некогаш во животот

И покрај високата зачестеност на сериозни правни проблеми кои често завршуваат пред судските органи, само по околу една петтина од двете заедници се запознаени со можноста за добивање бесплатна правна помош за социјални ранливи категории на граѓани (графикон 58.). Под претпоставка дека дел од испитаниците кои изјавиле дека имаат информации за БПП можеби ја поистоветуваат со правната помош обезбедена бесплатно од здруженија на граѓани по основ поинаков од работа, според Законот за бесплатна правна помош може да се заклучи дека

оваа мерка е многу малку позната и достапна за луѓето кои инјектираат дроги и за сексуалните работници во Македонија. Впрочем, ова се покажува со квалитативното истражување. Никој од испитаниците опфатени со дискусиите со фокусните групи немаше слушнато за бесплатна правна помош онака како што е предвидена со Законот за бесплатна правна помош<sup>64</sup> и под овој поим ја подразбираат правната помош која ја добиваат од здруженијата кои се занимаваат со намалување на штети од употреба на дроги и со поддршка на сексуални работници. Концептот за добивање бесплатна правна помош предизвика голем интерес и повеќемина изразија намера потемелно да се информираат за оваа можност. Забраната за промовирање на бесплатната правна помош<sup>65</sup> веројатно е една од побитните причини за неинформраноста на општествено-маргинализираните заедници за нивните правни можности.

### Информирани за БПП



Графикон 58. Запознаеност со можноста за добивање бесплатна правна помош од државата за социјално ранливи категории граѓани

„Бесплатната правна помош е инструмент за олеснување на пристапот до институциите за граѓаните во случаите кога поради лошата материјална положба немаат доволно средства за да ги сносат трошоците за остварување на своите права. (...) Бесплатната правна помош се однесува само за правна помош во граѓански и управни прашања. Бесплатната правна помош е уредена со Закон за бесплатна правна помош од 2009 година<sup>66</sup>“. Бесплатна правна помош обезбедуваат подрачните одделенија на Министерството за правда на Република Македонија кои имаат вработено дипломиран правник со положен правосуден испит, адвокати запишани во регистарот на адвокати даватели на бесплатна правна помош и здруженија на граѓани.

64 Министерство за правда, *Закон за бесплатна правна помош – пречистен текст*.

65 Теренско истражување, интервју со клучни испитаници, транскрипт TS\_AD\_PM2016\_I\_Skorje\_Mladi\_pravnici\_002 [24.11.2016].

66 МЗМП, *Пристап до правда*.



## ЗАКЛУЧОЦИ И ПРЕПОРАКИ

Истражувањето покажа висока стапка на зачестеност на правни проблеми меѓу припадниците на двете заедници. Додека стапката на проблеми во општо население изнесува 1,3 – 1,5, луѓето кои инјектираат дроги се соочуваат со просечно 14,9 проблеми во период од приближно три и пол години, додека сексуалните работници во истиот период искусуваат просечно по 13 правни проблеми. Со ова се потврдува високата ранливост на двете заедници и нивната потреба за пристап до информации, совети и правна помош.

Правната потреба е поголема за помладите луѓе кои инјектираат дроги, како и за сексуалните работници на возраст од 30 до 39 години. Потребата од интензивирање на правната заштита е поголема во внатрешноста на државата бидејќи, воопштено, припадниците на заедниците кои живеат во други градови често се среќаваат со правни проблеми во споредба со оние кои живеат во Скопје. Ова веројатно се должи на тоа што во главниот град веќе постојат основни сервиси за континуирана правна помош и напори за правно описменување на двете заедници, како и долгогодишно застапување за изградба на капацитети и сензибилизирање на институциите за работа со маргинализирани групи.

Наодите покажаа дека степенот на образование и економската состојба немаат влијание врз честотата на соочување со правни проблеми, но дека се

одлучувачки фактори за начинот на справување со проблемите. Слабото познавање на сопствените права и механизмите за заштита, како и ниската економска моќ на граѓаните од овие заедници многу често го оневозможуваат решавањето на секојдневните проблеми. Очигледна е потребата за интензивирање на напорите за едукација за правата и механизмите за нивна заштита, како и унапредување на сервисите кои нудат бесплатни правни совети и помош. Бидејќи луѓето кои инјектираат дроги и сексуалните работници имаат најголема доверба во здруженијата на граѓани, логично е граѓанските организации да понесат поголем дел од имплементацијата на ваквите интервенции. Треба да се има предвид дека правната потреба е поголема за Македонците кои инјектираат дроги и Ромите сексуални работници, па напорите треба примарно да се фокусираат во овие подгрупи, што не ја исклучува потребата за воспоставување и унапредување на сервисите за сите граѓани од овие заедници.

Едуцирањето на заедниците за правата и нивното мотивирање за користење на инструментите за заштита треба да се приоритизира според областите каде што честотата и сериозноста на проблемите е поголема. За луѓето кои инјектираат дроги тоа се проблемите при работа и вработување, со Полицијата, при издржување затворски казни и во добивањето здравствена нега. Едукациите за сексуалните работници, пак, освен правата од работен однос треба да опфатат и информирање за правата за пристап до јавни добра и услуги, при изнајмување живеалиште, при вршење сексуална работа, како и за проблемите со сопружник или вонбрачен партнер, меѓу кои и семејното насилство. Потребите за едукација на заедниците треба континуирано да се следат, а ефектите од едукативните активности мора да се надгледуваат не само со процесни индикатори туку и од аспект на крајни резултати. Бидејќи голем дел од овие граѓани при соочувањето со правни проблеми прво се обраќаат за помош кај пријатели или колеги, оправдано е развивање и унапредување на параправните сервиси.

Голем дел од проблемите на двете групи произлегуваат од дискриминацијата од страна на работодавачите, општото население и во рамки на институциите. Развивањето програми за нивна сензибилизација би можело да придонесе за унапредување на правата на овие граѓани и



овозможување подобар пристап до правда. Ефикасни во справувањето со дискриминацијата би биле и претходно предложените едукативни мерки за јакнење на свеста на заедниците за препознавање на дискриминација и, индивидуално или здружено, ангажирање на правни механизми за заштита.

Посебно е потребно надминување на предрасудите кон луѓето кои инјектираат дроги и сексуалните работници во рамките на институциите надлежни за обезбедување на правниот поредок како на пример Полицијата, Обвинителството, судовите и затворите. Ова би можело да се оствари со временски мерки, како обуки, теренски и студиски посети, но и преку системски измени во процесот на стручна подготовка на вработените во наведените институции. Слични мерки би можеле да бидат корисни и во институциите надлежни за здравствена и социјална заштита.

Загрижува, исто така, и лошиот третман на луѓето кои инјектираат дроги за време на издржување затворска казна. Тие често се соочуваат со насилство од страна на другите затвореници и вработените во затворот, надлежните одбиваат да ги евидентираат проблемите, а понекогаш и со закани го ограничуваат правото за поднесување претставки до Народниот правобранител. Излегувањето од затвор без валидни лични документи е особен проблем за луѓето кои инјектираат дроги бидејќи може да го прекине континуитетот на опиоидниот супституциски третман со можни фатални последици. Областа е обемна и побарува интензивна соработка на надлежните институции (затворите, УИС, Народниот правобранител, Полицијата, Министерството за здравство и Министерството за труд и социјална политика, меѓу останатите) за наоѓање адекватни решенија. Градењето систем за правна заштита на затворениците кој е независен од затворските служби може значително да ја подобри состојбата.

Многубројни фактори од потесното и поширокото опкружување го ограничуваат пристапот до правда за припадниците на двете заедници. Тоа се најчесто неверувањето дека кој било може да им помогне, недовербата во правосудниот систем, ниската финансиска моќ, непознавањето на механизмите за правна заштита, страв по личната безбедност или

за можно влошување на проблемот, себевиктимизацијата, но и слабата мотивација за преземање акција. Поради сето ова, една третина од двете заедници не преземаат апсолутно ништо за решавање дури ни на проблемот кој самите го сметаат за најсериозен. Оние, пак, кои се решаваат да преземат акција најчесто се обидуваат самостојно да ги решат проблемите или се обраќаат за помош во здруженијата на граѓани со кои контактираат за други потреби. Поретко се случува граѓаните од овие групи да бараат правни совети и заштита од адвокати, а речиси занемарливи се случаите кога бараат помош од други инстанци како работнички синдикати, општински служби, центрите за социјална работа, медијатори, Комисија за заштита од дискриминација, Јавното обвинителство, Секторот за внатрешна контрола при МВР и други надлежни институции. Во случаите кога припадниците на двете заедници бараат правна помош, вообичаено тоа го прават брзо по настанувањето на проблемот, а од добиените совети и помош најчесто се задоволни.

Овие наоди повторно укажуваат на потребата за едукација на луѓето кои инјектираат дроги и на сексуалните работници за постоечките институционални механизми за заштита на правата и остварување на правда, но и нивна мотивација за преземање чекори за решавање на правните проблеми. Граѓаните од овие групи најмногу им веруваат на здруженијата на граѓани, каде што и најчесто се обраќаат за бесплатни правни совети и помош. Затоа услугите кои граѓанските здруженија ги нудат на овие заедници треба уште повеќе да се развиваат, но истовремено треба да се унапреди соработката на здруженијата со надлежните институции и да се воспостават функционални механизми за препраќање. Формирање на координативни тела од сите засегнати страни на локално или на регионално ниво би можело да придонесе за подобра комуникација и ефективно работење. Но, истовремено мора да се работи на подигање на довербата на луѓето кои инјектираат дроги и на сексуалните работници во македонските институции и во нивната ефикасност и правичност. За тоа, секако, ќе биде потребно време, но и промената на институционалните практики би испратила позитивен сигнал кој веројатно брзо ќе се прошири во заедниците. Може да биде корисно и организирање работилници на кои државни службеници ќе

ги едуцираат групите за начините за пристапување до правда, според областите на надлежност.

Слабата финансиска моќ е меѓу посериозните пречки на патот до правдата за луѓето кои инјектираат дроги и за сексуалните работници. Иако Законот за бесплатна правна помош од 2009 година требаше да обезбеди еднаков пристап до правда за сите државјани и останати лица кои живеат во лоша финансиска состојба или исполнуваат некој од останатите критериуми, очигледно е дека овој инструмент воопшто не е достапен за граѓаните од овие маргинализирани групи. Меѓу причините се веројатно строгите критериуми за квалификација за користење на БПП, обемната документација, долгата постапка за одобрување, како и неподобноста на голем дел од проблемите со кои често се соочуваат овие заедници за остварување на правото за БПП (на пример неможноста преку овој инструмент да се обезбеди правен застапник пред судовите во прекршочна, преткривична и кривична постапка). Затоа овој извештај се придружува кон повиците на здруженијата на граѓани за измена на Законот за бесплатна правна помош кој ќе ги земе предвид спецификите и потребите на луѓето кои инјектираат дроги и на сексуалните работници.

За крај, како што покажуваат и други истражувања<sup>67, 68</sup>, голем дел од проблемите со кои се соочуваат двете заедници, како на пример неправедниот третман од страна на Полицијата, насилството, системската дискриминација и ограничениот пристап до механизмите за правна заштита, произлегуваат од криминализацијата на личната употреба на дроги и на сексуалната работа при постапувањето на институциите. Ваквите практики постојат и покрај тоа што личната употреба на дроги и вршењето сексуална работа не се опфатени со кривично-правните одредби. Неопходно е отворање јавна дебата и интензивирање на застапувањето за декриминализација на личната употреба на дроги и за декриминализација на сексуалната работа во Македонија. Единствено со воведување хумани политики за дроги и за сексуална работа овие заедници ќе можат суштински да се зајакнат и без страв од последици да бараат заштита на своите права во сите области на живеењето.

---

67 Димитриевиќски и др., *Излегување од плакарот*.

68 Бошкова и Штерјова - Симоновиќ, *Анализа на ставовите на сексуалните работници*.

## Список на теренски единици

### **Теренски белешки**

Интервју со клучни испитаници, теренски белешки TB\_AD\_PM2016\_Lekarska komora\_003 [16.12.2016].

Интервју со клучни испитаници, теренски белешки TB\_AD\_PM2016\_MVR [17.11.2016].

Интервју со клучни испитаници, теренски белешки TB\_AD\_PM2016\_UIS [21.11.2016].

Интервју со клучни испитаници, теренски белешки TB\_HSS\_PM2016\_JORM [26.12.2016].

### **Транскрипти од интервјуа**

Интервју со клучни испитаници, транскрипт TS\_AD\_PM2016\_I\_Skopje\_Mladi pravnici\_002 [24.11.2016].

Интервју со клучни испитаници, транскрипт TS\_AD\_PM2016\_I\_Skopje\_MTSP\_001 [24.11.2016].

### **Транскрипти од дискусии со фокусни групи**

Дискусија со фокусна група, транскрипт TS\_VD\_PM2016\_Skopje\_LKD\_003-1 и 2 [27.10.2016].

Дискусија со фокусна група, транскрипт TS\_VD\_PM2016\_Skopje\_LKD\_009-1 и 2 [9.11.2016].

Дискусија со фокусна група, транскрипт TS\_VD\_PM2016\_Skopje\_SR\_004-1 и 2 [1.11.2016].

Дискусија со фокусна група, транскрипт TS\_IC\_PM2016\_Shtip\_LKD\_005-1 и 2 [2.11.2016].

Дискусија со фокусна група, транскрипт TS\_VD\_PM2016\_Bitola\_SR\_001 [17.10.2016].

Дискусија со фокусна група, транскрипт TS\_VD\_PM2016\_Bitola\_LKD\_002 [17.10.2016].

Дискусија со фокусна група, транскрипт TS\_IC\_PM2016\_Ohrid\_SR\_006-1 и 2 [4.11.2016].

Дискусија со фокусна група, транскрипт TS\_VD\_PM2016\_Gostivar\_SR\_001-1 [7.11.2016].

Дискусија со фокусна група, транскрипт TS\_VD\_PM2016\_Tetovo\_LKD\_008-1 и 2 [7.11.2016].

## Библиографија

- Башевска, Марија. *Политиките на пазарот на труд и сиромаштијата во Македонија 2008-2013*. Скопје: Левичарско движење Солидарност, 2014.
- Бошкова, Наташа и Хајди Штерјова-Симоновиќ. *Анализа на ставовите на сексуалните работници за потребата од промена на законската регулатива за сексуалната работа во Македонија*. Скопје: Здружение ХОПС – Опции за здрав живот Скопје, 2017.
- Димитриевики, Вања, Марија Тошева и Наташа Бошкова. *Законска регулација на сексуалната работа во Македонија: Потребни и предизвици*. Скопје: Здружение ХОПС – Опции за здрав живот Скопје, 2016.
- Димитриевики, Вања. *Застапување од/во заедницата за подобрување на квалитетот на програмите за лекување на зависности од дроги во Скопје*. Скопје: Здружение ХОПС – Опции за здрав живот Скопје и Коалиција Сексуални и здравствени права на маргинализирани заедници, 2014.
- Димитриевики, Вања, Ирена Цветковиќ и Влатко Деков. *Излегување од плаќарот: Оценка и процена на застапувањето за подобрување на програмите за лекување зависности од дроги во Скопје*. Скопје: Здружение ХОПС – Опции за здрав живот Скопје и Коалиција Сексуални и здравствени права на маргинализирани заедници, 2014.
- Коруновска Србјанко, Јана, Неда Коруновска, Тања Малеска. *Правните потреби и патот до правдата во Република Македонија*. Скопје: Фондација Отворено општество Македонија, 2013.
- Краљевски, Мартин, Дејан Лутовски и Ивица Костовски. *Обезвреднување на трудот - 2: Анализа на трудово-правната легислатива во периодот 2010-2014*. Скопје: Левичарско движење Солидарност, 2015.
- Лекарска комора на Македонија. *Статут на Лекарската комора на Македонија*. Скопје: Лекарска комора на Македонија.
- МЗМП. *Обезбедување на информации, совети и правна помош во Република Македонија: Извештај за Македонија 2016*. Скопје: Македонско здружение на млади правници, 2016.
- МЗМП. *Бесплатна правна помош*. Во: Пристап до правда, Македонски веб-портал за приближување на правото до граѓаните. Скопје: Македонско здружение на млади правници, 2017.
- Министерство за правда. *Кривичен законик – пречистен текст*. Скопје: Министерство за правда, 2017.
- Министерство за правда. *Закон за бесплатна правна помош – пречистен текст*. Скопје: Министерство за правда, 2015.

- Службен весник 2/06. *Закон за извршување на санкциите*. Во: Службен весник на Република Македонија 2/06, година LXII, 9 јануари 2006 година, стр. 2-63. Скопје: Службен весник на Република Македонија, 2006.
- Службен весник 66/07. *Закон за прекршоците против јавниот ред и мир*. Во: Службен весник на Република Македонија, бр. 66, година LXIII, од 31.5.2007 година, стр. 6-12. Скопје: Службен весник на Република Македонија, 2007.
- Службен весник 138/14. *Закон за превенција, спречување и заштита од семејно насилство*. Во: Службен весник на Република Македонија, бр. 138, година LXX, од 17.9.2014 година, стр. 3-18. Скопје: Службен весник на Република Македонија, 2014.
- Службен весник 152/15. *Закон за изменување и дополнување на Законот за прекршоците против јавниот ред и мир*. Во: Службен весник на Република Македонија, бр. 152, година LXXI, од 3.9.2015 година, стр. 32-34. Скопје: Службен весник на Република Македонија, 2015.

## **Библиографија на латинични изданија**

- Council of Europe. *Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms as amended by Protocols No. 11 and No. 14*. European Treaty Series – No. 5. Strasbourg: Council of Europe, 2010.
- CPT. *Report to the Government of “the former Yugoslav Republic of Macedonia” on the visit to “the former Yugoslav Republic of Macedonia” carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 7 to 17 October 2014*. CPT/Inf (2016) 8. Strasbourg: Council of Europe, 2016.
- Genn, H., S. Beinart, S. Finch, C. Korovenssis, & P. Smith. *Paths to Justice Scotland: What People in Scotland Do and Think About Going to Law*. Oxford - Portland Oregon: University College London, 1999.
- Nowak, Miroslaw. *Establishing re-socialization and reintegration programmes for prisoners in “Idrizovo”*. *Assesment Report*. Skopje: Organization for Security and Co-operation in Europe, Spillover Monitor Mission to Skopje, 2008.
- Pleasence, Pascoe. *‘Legal need’ and legal needs survey: A background paper*. East Sussex: Pascoe Pleasence Ltd., 2016.
- WHO. *International Classification of Diseases for Mortality and Morbidity Statistics, Eleventh Revision*. Geneva: World Health Organization, 2016.









www.hops.org.mk

Поддржано од:



**ХОПС**  
ОПЦИИ ЗА ЗДРАВ ЖИВОТ СКОПЈЕ



ФОНДАЦИЈА  
ЗА ОТВОРЕНО  
ДРУШТВО  
МАКЕДОНИЈА